

ΑΠΟ ΤΟΥ ΑΝΩ ΒΟΣΠΟΡΟΥ¹

Κυρίες καὶ Κύριοι,

Σὰς ἐπαναβλέπω μετὰ τῆς χαρᾶς, τὴν ὁποίαν πάντες αἰσθανόμεθα, ὅταν μετὰ πολυετῆ περιπλάνησιν ἐπανερχώμεθα, ἵνα ἐπανιδώμεν τὴν πεφιλημένην πατριὸν γῆν, καὶ τοὺς παλαιούς καλοὺς ἡμῶν φίλους. Ἰκανὰ παρῆλθον ἔτη ἀφ' ἧς ἐξεπατρίσθην, τὸ δὲ διαρρεῦσαν χρονικὸν διάστημα, ἐὰν δὲν ἴσχυσε νὰ ἐξασθενήσῃ τὰς ἐκ τῶν προσφιλῶν μοι Ἀθηνῶν ζωηρὰς ἀναμνήσεις μου, ἦτο ὅμως ἱκανὸν ἵνα μὲ ἐξαλείψῃ ἐκ τῆς ὑμετέρας μνήμης.

Ἴδου διατὶ ἐπανέρχομαι πάλιν, ἵνα ἐπαναφέρω εἰς τὴν ἐνθύμησίν σας φίλον τοῦ παρελθόντος, ὅστις λίαν εὐαρέστους, λίαν εὐφροσύνους διῆλθε μεθ' ὑμῶν ὥρας οἰκειοτάτης συναναστροφῆς ἄλλοτε. Γνωρίζω πάντας ὑμᾶς, καὶ χαίρω κατὰ τὴν στιγμήν ταύτην βεβαιῶν ὅτι οὐδ' ἐπὶ στιγμήν μίαν ὁ παρελθὼν χρόνος μᾶς ἐχώρισε νομίζω μάλιστα ὅτι χθὲς ἀκόμη φιλοφρόνως εἴχετε σπεύσει νὰ μοῦ ἀκούσητε ἀπὸ τοῦ βήματος τούτου λέγοντος. Καὶ ὅμως τοσαῦτα παρῆλθον ἔτη, ἀφ' ἧς τὸ τελευταῖον ἐν τῇ αἰθούσῃ τοῦ Παρνασσοῦ ἐλάλησα!

Ἔρχομαι ἀπὸ τῆς βασιλίδος τῶν πόλεων, ἀπὸ τῆς Ἑλληνικωτάτης Κωνσταντινουπόλεως, καὶ σὰς φέρω τοὺς ζεφύρους ὄλους τῆς Προποντίδος, τὸ γλυκύτετον ἄρωμα τῶν Πριγκηποννήσων, τὴν αὔραν καὶ τὰ χρώματα τοῦ Βοσπόρου. Ἐχω προσφάτους τὰς ἐντυπώσεις τῶν ἀπεριγράπτων καλλονῶν τῶν μαγευτικῶν αὐτοῦ τοπείων· μετὰ τοῦ Βοσπόρου συνδέονται αἱ γλυκύτεραι, αἱ ἀλησιμόνητοι τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει ζωῆς μου ἡμέραι. Θὰ σὰς παραλάβω κατὰ διάνοιαν μετ' ἐμοῦ, ὅπως ἐν ριπῇ ὀφθαλμοῦ τὸν διέλθωμεν. Οὐδαμῶς ἀπατῶμαι ὅτι ὁ ζωγράφος, ὁ ὁποῖος θὰ σὰς ἀναπαραστήσῃ τὴν εἰκόνα, θὰ δυνηθῇ νὰ ἀποτυπώσῃ εἰς αὐτὴν τὸ φῶς, τὰς σκιὰς, τὸ ἀληθὲς πανόραμά της. Ἄλλ' ἐν πάσῃ περιπτώσει θὰ πραγματευθῶ περὶ τοῦ θελκτικωτέρου τμήματος τῆς Κωνσταντινουπόλεως· καὶ αὐτὸ τοῦτο, ὅτι θὰ σὰς ἡμιλήσω περὶ τῆς ἐπεράστου μεγαλουπόλεως, τὴν ὁποίαν οἱ πλείστοι γνω-

¹ Ἀνεγνώσθη τὴν 3ην Φεβρουαρίου 1895 ἐν τῷ Φιλολογικῷ Συλλόγῳ Παρνασσῶ

ρίζετε, πρὸς τὴν ὁποίαν πάντες ἔχετε ἐστραμμένα μετὰ πόθου τὰ βλέμματα, τῆς ὁποίας τὸ ὄνομα μόνον διεγείρει τοὺς τρυφερωτέρους τῆς καρδίας παλμούς, θὰ καταστήσῃ ἥττον ἐπαισθητὰς τὰς ἐλλείψεις μου, διότι ἡ ὑμετέρα φαντασία θὰ συμπληρώσῃ τὰ κενά.

Τὸ ἀνάγνωσμά μου ἔχει τύπον ἐπιστολιμαίας διατριβῆς, καθόσον ἐγράφη πρὸς ἐκδότην Ἀθηναϊκοῦ ἡμερολογίου, εὐμενῶς ζητήσαντα πρὸ διετίας τὴν πνευματικὴν συμβολὴν μου. Μὴ προφθὰς τότε νὰ ἰκανοποιήσω τὴν ἐπιθυμίαν του, παρεφύλαξα τὸ χειρόγραφον ὅπως, κατὰ τὴν πρώτην εἰς Ἀθήνας μετάβασίν μου, τὸ ἀπαγγείλω ἀπὸ τοῦ βήματος τοῦ πεφιλημένου μοι Παρνασσού. Ὡ! ναί! μετὰ τοῦ Παρνασσού συνδέονται οἱ πρῶτοι νεανικοὶ μου χρόνοι, οἱ χρόνοι κατὰ τοὺς ὁποίους πάντες ἡμεῖς φιλόδοξα καὶ εὐπίστα παιδιὰ ἀνεπλάττομεν τόσα εὐτυχεῖ ἀσφαλοῦς φιλολογικοῦ μέλλοντος ὄνειρα. Ἐὰν ὀλίγοι ἤξιώθημεν νὰ ἴδωμεν πραγματούμενα τὰ ὄνειρα ταῦτα, ἐὰν τοὺς πλείστους ἀπέσπασεν ἀπ' αὐτῶν καὶ περιετύλιξεν ἡ ἀδυσώπητος ἀνάγκη πρακτικῶν ἐνασχολήσεων, μὰς ἀπέμειναν ὅμως αἱ εὐτυχεῖς ἀναμνήσεις καὶ ἡ φιλόξενος στέγη τοῦ Συλλόγου ἡμῶν, ὑφ' ἣν συνερχόμενοι συναντῶμεν παλαιούς συναγωνιστὰς καὶ ἀνταλλάσσομεν ἐκάστοτε ἐντυπώσεις ἡμῶν καὶ ἰδέας. Τὰς ἐκ τοῦ Βοσπόρου ἐντυπώσεις μου θὰ σὰς ἀναγνώσω ὑφ' ὃν τύπον τὰς ἐγγραφὰς, διότι ὑπὸ τὸν τύπον τοῦτον ὄσα ἀτελεῖ καὶ ἀσυναρμολόγητα καὶ ἂν σὰς εἶπω δὲν θὰ ἔχωσι φιλολογικὰς ἀξιώσεις.

Ἐν Θεραπείοις, τὴν 30 Αὐγούστου 1893.

... Σὰς γράφω ἀπὸ τοῦ ἄνω Βοσπόρου, ἀπὸ τῶν Θεραπειῶν, τῆς κωμοπόλεως, ἣτις κεῖται καταντικρὺ τοῦ Εὐξείνου Πόντου, καὶ ἐκαλεῖτο ἄλλοτε Φαρμακίας κόλπος, διότι ἐν ταύτῃ κατὰ τὴν παράδοσιν εἶχεν ἡ Μήδεια ἀποθέσει τὴν κύστιν τῶν φαρμάκων τῆς. Ὁ Φαρμακίας οὗτος κόλπος μετωνομάσθη Θεραπεία παρὰ τοῦ Πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως Ἀττικοῦ, δευτέρου διαδόχου τοῦ Μεγάλου Χρυσοστόμου, κοσμήσαντος ἐπὶ εἰκοσαετίαν τὸν Οἰκουμενικὸν θρόνον καὶ ἀρεσκομένου νὰ διατριβῇ ἐν τῇ δροσερᾷ κωμοπόλει.

Δὲν κεῖται μακρὰν τὸ μέρος ἐνθα ἡ πολυκύμαντος Ἀργώ, ἡ εἰς ἀρπαγὴν τοῦ Χρυσοῦ Δέρατος πλεύσασα, διῆλθεν ἀβλαβῆς τὰς φοβεράς Συμπληγάδας. Ἐὰν οἱ σήμερον παραθερίζοντες ἐν τῷ ἄνω Βοσπόρῳ ἐξέδραμον ἐξ ἱστορικοῦ ἐνδιαφέροντος ἢ μᾶλλον ἀπλῶς χάριν ἀναψυχῆς μέχρι τῶν πετρῶν τούτων, οἱ παλαιότατοι ὅμως κάτοικοι νῆ-τήγησαν νὰ ἴδωσι παρερχόμενον πρὸ αὐτῶν τὸ λευκὸν ἰστίον τῆς νηός, ἣτις ἔφραεν εἰς ἀγνώστους ἀκτὰς τὸ ἄνθος τῆς ἀλκίμου μυθικῆς Ἑλλάδος.

Πόσας γλυκυπίκρους ἀναμνήσεις ἀφυπνίζει ἡ χαρίεσσα κωμόπολις. Αὕτη μέχρι τοῦ 1821 ἀπετέλει τὸ θερινὸν ἐνδιαίτημα τῶν ἐξεχουσῶν ἐλληνικῶν οικογενειῶν. Ἐν ταύτῃ οἱ κατὰ καιροὺς Ἡγεμονεύσαντες τῆς Δακίαις διήρχοντο τὰς ἡμέρας τῆς ἀπραξίας, ἀνεγείροντες μέγαρα, καλλιεργοῦντες δενδροφυτείας, μακρὰν πάσης μετὰ τῶν ὀθωμανῶν συναφείας. Ἐν Θεραπείοις διασφύζονται τὰ ἐρείπια τῆς οἰκίας τοῦ Μάυρογένους, τοῦ πανισχύρου ἡγεμόνος τῆς Βλαχίας, ὅστις, ἀφοῦ ἠξιώθη νὰ ἴδῃ ἐν τῇ σκηνῇ αὐτοῦ ὀθωμανοῦς Σατράπας ἐκλιπαροῦντας τὸ ἔλεός του, ἐκαρτομήθη τῷ 1789 ἐν τῇ βουλγαρικῇ πολίχνῃ Βελᾷ. Ἡ σημερινὴ Γαλλικὴ Πρεσβεία ἀναμιμνήσκει τὸν πάλαι ποτὲ κτήτορά τῆς Ἡγεμόνα Ἀλέξανδρον Ὑψηλάντην, ὅστις τὴν αὐτὴν ὑπέστη τύχην τῷ 1807. Τὸ θερινὸν ἐνδιαίτημα τοῦ ἀγγλοῦ Πρεσβευτοῦ ἐπαναφέρει εἰς τὴν μνήμην τὴν οικογένειαν τῶν Μουρούζη, ὅτινες ἐκεῖ εἶχον τὸ οἶκμά των.

Κατὰ παράδοξον τῆς Εἰμαρμένης βουλὴν τὸ τερπνότερον τοῦ ἄνω Βοσπόρου χωρίον ὑπῆρξεν ὁ τόπος ὁ ἀναπολῶν ἡμέρας αἰματηράς. Ἐν Θεραπείοις ἐν μηνί Ἰουνίῳ τοῦ 1821 ὁ Μητροπολίτης Δέρκων Γρηγόριος εἰς τὰ πρόθυρα τῆς Μητροπόλεως αὐτοῦ ἀπηγγονίσθη ἀκολουθήσας τὸν κατὰ τὴν αὐτὴν ἡμέραν μαρτυρικὸν θάνατον Δωροθέου τοῦ Ἀδριανουπόλεως, τοῦ σοφοῦ Πρωτοῦ, καὶ Ἰωαννικεῖου τοῦ ἀπὸ Θεσσαλονίκης. Ὁ ἀειμνηστος Ἱεράρχης παρηκολούθησε μακρόθεν τῶν συναδελφῶν του τὴν ἡρωϊκὴν θανάτην, τοῖς ἐξέφωνησε τὴν ἐξόδιον εὐχὴν, καὶ ὅτε ἤλθεν ἡ σειρὰ του, νηύλογησε τὸ ἀπαραμύθητον ποιμνίον του, ἐνουθέτησε καὶ συνεχώρησεν αὐτό, ἀφοῦ δ' ἔλαβε τὴν συγγνώμην του, παρεδόθη εἰς τοὺς δημίους ὡς ἀληθῆς τῆς Ἐκκλησίας καὶ τοῦ Γένους μάρτυς.

Ἄλλὰ δὲν προτίθεμαι ν' ἀντιγράψω τὴν ἱστορίαν· πρόκειται ἀπλῶς νὰ περιέλθωμεν ὁμοῦ καὶ παρακολουθήσωμεν τὴν σημερινὴν ἰδίως κίνησιν τοῦ Βοσπόρου. Εἶνε μαγικώτατον τὸ πανόραμά του, τὸ ἀπὸ τῆς Προποντίδος μέχρι τῆς Μαύρης θαλάσσης ἐκτυλισσόμενον. Καὶ αὐτὸς ὁ de Amicis καὶ αὐτὸς ὁ Gautier, οἱ θαυμασιώτερον ἀπεικονίσαντες τὰ μεθυστικά κάλλη τοῦ Βοσπόρου, εἶπον ὀλιγώτερα τῆς πραγματικότητος. Σὰς γράφω καὶ ἀπὸ τῶν παραθύρων τοῦ δωματίου μου ἀπλοῦται μικρὸν τμήμα τῆς ὅλης ἐκφραστικῆς εἰκόνας. Τὸ χωρίον, ὅπερ τέταρτον ἤδη θέρος μὲ φιλοξενεῖ, εἶνε τὸ προτελευταῖον ἐν τῷ ἄνω Βοσπόρῳ, ἔχον δεξιὰ εἰς ἀπόστασιν τετάρτου μόλις τῆς ὥρας τὸ Νεοχώριον, καὶ ἀριστερὰ εἰς ἡμισείας μόνον τὸν Βαθυρρύακα. Τὰ τρία ταῦτα χωρία ἀποτελοῦσι τὸ κέντρον τῆς θερινῆς κοινωνικῆς κινήσεως,

διότι ταῦτα, κατὰ προτίμησιν, ἐκλέγουσιν αἱ εὐποροὶ τοῦ Σταυροδρομίου οικογένεια. Ἡ συγκοινωνία μεταξύ τῶν τριῶν τούτων σημείων εἶνε συνεχῆς καὶ ἀδιάλειπτος διὰ τῶν ἀτμοπλοίων τῆς Ἐταιρίας τοῦ Βοσπόρου (Σιρκέτ ἢ Χαίριέ), τῶν κομψῶν ἀκατίων καὶ λέμβων ἢ μικρῶν ἀμαξίων ἰδιάζοντες ὅλως ἀνατολικοῦ τύπου (μοχατζήρ).

Ἐὰν ἔλθητε νὰ λάβητε θέσιν εἰς τὸ παράθυρόν μου, θὰ ἔχητε ἀπέναντι ἡμῶν κατάσπαρτον τὴν Ἀσιατικὴν ὄχθην. Δέκα μόλις λεπτά τῆς ὥρας ἀποχωρίζουσι τῆς Ἀσίας τὴν Εὐρώπην, καὶ τὰ δέκα ταῦτα λεπτά θὰ διέλθητε ἐντὸς λεπτοτάτου, γραφικωτάτου, ἀναπαυτικοῦ ἀκατίου (καίκι), τὸ ὁποῖον ἐνέχει τόσας τρυφεράς παραδόσεις, μέρος τοῦ ποιητικοῦ ἀρώματος τῆς Ἀνατολῆς.

Τὴν ὄχθην ταύτην καθορίζει τὸ μικρὸν χωρίον Βέϊκος, ὁ πρῶτος σταθμὸς σχεδὸν κατέναντι ἡμῶν, καὶ τὸ κομψὸν αὐτοκρατορικὸν περίπτερον, τὸ φιλοξενῆσαν ἄλλοτε τὸν Σέρβον Βασιλέα Μιλάνον. Τὴν ὄλην περιοχὴν ἐπιστέφει γραφικὸν βουνόν, εἰς τὴν κορυφὴν τοῦ ὁποίου κεῖται τὸ Μνῆμα τοῦ Ἑλλήνου. Ἐὰν ὑποτεθῇ ὅτι πράγματι μνῆμα ἐκεῖ ὑφίσταται, τοῦτο, κατὰ τὴν πιθανωτέραν γνώμην, εἶνε τὸ τοῦ Ἀμύκου Βασιλέως τῶν Βεβρύκων, Γίγαντος τῶνόντι κατὰ τὴν σωματικὴν ἀνάπτυξιν, καταπυγμαχθέντος ὑπὸ τοῦ Πολυδεύκου. Ὅποσον ἐν τούτοις εἶνε ὠραῖαι αἱ τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ παραδόσεις! Εἰς τὴν κορυφὴν τοῦ βουνοῦ τούτου, κατὰ τὴν ἐπικρατοῦσαν σήμερον παρὰ τοῖς ἀπλουστέροις πεποιθήσιν, ἐκάθητο πάλαι ποτὲ γιγαντιαῖος Ἕλληνας, οὐτινος ἢ κεφαλὴ ἐξικνεῖτο μέχρι οὐρανοῦ, οἱ πόδες ἔθιγον τὸν βυθὸν τῆς θαλάσσης, αἱ δὲ χεῖρες ἔτεινον εἰς σωτηρίαν τῶν πλοίων, ἅτινα δεινῶς συνεκλόνοι ἢ ἀγρία ὄρμη τῶν θυελλῶν τοῦ Εὐξείνου Πόντου.

Ἐν τῷ ἄνω Βοσπόρῳ ἡ ζωὴ διαρρέει ἡρέμα, μελαγχολικῶς, μονοτόνως σχεδόν. Οὔτε τὰ πολυκύμαντα πλήθη, τὰ περὶ τὸ θέατρον καὶ τὴν εὐρυτάτην προκυμαίαν τοῦ Φαλήρου θὰ ἴδῃ ὁ περιηγητής, οὔτε τῆς ὠραίας Νεαπόλεως τὸν ἀειγελῶντα, χειρονομούντα καὶ ἄδοντα κόσμον. Εἶπον ἄλλοτε ὅτι τὴν Νεάπολιν ἔπλασεν ὁ καλὸς θεὸς διὰ τοὺς πάσχοντας καὶ τοὺς ἀποκλήρους τῆς μοίρας, θέλων νὰ παραστήσῃ ὅτι ὁ ὀρίζων τοῦ ἀχανοῦς κόλπου τῆς εἶνε τόσῳ εὐρύς, ὁ ἀήρ τοσούτῳ καθαρὸς, ἢ ἐν τῇ προκυμαίᾳ κινήσεις καὶ ζωὴ τόσῳ αὐθόρμητος, φυσικὴ, ἄφθονος καὶ διαρκής, ὥστε καὶ τοῦ ἐπιθανάτου τὸ χεῖλος θὰ φωτίσῃ τὸ μείδιμα τῆς χαρᾶς, καὶ τοῦ μᾶλλον δυστυχοῦς τὴν καρδίαν θὰ θερμάνῃ ἢ πρὸς τὴν ζωὴν ἀγάπη.

Τούναντιον ὁ Βόσπορος ὠρίσθη ἐξ αὐτῆς τῆς φύσεως τὸ ἐνδιαίτημα τῶν προνομιοῦχων τῆς τύχης τέκνων, τῶν εὐτυχῶν θνητῶν, τῶν δυνα-

μένων νὰ δαπανήσῃ μέρος τῆς ὑγείας των εἰς τὸν ὑγρότατον ἀέρα, ὅστις τοὺς περιβάλλει, εἰς τοὺς σφοδροτάτους ἀνέμους, οἵτινες εἶνε ἱκανοὶ νὰ συγκλονήσῃ καὶ τοῦ μᾶλλον ἀπαθοῦς τὰ νεῦρα. Ὁ Βόσπορος εἶνε ἡ ἡσυχος φωλεά, ἡ τεταγμένη νὰ περικλείσῃ τοὺς αἰσθανομένους τὴν ἀνάγκην νὰ περιορίσῃ τὴν ὑπερεκχειλιζούσαν ζωὴν καὶ χαρὰν, τοὺς μὴ φοβούμενους τὴν μόνωσιν καὶ τὴν ἡρεμίαν, τοὺς ποθοῦντας νὰ συγκεράσῃ διὰ προσκαιρῶν τινῶν μελαγχολικῶν ἐντυπώσεων τὸν ἐνθουσιασμόν καὶ τὴν ἔξαψιν τῆς εὐτυχίας των.

Καὶ ὅμως ἔχει τὰ θέλητρά της ἡ μελαγχολικὴ αὕτη καὶ πανομοιότυπος ζωὴ. Ὅταν κατασιγάσῃ τὰ ὀρητικὰ πάθη τῆς πρώτης νεότητος, ὅταν ἔζησέ τις ἱκανὰ ἔτη ὀπωσδήποτε περιπετειώδη καὶ ἀποσπάται ἐπὶ τινὰς ὥρας τῆς ἡμέρας ἀπὸ τῶν βοσποριστικῶν ἀσχολιῶν του, αἵτινες ἀπὸ πολλῶν χρόνων καταπονοῦσι σῶμα καὶ νοῦν, τότε ἔχει ἀνάγκην τῆς ἡσυχου ταύτης καὶ ἀναπαυτικῆς φύσεως, τοῦ ἀθουρούβου βίου, ὅστις ἐκτυλίσσεται ἐν τῷ ἄνω Βοσπόρῳ.

Οὔτε θέατρον, οὔτε ζυθοπωλεῖον, οὔτε καφενεῖον κἄν εὐπρόσωπον ἔχουσιν ὁ Βαθυρούαξ, τὰ Θεραπεῖα καὶ τὸ Νεοχώριον· οὐδεμία ἐπιθλασσία ἐξέδρα, δυναμένη νὰ συγκαλέσῃ τοὺς κατοίκους καὶ ἀποτελέσῃ ζωηροτέραν τινὰ συγκέντρωσιν. Οὐδέποτε σχεδὸν ὁ δικβάτης ἀκούει ἀπὸ τῶν οἰκιῶν τοὺς μελωδικοὺς ἤχους κλειδοκυμβάλου· τὸ ναυτικὸν ἄσμα, τὸ μέλος καὶ αἱ νυκτωδῖαι εἶνε ὅλως ξένα πρὸς τοῦ τόπου τὰ ἔθιμα· οὐδαμοῦ τέλος μουσικῆ ὀρχήστρα, καλῶς ὀπωσοῦν κατηρτισμένη, διασκεδάζει τὴν μονοτονίαν τοῦ γαληνιαίου ἡμῶν βίου.

Ὅτε διήλθον τὸ πρῶτον θέρος ἐν Βοσπόρῳ, ἡ ἀήθης αὕτη ζωὴ μοῦ ἐπέβη τὸ στήθος. Τὸ ἀμέσως προηγηθὲν εἶχε διαρρεύσει ἐν Καστελλαμάρε καὶ Σορρέντῳ, ἢ δὲ ἀπότομος διαφορὰ τῆς ζωῆς ὁμολογῶ ὅτι με ἐστενοχώρει. Καὶ ὅμως, πόσον ἐπηρεάζει τὰς ἰδέας τοῦ ἀνθρώπου ἡ συνήθεια! Ἐφόσον παρέρχωνται τὰ ἔτη, ἡ πρώτη ἐκεῖνη ἐντύπωσις οὐ μόνον ἐξασθενεῖ, ἀλλ' ἤρχισα νὰ προσκολλῶμαι ἐπὶ τοσοῦτον εἰς τὰ μελαγχολικὰ κάλλη τοῦ Βοσπόρου, ὥστε προβλέπω ὅτι μετὰ λύπης θ' ἀποσπασθῶ ἐξ αὐτοῦ, ὅταν πέρωται νὰ ἐγκαταλίπω τὴν Κωνσταντινούπολιν.

Ἐὰν ἔλθητε νὰ σᾶς φιλοξενήσω εἰς Θεραπεῖα, θὰ σᾶς προτείνω ἵνα κατὰ πρῶτον ἐκδράμωμεν ἐφ' ἀμάξης χωρικῆς μέχρι τοῦ δάσους τοῦ Βελιγραδίου, ὑπὸ τὰς δροσεράς σκιὰς τοῦ ὁποίου ἀναπαύουσι τὸν κατὰ τὰς θερμὰς ὥρας κάματον πλεῖστοι ἐκ τῶν κατοίκων τοῦ ἄνω Βοσπόρου. Μεταβαίνοντες εἰς τὸ Βελιγράδιον θ' ἀκολουθήσωμεν μέχρι τινὸς ὠραίαν παρὰ τὴν θίνα τῆς γαλανῆς ἀλῆς ὁδόν, καὶ πρὶν κάμφωμεν

πρὸς τὴν κοιλάδα, θὰ ἴδωμεν διὰ τοῦ γραφικοῦ στομίου τοῦ μέρος τοῦ ἀτέρμονος Εὐξείνου Πόντου. Τὴν ἀρχὴν τῆς εὐρυτάτης κοιλάδος, Λειβάδιον κοινῶς καλουμένης, σημειοὶ πελώρια καὶ γηραλέα πλάτανος, τὴν ὁποίαν, κατὰ τὴν παράδοσιν, ἐφύτευσε ὁ Σταυροφόρος Γουδεφροά de Bouillon, ὁ ἥρωσ τῆς ἀπελευθερωθείσης Ἱερουσαλὴμ τοῦ Τάσσου, ὁ ἐκεῖ στρατοπεδεύσας τῷ 1096. Πρὶν τραπῶμεν πρὸς τὸ δάσος, θὰ διέλθωμεν τὰς ἀμάρας τοῦ ὑδραγωγείου τοῦ Σουλτάνου Μαχμούτ Α', τοῦ ἀναμιμνήσκοντος ἀσθενῶς τὰ κολοσσαῖα καὶ ἀτελεύτητα ὑδραγωγεία τῆς Ῥωμαϊκῆς πεδιάδος.

Τὸ δάσος τοῦ Βελιγραδίου εἶνε τὸ προσφιλέσ καταφύγιον τῶν κυνηγῶν, τῶν ἐπισήμων καὶ εὐπόρων τοῦ ἄνω Βοσπόρου ἢ συνήθης ἀναψυχῆ. Ἐκεῖ, ὑπὸ τὰ φυλλώματα παναρχαίων δένδρων, ἐπὶ τῆς χλόης, παρὰ τὴν εὐρυτάτην δεξαμενὴν του, οἱ λάτρεις τῆς φύσεως αὐτοσχεδιάζουσιν ἐκ ξηρῶν φύλλων καὶ χόρτων ἐξοχικούς τάπητας, ὅπως λάβωσι τὸ τέιον μετὰ προχείρων κρύων ἐδεσμάτων. Ἐκεῖ θὰ συναντήσωμεν διασχίζοντα τὰς δενδροστοιχίας καὶ τὰς ἀτραπούς τοῦ δάσους πλούσια ὄχηματα, χωρικός ἀμάξας, ἐπίππους συντροφίας, καὶ θ' ἀναπολήσωμεν τὰς εἰς τὴν Κηφισίαν ὠραίας περιπλανήσεις μας, εἰς τὴν Πύρναν καὶ τὴν Χελιδονοῦν.

Ἐὰν ἐπιθυμήσετε συντομωτέραν ἐκδρομὴν, ἐπιβαίνομεν λέμβου, ἀποβιβαζόμεθα εἰς Βαθυρρύακα καὶ ἐφ' ἀμαξίου ἐλαφροῦ διευθυνόμεθα πρὸς τὸ Τσιρτσιρ, πηγὴν ἀγνωστάτου ποσίμου ὕδατος. Θὰ ἴδωμεν κατὰ τὴν πορείαν ἡμῶν γραφικώτατα τοπεῖα, καταπρασίους λόφους καὶ κοιλάδας, θ' ἀκούσωμεν μελωδικὰ ἄσματα πτηνῶν, θὰ μᾶς δροσίση ζεῖδωρος τοῦ βουνοῦ αὔρα. Ἐν τῇ πηγῇ τοῦ Τσιρτσιρ εὑρηται καφενεῖον καθ' ὅλα ἀνατολικόν, ἐν τῷ ὁποίῳ θὰ βροφήσωμεν ναργιλὲν ὑπὸ τὰς σκιὰς ὑψικορῶν δένδρων καὶ τὸ μορμύρισμα πολλῶν ἀναβρυτηρίων. Διὰ τοῦ ὑπεράνωθεν καφασωτοῦ, ὅπισθεν τοῦ ὁποίου αἱ ὀθωμανίδες ἐν πλήθει θεῶνται καὶ καπνίζουσι, θὰ δυνηθῇ νὰ διεισδύσῃ τὸ ἀδιάκριτον τοῦ θεατοῦ βλέμμα. Ἐκεῖ, οὐχὶ μακρὰν ἀφ' ἡμῶν, νεαρός ὀθωμανὸς σεβνταλῆς, διακαιόμενος ὑπὸ τυφλοῦ πάθους, ζητεῖ ν' ἀνακαλύψῃ ἐν τῷ μέσῳ τῶν ἀκτινοβολούντων ὑπὸ τὸ καφασωτὸν ὀφθαλμῶν τὰ ἐκφραστικὰ ὄμματα τῆς ὠραίας του.

Κατ' ἄλλην ἡμέραν διαπεραιούμεθα εἰς τὴν ἀπέναντι ἀσιατικὴν ὄχθην, εἰς τὸ Χουνκιάρ Ἴσκελεσῆ, τὴν ἀποβάθραν τοῦ Βασιλέως, εἰς παραθαλάσσιον δηλαδὴ τερπνότατον δάσος. Ὅπως τῆς ἱστορίας ἀναμνήσεις ἐπαναφέρει εἰς τὴν μνήμην! Ἐν τῷ δάσει τούτῳ πιθανολογεῖται ὅτι ἐκεῖτο ἡ ἐπαυλις τοῦ Βασιλέως τῶν Βεβρῦκων Ἀμούκου ἐναυθα

ἦσαν τὰ ἐνδαιτήματα τῶν βωμαίων αὐτοκρατόρων, τὰ καλούμενα τοῦ Μηλουδίου, παρὰ τὸ σύνδενδρον τοῦτο μέρος ἱστορεῖται ὅτι διέτριβεν Ἀνδρόνικος ὁ Τύραννος, ὅτε ὁ Ἰσαάκιος Ἀγγελοῦ ἐξήγειρε τὴν κατ' αὐτοῦ στάσιν· ἐκεῖ ἐστρατοπέδευσαν οἱ ὑπὸ τὸν Λουδοβίκον Ζ' Σταυροφόροι, καὶ ἐπτά περίπου αἰῶνας μετέπειτα οἱ ὑπὸ τὸν Μουρουβιέρ Ρῶσσοι, οἱ ἐλθόντες νὰ προστατεύσωσι τὸν ἀπειλούμενον παρὰ τοῦ Ἰμβραήμ τῆς Αἰγύπτου θρόνον τῶν Ὀσμανιδῶν. Εἰς τὴν χλοερὰν τέλος ταύτην ἀποβάθραν ὁ Γάλλος πρεσβευτὴς ἐφιλοδώρει ἄλλοτε εἰς τὸν παραθερίζοντα Σουλτάνον σακχαρωτά, ὀπώρας καὶ ἄνηθ, ὑπέικων εἰς παλαιὰς ἐθιμοτυπίας διατυπώσεις.

Ἐν τῇ ἐκτεταμένῃ λοιπὸν κοιλάδι τοῦ Χουνκιάρ Ἴσκελεσῆ ὑπὸ τὴν ἀνάμνησιν τοσοῦτων ἱστορικῶν γεγονότων διατελοῦντες, ἐπιβαίνομεν ὄνων ἢ βωδαμάξης, ἵνα ἀνέλθωμεν εἰς τὴν κορυφὴν τοῦ βουνοῦ, ἐφ' ἧς τὸ μνημα τοῦ Ἑλληνος. Ὁδεύοντες θ' ἀφήσωμεν δεξιᾶ τὴν ὁδόν, ἥτις ἤθελε μᾶς ὀδηγήσει εἰς τὸ Τοκάτι. Τί εἶνε ἡ μικρὰ αὕτη κοιλάς εἶνε ἀδύνατον νὰ σᾶς εἶπω. Φαντάσθητε ὅτι περιστοιχίζεται ἀπὸ βύακας καὶ δεξαμενάς, δρύς, μελίας, καστανέας, μεταξὺ τῶν ὁποίων φύονται ποῦ καὶ ποῦ πύξοι, δάφναι, πίτυες καὶ κυπάρισσοι. Τὸ παραδείσιον τοῦτο μέρος, τὸ ὁποῖον ἀπομονοῦσι καταπράσινοι λόφοι, εἶνε πράγματι τὸ ἐνδεδειγμένον κρησφύγετον τῆς ἡδονῆς, καὶ διὰ τοῦτο ἦτο ἄλλοτε τὸ πεφιλημένον ἐρημητήριον τῶν Σουλτάνων. Σήμερον μετὰ τῆς δόξης ἐκείνων συμπαρῆλθε καὶ ἡ παλαιὰ εὐκλεία του· οὐχ' ἦττον, καίτοι ἐγκαταλειφθὲν καὶ ἡμελημένον, διατηρεῖ τὴν ἐπίχαριν καὶ δροσοβόλον καλλονὴν του.

Ἡ πρὸς τὸ μνημα τοῦ Ἑλληνος ἀνάβασις εἶνε γραφικώτατη. Ἡ ὁδὸς δὲν εἶνε εὐθεῖα, ἐκάστη δὲ καμπὴ αὐτῆς παρουσιάζει καὶ νέαν ἀποψιν. Δεξιᾶ καὶ ἀριστερᾶ, πρὸς τὰ κάτω, κλιτύες κατὰσπαρτοι· ὑπερθεν, πλευραὶ βουνῶν χλοεραὶ, καὶ εἰς τὸ βάθος κατέναντι, ἐὰν στρέψωμεν πρὸς τὰ ὀπίσω, πανοραμικώτατα τμήματα τοῦ Βοσπόρου, τοῦ ὁποίου τὴν ὄλην εἰκόνα ἀποκρύπτει ἡ ὀφιοειδὴς γραμμὴ του.

Ὅταν φθάσωμεν εἰς τὴν κορυφὴν τοῦ βουνοῦ, οὐδὲν θὰ μαρτυρήσῃ ὅτι ἐκεῖ κεῖται τὸ Μνημα τοῦ Ἑλληνος. Λιθόκτιστοι τινες πενιχροὶ εἰκίσκοι, ἱκανὸς ἀριθμὸς ψωραλέων κυνῶν καὶ δύο ἢ τρεῖς διαβασμένοι ὀθωμανοί, ἰδοὺ τί κατὰ πρῶτον πρόκειται νὰ ἴδῃ ὁ ξένος. Ὑπάρχει ἀληθῶς ἐντὸς περιοχῆς τετειχισμένης τάφος περιφρασσόμενος ἐκ κιγκλίδων καὶ σκιαζόμενος ἐκ δένδρων, ἀλλ' ἡ τουρκικὴ παράδοσις ἱστορεῖ, ὅτι ὁ τάφος περικλείει τὸ θνητὸν σκῆνωμα ὀθωμανοῦ Ἀγίου.

Πολλάκις εἰσῆλθον εἰς τὸ ἱερὸν προσκύνημα, ὀδηγηθεὶς παρ' ὀθωμα-

νοῦ μονάζοντος καὶ φέρων ὑπαρωτάτας ἐμβάδας, ἄς μοι ἔδωκεν, ἵνα μὴ μιάνω, ὃ ἄπιστος ἐγώ, τὸ ἔδαφος. Κατάπληξιν ἀληθῶς μοι ἐνεποίησαν οἱ κλάδοι τῶν ὑπερκειμένων δένδρων, κατάφορτοι ἐκ πολυχρῶμων καὶ πολυσχημῶν ταινιῶν, τριχάπτων, βρακῶν, προσδεδεμένων ἐπ' αὐτῶν. Ἐγνώριζον ὅποια παρ' ὀθωμανοῖς ἐπικρατεῖ πρόληψις, ὅτι, ἀναρτωμένων τῶν βρακῶν ἐκείνων, συναποτίθεται καὶ ἡ βασανίζουσα αὐτούς ἢ τοὺς οἰκίους νόσος· ἀλλὰ μόλις τὴν ἡμέραν ἐκείνην ἔμαθον ὅτι ὁ ἑλληνικὸς λαὸς ἐξωράισε τὴν πρόληψιν, πιστεύων ὅτι ὁ προσαρτῶν εἰς τοὺς ἡγιασμένους ἐκείνους κλάδους τεμάχιον οἰουδήτινος ὑφάσματος, ἀνήκοντος αὐτῷ, καὶ πλάττων εὐχὴν τινα προσφιλεῖ, θὰ ἴδῃ ἐντὸς τοῦ ἔτους ἐκπληρούμενον τὸν μύχιον πόθον του.

Πόσοι ἀτυχεῖς θὰ μετεβάλλοντο εἰς εὐδαίμονας, εἰ μόνον ἐλάμβανον τὸν κόπον ν' ἀνέλθωσι τὸ ἱερόν ἐκεῖνο ὄρος! Οἱ πένητες μετ' οὐ πολὺ θὰ διέσχίζον τὰ γαλανὰ τοῦ Βοσπόρου κύματα διὰ κομψοτάτων ἀκατιῶν, ἢ θὰ διέτρεχον τὰ χωρία αὐτοῦ ἐπὶ πολυτελῶν ὀχημάτων· ἡ κόρη θὰ ἔβλεπε μεταβαλλόμενα ταχέως εἰς χρυσοῦν πραγματικότητα τὰ παρθενικά αὐτῆς ὄνειρα, καὶ ὁ τάφος ἐκεῖνος τοῦ τούρκου ἀγίου θὰ ἦτο τὸ εὐλαβὲς καὶ περιζήτητον προσκυνητήριον συμπάσης τῆς τλήμωνος ἀνθρωπότητος, τὴν ὅποιαν πέπτωται νὰ βασανίζουσαν ἀνεκπλήρωτα σχέδια καὶ φροῦδαί ἐλπίδες!

Δὲν κατῴρθωσα νὰ ἀντιστῶ εἰς τὸν πειρασμόν. Ἄλλως τε ὁ πειρασμὸς προήρχετο ἐκ τοῦ ὠραίου φύλου, τὸ ὅποιον κατὰ τὴν ἐκδρομὴν ἀντεπροσωπεύετο ἀφθόνως. Ἀνήρητησαν αἱ κυριαὶ ταινίας καὶ τρίχαπτα, προσεδέσαμεν ἀνὰ ἓν βράχος καὶ οἱ ἄνδρες ἡμεῖς. Δὲν γνωρίζω ὅποια ἦσαν αἱ εὐχαί των, οὔτε μοι ἐπετρέπετο νὰ διερευνήσω, εἰ μὴ ἐξεπληρώθησαν. Γνωρίζω μόνον ὅτι ἡ ἐμὴ παραμένει ἀκόμη, μετὰ τρία ὅλα ἔτη, ἀνεκτέλεστος, ἴσως διότι δὲν ὠδήγησε τὴν χεῖρά μου ἢ πίστις, ἀλλ' ἡ ἀσυναίσθητος ἀπομίμησις τοῦ παραδείγματός των συντρόφων μου.

Ἀπὸ τοῦ ὕψους ἐκείνου ὁ ὀφθαλμὸς θὰ περιλάβῃ τὸ πλεῖστον τοῦ πανοράματος τοῦ Βοσπόρου. Θαυμασιώτερον θέαμα μόνον ἀπὸ τῶν κορυφῶν τῆς Τσάμλιτσας εἶδον—βουνοῦ δεσπόζοντος τῆς παρὰ τὴν εἰσοδὸν τῆς Προποντίδος πολίχνης Χρυσουπόλεως.—Κατωθὲν σου ἐκτείνεται ὁ Βαθυρρύαξ, ἀπέναντι τὰ Θεραπεῖα, ὀλίγον ἀπωτέρω τὸ Νεσχωρίον, καὶ εἰς τὸ βάθος τῆς εἰκόνας διάφορα χωρία μὲ τοὺς χλοερούς κήπους καὶ τοὺς λευκοὺς μιναρέδες των. Τὰ γαληνιαῖα ὕδατα αὐλακόνουσιν ἐμπορικὰ ἀτμόπλοια, πλοῖα οὐριοδρομοῦντα πλησίον, λέμβοι καὶ ἀκάτια, κατὰ πάσας τὰς διευθύνσεις. Ὁ Βόσπορος δὲν

ἀκολουθεῖ εὐθεῖαν γραμμὴν, ἀλλ' εἶνε ἐλικοειδής, διὰ τοῦτο οἱ ἑκατέρωθεν τῶν ὄχθων τοῦ λόφοι τὸν ἀποκορύπτουσιν ἐνιαχοῦ· ὥστε, διακοπτομένης τῆς συνεχείας του, τὸν χάνεις ἐπὶ μικρὸν καὶ τὸν ἐπανευρίσκεις ἀπωτέρω πάλιν. Τὸ θέαμα οὕτω ποικίλλει, ἀπὸ τοῦ ὕψους δ' ἐκείνου δὲν βλέπεις πορθμόν, ἀλλὰ δύο, τρεῖς συνεχεῖς λίμνας, ἕωσού ἢ ἀπόστασις συγχύση τὰ ἀντικείμενα, ἀπολλύμενα ἐντὸς ἡμιγλώδους σκιάς.

Εἰς τὸ Καλενδέριον ἐν τούτοις ἀναπτύσσεται πᾶσα ἡ θερινὴ τοῦ ἄνω Βοσπόρου κίνησις καὶ ζωὴ. Ὁ μεταξὺ Νεσχωρίου καὶ Θεραπειῶν μικρὸς ὄρμισκος, καλούμενος ἄλλοτε λιμὴν Πιθήκου, ἀπὸ ἀρχηγοῦ τινος βαρβάρων ἐπιδρομέων, καὶ εἰς κατόπιν χρόνους Λιβάδιον, μετωνομάσθη Καλενδέριον, ἀπὸ ὁμωνύμου τάγματος Δερβισῶν Ἐπικουρείων, οἵτινες εἶχον ἰδρύσει ἐκεῖ ἀσκητήριον. Εἰς τὸν ὄρμισκον τοῦτον συγκεντροῦται τώρα ἡ ἐπιλεκτος κοινωνία κατὰ τὰς ἑσπερινὰς ὥρας τῆς Τετάρτης καὶ Παρασκευῆς. Ὑπὸ τὰ φυλλώματα γηραιῶν λευκῶν πενιχρὸν κερφεῖον σὰς προσφέρει τραπέζας καὶ καθίσματα, ἕλεινόν καφὲν καὶ ἀθλιέστατον ζῦθον, ἀλλὰ θεῖαν καλὴν καὶ δρόσον ζωογόνον. Ἰκανῶς εὐρύχωρος προκυμαία, ἀναμιμνήσκουσα τὸ εἰς Κωνσταντινούπολιν ταξίδιον τοῦ Γερμανοῦ αὐτοκράτορος, χάριν τοῦ ὁποῦ κατεσκευάσθη, περιλαμβάνει τοὺς πεζοὺς καὶ ἐπίπλους περιπατητάς. Τὴν προκυμαίαν πληροῦσι τὰ ὀχήματα τῶν πρεσβειῶν, ἅτινα διακρίνει ὁ χρυσοπάρυφος Καβάσης, καὶ αἱ ἄμαξαι τῶν τραπεζιτῶν καὶ ἐμπόρων τοῦ Γαλατᾶ, οἵτινες, μὴ δυνάμενοι νὰ ἔχωσι τοιοῦτον, ἀναπληροῦσι τὴν ἑλλειψίν του διὰ χρυσοποικιλτοῦ Χαρβάτη.

Κομψαὶ λέμβοι, τρίκωπα, δίκωπα καὶ μονόκωπα ἀκάτια, πλήρη ἐπιβατῶν ἐξ ἀμφοτέρων τῶν φύλων, πληροῦσι τὸν λιμενίσκον· σύριγμα διαπεραστικὸν σὰς ἀγγέλλει ὅτι ταχύπλους ἀμάκατος φέρει νέους θεατάς, ἐνῶ καλλιτεχνικὸν καὶ καλλιαισθητικὸν Κόβτερον αὐλακόνει μὲ τὸ μέγα ἀναπεπταμένον ἰστίον του τὸ ἤρεμον νερόν, ὡς ὑπερήφανος νῆσσα διασχίζει τὰ λιμναῖα ὕδατα.

Ἐν τῇ μυρμηκικῇ ἐκείνῃ τῶν ἀνθρώπων, ἥτις συνωστίζεται ἐν τῷ ὄρμῳ τοῦ Καλενδέρου, ἰδοὺ τὸ Καίκιον τὸ φέρον τὰς νωχελεῖς τῆς Στένιας ἢ τοῦ Ἐμιργιάν ὀθωμανίδας. Τὸ ἐλαφρὸν ἐκεῖνο ἀκάτιον ἔχει ἱστορίαν ὄλην. Ὄποταν διασχίζῃ τὸν Βόσπορον, παρερχόμενον ὡς ταχύτατον βέλος, ἀποκαλύπτει μίαν πτυχήν τοῦ παραπετάσματος, τοῦ ἀποκορύπτοντος τὸν βίον τοῦ Χαρεμίου. Ἀλλὰ τὸ ἀκάτιον ἐκεῖνο οὐδεὶς τολμᾷ νὰ πλησιάσῃ, διότι λέμβος ἀστυνομικῆ περιπλέουσα ἐπιτηρεῖ αὐτὸ ὡς ἄλλος ἄγριος Κέρβερος. Τὸ ὠδηγοῦσι τρεῖς χρυσοστῖκτοι, ὠραῖοι καὶ βρωμαλέοι κωπηλάται, ἐπιθαίνει δὲ δυὰς νεαρῶν ὀθωμανίδων,

νωχελῶς ἐξηπλωμένων ἐπὶ κυανῶν βελουδίνων ἐδωλίων. Ὅπισθεν, πρὸς τὴν ὀξείαν τοῦ ἀκατίου ἄκραν, ἀπλοῦται πλουσιώτατος μετᾶξινος τάπης, τοῦ ὁποίου οἱ χρυσοὶ κροσσοὶ θίγουσι σχεδὸν τὴν θάλασσαν. Οἱ λευκότατοι, οἱ ἀραχνοῦφεις πέπλοι, οἵτινες μόνον τὸ μέτωπον καὶ τοὺς ὀφθαλμοὺς ἀφίνουσιν ἐλευθέρους, καὶ ἡ ἀλληλουχία τῶν ζωηρῶν χρωμάτων, τὰ ὅποια χαρακτηρίζουσι τῆς ὀθωμανίδος τὴν ἐσθῆτα, προσδίδουσιν εἰς τὸ ἀκάτιον τὸ μεθυστικὸν ἄρωμα τῆς Ἀνατολικῆς ποιήσεως.

Τὸν βίον τοῦ χαρμεῖου περικαλύπτει μυστήριον, ὅπως τὸν οὐδὸν τῆς νυμφικῆς παστάδος παραφυλάττει ὁ ἄγγελος τοῦ Οὐγκῶ, ἐπιβάλλων τὴν σιγὴν διὰ τοῦ λιχανοῦ τῆς χειρὸς ἐπὶ τῶν χειλέων. Ἡ ἄλλοτε ἐν τούτοις αἴγλη καὶ ἡ ποιήσις τοῦ γυναικωνίτου συνεξέλιπε μετὰ τῆς εὐκλείας τοῦ παρελθόντος· ἐὰν δὲ ἀκόμη δὲν εἰσέδυσεν ἐν αὐτῇ ὁ Εὐρωπαϊός, ἤρχισεν ὅμως νὰ τὸν ἐπηρεάζῃ ὁ Εὐρωπαϊκὸς πολιτισμός. Ὑπὸ τὸ ἀραχνοῦφες γιασμάκι, τὸ λείψανον τοῦ πάλαι αὐστηροῦ Ἀσιατικοῦ βίου, προκύπτει ἐσθῆς διεσκευασμένη καθ' ὅλας τὰς ἰδιοτροπίας καὶ τοὺς νεωτερισμοὺς τῶν Παρισίων καὶ τῆς Βιέννης. Οἱ πλεῖστοι ὀθωμανοὶ σήμερον, κυρίως οἱ ἀνεπτυγμένοι, περιώρισαν τὸν ἀριθμὸν τῶν Χανουμισῶν, ἡ δὲ νόμιμος ὀθωμανὶς σύζυγος ἐκμανθάνει τὴν γαλλικὴν, ἀσκεῖται εἰς τὴν μουσικὴν, ἔχει ὠρισμένην ἡμέραν δεξιώσεως τῶν φίλων ἢ ἄλλων ἀλλοδαπῶν κυριῶν. Εἶνε ἐλάχιστα ἀκόμη τὰ τοιαῦτα φαινόμενα, οὐδ' ἐξῆλθον ἐτι τῆς περιοχῆς τοῦ Νισάν Τᾶς, τῆς συνοικίας ἣτις οἰκεῖται παρὰ τῶν ὀθωμανῶν μεγιστάνων. Αἱ πρῶται ἐν τούτοις τάσεις ἐξεδηλώθησαν.

Τὴν ἀκομφον, τὴν χονδρὴν καλύπτραν, ἣτις ἄλλοτε μόνον τοὺς ὀφθαλμοὺς ἀφίνεν ἐλευθέρους, ἀντικαθιστᾷ σήμερον ὁ διαυγὴς πέπλος, διὰ τοῦ ὁποίου διαφαίνονται, ὑπὸ μᾶλλον ἐξωραΐζουσιν ἔποψιν, αἱ λεπταὶ γραμμαὶ τοῦ προσώπου, ἡ διαφάνεια τῆς ἐπιδερμίδος. Εἰς τὰς μᾶλλον ἀπομεμακρυσμένας ἐξοχάς, ἰδίᾳ τὴν Πρίγκηπον, ἔνθα ὁ τουρκικὸς πληθυσμὸς εἶνε ἀραιότατος, αἱ ὀθωμανίδες, εἴτε πεζῇ εἴτε ἐποχοῦμεναι, δὲν ἀποφεύγουσι τὸν κοινὸν περίπκτον· ὁ δὲ πέπλος, μόνον τὴν κεφαλὴν καλύπτων, δὲν σκιαρίζει τὸ σφριγῶν ἐκ ζωῆς καὶ ἡδυπαθῆς ὡς τὸ πολὺ πρόσωπόν των.

Ὅτε διηρχόμην τὸν πρῶτον χειμῶνα ἐν Κωνσταντινουπόλει, ἐγνώρισσα παρὰ γνωστῇ γερμανικῇ οἰκογενείᾳ ἐξέχουσαν ἐπὶ κάλλει καὶ μορφώσει ὀθωμανίδα, συνοδευομένην παρὰ τῶν δύο θελκτικῶν θυγατέρων τῆς. Οὐδεμία μοὶ παρενεβλήθη δυσχέρεια ἵνα παρουσιασθῶ, μετ' ὀλίγας δὲ ἡμέρας εἰσηγόμενῃ παρὰ συναδέλφου μου ἐν αὐτῇ τῇ οἰκίᾳ των. Πῶς! Εἰσέδυσσα ἐγὼ, ἀνὴρ καὶ δὴ χριστιανός, εἰς ὀθωμανικὸν οἶκον! Μάλιστα ἦτο οἶκος προσιτός εἰς στενόν, εἶνε ἀληθές, κύκλον

ἐπισκεπτῶν, ἀλλ' οἶκος ἐν τῷ ὁποίῳ ἡ οἰκοδέσποινα καὶ αἱ θυγατέρες αὐτῆς, ἀνήκουσαι εἰς ἐπιφανῆ γενεάν, ἐδεξιοῦντο τοὺς οἰκείους καθ' ὅλως εὐρωπαϊκὴν ἐθιμοτυπίαν. Ἐλείπε τὸ γιασμάκι, τὴν δὲ χαρὰν μου ὅτι διῆλθον τέλος τὸν οὐδὸν τουρκικοῦ γυναικωνίτου ἐξησθῆσεν ἡ πραγματικότης ὅτι αἱ ἐσθῆτες τῶν χανουμισῶν καὶ ἡ ὄλη διασκευὴ τῆς οἰκίας μοὶ ἀνεμίμνησκον τὰς συνήθεις ἐπισκέψεις μου.

Ἡ ὀθωμανικὴ αὕτη οἰκία, ἣτις ἀπετέλει μοναδικὴν ἀληθῶς ἐξαίρεσιν, παρῆχε τὸ ἐνδιαφέρον λεπτῆς καθ' ὅλα συναναστροφῆς, οὐ μόνον ὡς πρὸς τὴν διάλεκτον ἐν ἣ διεζήγητο, ἀλλὰ καὶ ὡς πρὸς τὰ θέματα, ἅτινα τὴν ἐπησχόλουν. Ἦτο ὁ μόνος τουρκικὸς οἶκος ἀνοικτός καὶ ἔπρεπε νὰ κλείσῃ. Μιᾶ ἡμέρα, εἰς τῶν φίλων συνήντησεν εἰς ὀλίγων βημάτων ἀπὸ τῆς ἐξωθύρας ἀπόστασιν ζαπτίην. Ἡ διὰ νευμάτων διεξαχθεῖσα συνεννόησις τὸν ἔπεισεν ὅτι ἔπρεπε νὰ ἐπανακάμψῃ. Ἐπανεστρέψεν ἐκεῖνος, πάντες δὲ οἱ συχάζοντες τὸν οἶκον δὲν τὸν ἐπανείδομεν πλέον, ἀλλὰ διετηρήσαμεν μετὰ τῶν θελκτικῶν χανουμισῶν θερμὸν χαιρετισμόν, ὅστις ἡμέρα τῇ ἡμέρα ἀποβαίνει ψυχρότερος, ἕωσού ἐκλείψῃ. Τοιοῦτος εἶνε ὁ ἀνθρώπινος βίος! Μία μόνον θὰ παραμείνῃ ἀνάμνησις ἐξ ὅλων τῶν καλῶν ἡμερῶν, τὰς ὁποίας διῆλθομεν.

Ἀπὸ δωδεκαετίας ἤδη, ὅτε περιηρχόμην τὴν Θεσσαλίαν, ἀπεκόμισα τὴν ἐντύπωσιν ὅτι ὁ τουρκικὸς γυναικωνίτης τείνει πρὸς ἀνάκτησιν ποιᾶς τινος κοινωνικῆς ἐλευθερίας. Ἀκριβῶς κατ' ἐκείνην τὴν ἐποχὴν, ἐπιστέλλων πρὸς Ἀθηναϊκὴν ἐφημερίδα, ἔγραφον ὅτι, ὁπότε καταπέσῃ τὸ γιασμάκι ἀπὸ τοῦ προσώπου τῆς ὀθωμανίδος, θὰ καταρρεύσῃ μετ' αὐτοῦ καὶ τὸ γόητρον τῆς γυναικὸς τῆς Ἀνατολῆς. Δὲν εἶνε τὸ κάλλος, καὶ τοῦτο μόνον, τὸ καταστῆσαν τὸν τουρκικὸν γυναικωνίτην τὸ θέμα τῆς ποιήσεως καὶ τῆς μυθιστορίας τὸ προσφιλές. Εἶνε ἀληθές ὅτι τὸ σῶμα τῆς Χανουμισῆς διακρίνει ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ ζωὴ σφριγῶσα καὶ σπαίρουσα, εἶνε ἀληθές ὅτι τὸ ὄμμα τῆς ἔχει ἡδυπαθειαν, ὅτι ἡ φωνή, ἡ στάσις, αἱ κινήσεις τὴν νωχέλιαν, τὴν ὁποίαν θαυμασιῶς ἀπεικόνισεν ἐν τῇ Ναμουναῖ του ὁ Μυσσέ. Ἐὰν πλὴν εἰλεπεν ὁ ἀραχνοῦφης πέπλος, ὁ παρορμῶν τὴν φαντασίαν νὰ ἀναπλάττῃ ἐπαγωγότερον, τρυφηλότερον τὸν σωματικὸν ἐκείνον πλοῦτον, ἐὰν καὶ τῆς τουρκίσεως ὁ βίος ἦτο ὅσῳ τῶν Εὐρωπαϊῶν κυριῶν προσιτός, καὶ ἡ Ἀνατολίτις γυνὴ θὰ ἦτο ἀπλῶς μία ὠραία ἄνευ μυστηρίου, ἄνευ μυθικῆς οἴας δῆποτε ὑποστάσεως.

Οἱ ὀθωμανοὶ, ἀποφεύγοντες ἀνέκαθεν μετ' ἐπιμελείας τὴν μετὰ τῶν χριστιανῶν γειτονίαν, κατοικοῦσι κατὰ προτίμησιν ἐν τῇ Ἀσιατικῇ τοῦ Βοσπόρου ὄχθῃ. Ὁ ἀκτοπλοῶν ὁπωσδήποτε ξένος δύναται νὰ περι-

εργασθῆ—κατ' ἐπιφάνειαν εἶνε ἀληθές—τὸν ἰδιάζοντα ταῖς τουρκικαῖς οικογενεῖαις βίον. Ἡ ὄψις τῶν παραθαλασσίων ὀθωμανικῶν οἰκημάτων, ἄτινα καλοῦνται γιαλιὰ καὶ τινὰ τῶν ὁποίων διατηροῦσιν ἀκόμη ἐξῶθεν τὸ παλαιὸν ἐρυθρὸν χρῶμα, μαρτυρεῖ ὅτι ἡ τουρκικὴ ζωὴ βασιζέται ἐπὶ ὄρων ἀναπαύσεως καὶ βραστῶνης. Πολλὰ παράθυρα, εὐρύχωροι αὐλαί, κῆποι χλοερῶτατοι πέριξ, κρῆναι πανταχοῦ. Φῶς πολὺ, πολλή θέα, καὶ δρόσος ἀφθονος. Διὰ τῶν παραθύρων, τῶν ὁποίων τὰ καφασωτὰ τύχωσιν ἀναπεπταμένα, βλέπει τις εὐρέα δωμάτια καὶ ἐπιπλωσιν προκαλοῦσαν τὴν μαλθακότητα. Ἐκάστη οἰκία ἔχει τὴν μικρὰν ξυλινὴν ἀποβάθραν τῆς, ἣτις ἐπέχει τόπον ἐπιθαλασσίου ἐξώστου. Ἐπὶ τοῦ ἐξώστου τούτου κἀθηνται σταυροποδητὶ αἱ ὀθωμανίδες, κἀπνίζουσαι ἀδιακόπως καὶ ἀναπνεύουσαι τὴν ἐσπερινὴν αὐραν τῆς θαλάσσης. Εἶνε πρωτοτύπως περιεργὸν τὸ θέαμα, καθόσον συμπλέκονται ἐκεῖ, ἐν ἰδιορρυθμῷ ἀρμονίᾳ καὶ καλλισθησίᾳ ὅλως μουσουλμανικῇ, τὰ ζωηρότερα χρώματα, τὰ ποικιλώτερα σχήματα, καὶ αἱ παραδοξότεραι μορφαί. Αἱ ὀθωμανίδες αὗται, αἱ ἀποτελοῦσαι πρόχειρον τελείαν ἔκθεσιν, δὲν ἀνήκουσιν εἰς τὸ ἐπίλεκτον γένος. Διὰ τοῦτο ἀκριβῶς ἐνέχουσι πλειότερον ἐνδιαφέρον. Γιασμὰκι δὲν ὑφίσταται, ἀλλὰ μόνον καλύπτρα, ἀπὸ κεφαλῆς μέχρι ποδῶν διήκουσα. Τὸ πρόσωπον σχεδὸν ἐλεύθερον· οἱ ὄνυχες τῶν χειρῶν—ἄχαρις καλαισθησία—ἐρυθροί. Ἡ θέα τῆς ἐρυθρᾶς βαφῆς ἐπὶ τοῦ ἀπαλωτέρου τῆς καλλονῆς τῆς γυναικὸς σημείου, τῆς χειρός, ἀκουσίως πάντοτε μὲ ἄθησε ν' ἀποστρέψω τὸ πρόσωπον. Οὐδέμια συνάπτεται ἐκεῖ συνδιάλεξις, ἂν καὶ παρέρχονται ὀλόκληροι ὦραι· οὐδέμια ζωὴ ἐν τῇ εἰκόνι, οὔτε κίνησις. Τί σκέπτονται, ἀφοῦ δὲν ὁμιλοῦσι; τί πράττουσιν, ἀφοῦ δὲν κινοῦνται; Τοιοῦτος εἶνε ὁ τουρκικὸς βίος. Ἀφασία, ἀκίνησις, κέφι.

Περαιτέρω ἡ εἰκὼν ἀλλάσσει ὀλίγον μορφήν, ἀλλ' ὄχι χαρακτῆρα. Εἰμεθα πρὸ τουρκικοῦ καρνεῖου. Ὑπὸ γηραιάν, πολύφυλλον πλάτανον, παρὰ τὴν ὁποίαν κελαρῦζει ἡ ἀναπόσπαστος κρήνη, ἢ ἐπὶ ξυλίνου ἐξώστου ἐπὶ τῆς θαλάσσης ἐστημένου παρατάσσονται τράπεζαι καὶ καθίσματα. Ἐκεῖ οἱ ὀθωμανοὶ πίνουσι τὸν καφέ των καὶ βροφῶσι τὸν ναργιλέν. Μὴ περιμένητε συζητήσεις περὶ πολιτικῆς ἢ περὶ κοινωνικῶν ζητημάτων. Εὐτυχεῖς κατὰ τοῦτο, οὐδέποτε ἔμαθον τὸ πολιτικολογεῖν, τοῦθ' ὅπερ ἄλλως τε τοῖς ἀπαγορεύεται αὐστηρῶς. Κοινωνικὴ ζωὴ δὲν ὑφίσταται παρ' αὐτοῖς, ἀφοῦ κυρίως εἰπεῖν οἰκογένεια δὲν ὑπάρχει. Τί πράττουσι λοιπόν; Τίποτε. Ραχάτι καὶ κέφι. Διέρχεται πρὸ αὐτῶν καὶ ἀπαξιούσι νὰ σὲ ἴδωσιν ἀφοῦ μάλιστα δὲν φέρεις φέσιον. Ὁμοιάζουσι πρὸς νεκρὰν θάλασσαν, τὴν ὁποίαν οὐδὲ πνοὴ ταράσσει ἀνέμου, οὐδὲ

γραμμὴ ρυτιδώνει κυματοειδῆς. Ἡ ἡρεμία αὐτῆ σὲ ἐνοχλεῖ, ἢ τοιαύτη ἀπρῆξις σοῦ ἐρεθίζει τὰ νεῦρα. Τί τοῖς μέλλει, ἀφοῦ οὕτως αἰσθάνονται τὰς ἀπολαύσεις τῆς ζωῆς;

Δύο εἶνε τὰ ἡγαπημένα κέντρα τῆς συναθροίσεως τῶν μουσουλμάνων. Τὰ Γλυκὰ νερὰ ἐν Εὐρώπῃ καὶ τὰ ἐν Ἀσίᾳ. Ἀλλὰ πρόκειται περὶ Βοσπόρου καὶ διὰ τοῦτο δὲν θὰ τοὺς παρακολουθήσωμεν μέχρι τοῦ μυχοῦ τοῦ Κερατίου κόλπου. Ἐπὶ τῆς Ἀσιατικῆς πάντοτε ὄχθης, παρὰ τοὺς Πύργους τοῦ Ἀνατολικοῦ Χισσάρ, τοὺς ὁποίους ἐκτίσεν ὁ Σουλτάνος Μωάμεθ ὁ Α', ποτάμιον ἀπὸ βάθους ἰκανοῦ ἐξ Ἀσίας εἰσρέει εἰς τὴν θάλασσαν. Ἀλλ' ἡ πρώτη ἐκ τῆς θείας του ἐντύπωσις εἶνε μᾶλλον ὅτι τὰ ὕδατα τοῦ Βοσπόρου εἰσέρχονται ἐντὸς τῆς εὐφύρου κοιλάδος. Γραφικὴ εἰκὼν. Ἡ ὕδατῶδης γραμμὴ διασχίζει πρασίνην κοιλάδα, δροσεροὺς λόφους καὶ καταλήγει εἰς μυχόν, ἔνθα ἐπήχθη τουρκικὸν καφενεῖον. Εἰσπλέων ἐπὶ ἀκατίου αἰσθάνεσαι ὅτι εἶσαι εἰς τὴν Ἀνατολήν. Λέμβοι, ἀκάτια, κατάφορτα ἐκ Χανουμισσῶν, ὀθωμανῶν, Εὐρωπαίων, ἡγούνται, παραπλέουσιν, ἐπονται, διασχίζουσι τὸ ἡρεμον νερὸν μετ' ἀστραπιαίας ταχύτητος, ἀλλὰ καὶ πολλῆς προσοχῆς ἵνα μὴ συγκρουσθῶσι.

Τὸ καφενεῖον ἐκεῖνο εἶνε καφὲ σαντούρ, ἐν τῷ ὁποίῳ πρωταγωνιστοῦσιν ὁ κλαυθμυρὸς ἀμανὲς παχυσάρκου καὶ ῥοδαλῆς Ἀρμενίας, καὶ τὰ ἀστεῖα τούρκου караγκιόζη. Παρὰ τὰς ἐκτεθειμένας τράπεζας, τὰς φιλοξενούσας μουσουλμάνους ἀναμιξ καὶ Εὐρωπαίους, εἰς μικρὰν ἀπόστασιν, ἐν εἶδει θεωρείου θεάτρου, ὑψοῦται καφασωτόν, ὅπισθεν τοῦ ὁποίου αἱ φιλοθεάμονες χανούμισσαι.

Οὔτε τῆς ἀρμενικῆς ἄοιδου, οὔτε τοῦ ὀθωμανοῦ γελωτοποιοῦ ἡ τέχνη εἶνε ἱκανὴ νὰ μᾶς κρατήσωσιν ἐκεῖ ἐπὶ πολὺ. Χάριν ποικιλίας ἐπιστρέφομεν πεζῇ, παρὰ τὸ ποτάμιον μέχρι τινός, διὰ λοφίσκων καὶ ἀτραπῶν κατόπιν, ὅπως φθάσωμεν εἰς κοιλάδα μακρὰν καὶ πρασίνην, καταλήγουσαν εἰς τὸν Βόσπορον καὶ περιοριζομένην ἐκ παραθαλασσίου, λευκοῦ, κομψοῦ Σουλτανικοῦ περιπτέρου, οὔτινος ὁ ρυθμὸς ἀναμιμνήσκει τὰς Ἑλληνικὰς γραμμάς, τὴν Ἀναγέννησιν ἅμα καὶ τὴν γλυπτικὴν τῶν Ἀράβων.

Ἐκεῖ ἀπλοῦται πολυποικίλος, ἐξ ὀλοκλήρου πανοραματικὴ θέα. Τὴν κοιλάδα πᾶσαν, εἰς πολλαπλοῦς στοίχους, καταλαμβάνουσιν αἱ ὀθωμανίδες. Ὀλόκληρος ἀποσκευὴ καὶ πλήρης ὑπηρεσία τὰς συνοδεύει. Ἡ μαύρη δούλη στρώνει ἐπὶ χλόης τὸν τάπητα καὶ ἀνοίγει τὴν κάλαθον τὴν περιέχουσαν ἐδέσματα ἢ τρωγάλια. Τὰ παιδία διασχίζουσι τὴν κοιλάδα τρέχοντα, παίζοντα, γελῶντα, ἀπειροὶ δὲ πωληταὶ ζακχα-

ρωτῶν καὶ κομφέτων τὰ ἐλκύουσι διὰ φωνῶν ἰδιορρυθμῶν. Ἄπο ἀποστάσεως τινος ποικίλλουσιν οἱ ζῶηροι καὶ πολυχροὶ χρωματισμοὶ τῶν ἀλεξήλιων, ἅτινά εἰσι τὸ ἀναπόσπαστον τῆς ὀθωμανίδος παρακολούθημα. Ἄλλὰ τὸ ἀλεξήλιον δὲν ἀποδιώκει μόνον τὰς φλεγούσας ἀκτῖνας τοῦ ἡλίου, ἀλλ' ἰδίως τὰς ἀκτῖνας τῶν ἀδιακρίτων βλεμμάτων. Ὅταν πλησιάζῃς καὶ παρέρχῃσαι πρὸ τῶν πυκνῶν στοιχείων τοῦ τουρκικοῦ ἐκείνου γυναικείου κόσμου, σειρὰ ἀλεξήλιων καταπίπτουσα σοὶ ἀποκρύπτει πᾶσαν θέαν, ὡς ἡ ἀσπίς ἄλλοτε ἀπέκρουε τὰ βέλη τοῦ ἐχθροῦ. Ποῦ καὶ που ἡ καταβιβάζουσα τὸ ἀμυντικὸν ὄπλον φιλάρεσκος χεὶρ σοὶ χαρίζει τὸν καιρὸν ὅπως ὑποκλέψῃς τὸ χάριεν πρόσωπον, τὸ ὄμμα τὸ ἀποστάζον γλυκύτετον ἡμερον.

Εἶδομεν τὸν Βόσπορον ἐν ῥιπῇ ὀφθαλμοῦ διαρκούσης τῆς ἡμέρας, χωρὶς νὰ θαυμάσωμεν αὐτὸν ὑπὸ τὴν ἐκφραστικωτέραν του ἐμφάνισιν. Ὅταν ἀπὸ τῶν βουνῶν τῆς Ἀσίας ἐν ἡρέμῳ καὶ δροσερᾷ νυκτὶ προκύπτῃ πλησιφαῆς ἡ σελήνη. Θαλάσσιος περίπατος μέχρι Καβακίων ἢ ἕως τὸ Ἐμιργιὰν ἐντὸς μικροῦ ἀκατίου, προσομοιάζει πρὸς ὄνειρον χρυσοῦν θερινῆς νυκτός. Ἐξηπλωμένος ἐντὸς τοῦ ζυλίνου ἐκείνου κελύφους διατελεῖς ὑπὸ τοιαύτην μαγευτικὴν ἐπίδρασιν, ὥστε θεᾶσαι, φαιδρύνεσαι ἢ μελαγχολᾷς, χωρὶς νὰ σκέπτησαι τίποτε. Ἐὰν διανοῆσαι τι, τοῦτο εἶνε αἰσθημα θερμῆς ἀγάπης πρὸς τὴν ζῶην, ὁμολογία, τὴν ὁποίαν ἀκουσίως, αὐθουρήτως ἐμπνέεσαι, ὅτι ἡ ἐπίγειος ζῶη, καθ' ἧς τοσοῦτῳ καταγανακτεῖ ἡ ἀνθρωπότης, ἔχει τὰ ἀνεκλάλητα ἀγαθὰ τῆς. Μία τοιαύτη νύξ ἐν Βοσπόρῳ τοσοῦτῳ βαθέως ἀποτυπῶνται ἐν τῇ μνήμῃ, ὥστε καὶ ὄλος ὁ μετέπειτα βίος σου δὲν θ' ἀρέσῃ ἵνα ἐξασθενήσῃ τὴν εἰκόνα. Πολλὰς τοιαύτας νύκτας ἀπέλαυσα ἀπὸ τοῦ ἐξώστου τοῦ ἐν Νεοχωρίῳ μεγάρου τῆς Ἑλληνικῆς πρεσβείας, ὁπόθεν ἐκτείνεται εὐρύτερος ὁ ὀρίζων. Ὁ δούπος τῆς κώπης ἐπὶ τῆς θαλάσσης, τὸ πτερύγισμα τοῦ πτηνοῦ, ἡ μεμακρυσμένη ὑλακὴ τοῦ κυνός, αἱ κραυγαὶ τῶν ἀλιέων ὅπως ἀποφύγῃσι τὴν περιπλοκὴν τῶν δικτύων, πάντα ταῦτα ἐπιδρῶσιν ἐπὶ τῆς φαντασίας σου κατὰ μυστηριώδη, κατ' ἀνέκφραστον τρόπον.

Ἄλλ' ὅ,τι δὲν θὰ λησμονήσω καὶ ἐν τῇ ἄλλῃ ζῳῇ, ἐὰν ᾔνε πεπρωμένον νὰ διατηρήσω τὴν μνήμην τοῦ ἐπιγείου βίου μου, εἶνε τὸ πανόραμα τοῦ Βοσπόρου ἐν φωταφίᾳ. Πρὶν κλείσω τὴν ἐπιστολιμαίαν ταύτην διατριβήν, μὲ ὠθεῖ ὁ πειρασμὸς νὰ μὴ παρέλθω τὴν μάλλον ζωντανὴν εἰκόνα του. Πῶς θὰ περιγράψω ὅμως ἀπεριγράφπτον θέαμα; Ὅσα εἶπω ὀλιγίστας λέξεις καὶ θὰ μὲ παρηγορήσῃ ἡ ἰδέα ὅτι ἀπευθύνομαι

πρὸς Ἀθηναίους, τῶν ὁποίων ἡ φαντασία εἶνε ἰκανὴ ν' ἀναπληρώσῃ διὰ χρώματος καὶ φωτὸς τὰς σκιὰς τῆς εἰκόνας μου.

Ἄπο τῶν νήσων τοῦ Πρίγκηπος, αἵτινες ὑπὸ ἀτμόσφαιραν ἐλαφρὰν, φωτεινὴν, δροσοβόλον καταλαμβάνουσιν ὡς ἀναδύμεναι ἀπὸ λουτροῦ νύμφαι μίαν ἄκραν τῆς Προποντίδος, μέχρι τῶν Καβακίων, παρὰ τὴν εἴσοδον τοῦ Βύξινου Πόντου, ἀπλετον τεχνητὸν φῶς σὰς θαμβόνη κατὰ τὴν νύκτα τῆς 18ης Αὐγούστου. Πανηγυρίζεται ἡ ἐπετηρὶς τῆς ἀναρρήσεως εἰς τὸν θρόνον τοῦ νῦν Σουλτάνου. Ἐνώπιον παντὸς μεγάρου, πάσης οἰκίας ὑψοῦται ξύλινον ἱκρίον, διάφορον καὶ ποικίλον κατὰ τὸ σχῆμα καὶ τὴν παράστασιν. Πολεμικὰ τρόπαια, καλλιτεχνικὰ σχέδια, παραστάσεις συμβολικαί, τουρκικὰ ῥητά, πλοῖα — πάνθ' ὅσα ἡ φαντασία δύναται νὰ δημιουργήσῃ. Ἐκάστου κήπου τὰ δένδρα, παντὸς μιναρὲ τὸ ὕψος, τὰ ἰστία καὶ αἱ πλευραὶ τῶν πλοίων, αἱ κοιλάδες τῶν βουνῶν καταλαμβάνονται ὑπὸ ἀπειροπληθῶν μικρῶν φανῶν. Ἐν τῷ μέσῳ ἄλσους προβάλλει ἡ ἡμισέληνος, ἐκ τεχνικοῦ φωτός, ἐλκύουσα οὐχ ἦττον τῆς πραγματικῆς τὴν προσοχὴν σου. Ἄλλη ἡμισέληνος, ἐπὶ τοῦ Πύργου τοῦ Λεάνδρου ἀκτινοβολοῦσα, δεσπόζει τοῦ κεντρικοῦ τῆς Κωνσταντινουπόλεως λιμένος καὶ τῷ δίδει χαριεστάτην ἀποψιν. Εἰς τὰ ὕψη τοῦ Γιλδιζ, τὰ ἀνάκτορα μόνον εἶνε σκοτεινά, ἀλλ' ὁ λόφος, ἐφ' οὗ ἐγείρονται, πλέει ἐντὸς φωτεινοῦ πελάγους. Κατέναντι τὸ βουνὸν τῆς Τσαμίλισας νομίζεις ὅτι φλέγεται. Ἐν τῇ κορυφῇ τὸ φῶς εἶνε ζωηρότερον, ἐφόσον δὲ κατέρχῃσαι, ἐξασθενεῖ βαθμιαίως, ἕως οὗ σβεννύηται ἐντὸς τῆς σκιᾶς τῆς νυκτός. Εἰς τὸ Ἐμιργιὰν τὰ πλουσιώτερον, τὰ καλλαισθητότερον πεφωταγωγημένα εἶνε τὰ θερινὰ Ἀνάκτορα τοῦ ἄλλοτε Ἀντιβασιλέως τῆς Αἰγύπτου Ἰσμαήλ Πασᾶ. Εἰς τὴν προκυμαίαν συνωστίζεται μυρμηκικὰ ἀνθρώπων, ἐνῶ ὁ πρὸ αὐτῆς ὀρμίσκος πληροῦται ἐξ ἀτμακάτων, λέμβων, ἀκατιῶν, ἀξαναουσῶν διὰ τοῦ φωτός των τὸ φῶς τὸ ἐκεῖ κυριαρχοῦν. Ἰδιαιτέρα ἀτμόπλοια, φέροντα τοὺς θεατὰς τῶν Πριγκηποννήσων, τοῦ Βυζαντίου, τοῦ Γαλατᾶ, τοῦ Σταυροδρομίου, τοῦ Βοσπόρου, ἐν φωτεινῇ πάντα περιβολῇ, ἴστανται ὑπὸ ἀτμὸν ἐν τῷ ὀρμίσκῳ ἐκείνῳ ἵνα θαυμάσωσι τὸ μοναδικὸν θέαμα. Συρφετὸς παιδίων τρέχει καὶ βοᾷ, κραυγάζουσι τὰ πλήθη, ὁπότε πύραυλος, αἴφνης καταπίπτων, πρόκειται νὰ τὰ διασκορπίσῃ. Ἀδιαλείπτως σοὶ πλήττει τὰ ὄψα ὄξυς συριγμὸς τῆς ἡρέμα πλεούσης ἀτμακάτου ἢ τοῦ ἀτμοπλοίου, καὶ βροντώδεις φωναὶ τῶν κωπηλατῶν, ζητούντων νὰ ἀποφύγῃσι κινδυνώδη σύγκρουσιν.

Τρὶς μέχρι τοῦδε, καταλαμβάνων μίαν θέσιν ἐν ἀτμοπλοίῳ ἐκ τῶν ἐκτελούντων τὴν ὑπηρεσίαν τοῦ Βοσπόρου, παρηκολούθησα τὴν φωτει-

νή ταύτην καὶ πρωτοφανῆ εἰκόνα. Αἱ φωταψίαι, ἅς μέχρι τοῦδε εἶδον, οὐ μόνον ἐν Ἀθήναις ἀλλὰ καὶ ἀλλαχοῦ, ὑπολείπονται κατὰ τὴν ἔκτασιν καὶ τὴν μεγαλοπρέπειαν. Διότι πᾶσα ἴσως χώρα ὑστερεῖ ὡς πρὸς τὰ φυσικὰ ἀγαθὰ, διὰ τῶν ὁποίων ὁ καλὸς Θεὸς ἐπρόικισε τὸν τόπον τοῦτον. Πολλάκις ἐσκέφθην, περιεργαζόμενος τὰ γραφικὰ κάλλη τῆς Κωνσταντινουπόλεως, τὸ ἔδαφος, ἐφ' οὗ ἢ τε πρωτεύουσα καὶ τὰ προάστεια τῆς ἐκτείνονται, τί θὰ ἦτο ἡ χώρα αὕτη, ἐὰν εἰς τὰ χαρίσματα τῆς φύσεως ἀπετύπου τὴν τελειότητα ἢ καλλιαισθησία καὶ ἡ τέχνη.

Εἰς τὴν ἄχαριν, εἰς τὴν μονότονον καὶ ἄγονον ἀτέρμονα πεδιάδα, τὴν ὁποίαν καταλαμβάνουσιν οἱ Παρίσιοι, ἀνφοδομήσαν οἱ Γάλλοι τὴν πεφημισμένην αὐτῶν πρωτεύουσαν. Οὐδὲν δένδρον, οὔτε βουνόν, οὐδεμία γραφικὴ ἀποψὶς ποικίλλει ἐκεῖ τὴν ἀρχικὴν γυμνότητα καὶ στείρωσιν. Ἐὰν ἡ Φιλοκαλία διήρχετο ποτε ἐκ Κωνσταντινουπόλεως, ἡ βρωμερὰ τῆς σήμερον καὶ ἄχαρις καὶ ἀκαλλαισθητος μεγαλοπόλις, ἡ ἐντὸς πηλοῦ πλέουσα, ἡ οὐδεμίαν πλατεῖαν ἢ εὐπρόσωπον θέατρον ἔχουσα, ἡ στερουμένη εὐπρεποῦς περιπάτου, ἡ τρέφουσα ἑκατομμύρια βραχιτικῶν καὶ ψωραλέων κυνῶν, ἡ διὰ τῶν κακοζήλων καὶ στενῶν καὶ σκολιῶν ὁδῶν τῆς ἐμπνέουσα τὴν ἀποστροφήν πρὸς πᾶσαν κίνησιν, θὰ μετεβάλλετο αἴφνης εἰς ἀληθῆ γῆν ἐπαγγελίας, εἰς τὴν Νύμφην τῶν πόλεων τῆς Οἰκουμένης, ὁποῖαν ἔπλασεν ἡ καλλιτέχνης χεὶρ τοῦ Δημιουργοῦ, καὶ θὰ ἔπαυεν οὔσα ἡ κακόσχημος πρωτεύουσα ὁποῖα παρουσιάζεται σήμερον.

Ἡ κατὰ διάνοιαν μακρὰ αὕτη ἐκδρομὴ ἀνὰ τὸν Βόσπορον βεβαίως σᾶς ἐκούρασεν. Ἄς ἐπανέλθωμεν εἰς Θεραπεία, ὅπουθεν ἐξεκινήσαμεν, ἵνα ἀναπαυθῶμεν ἀπὸ τῶν μόχθων ἡμέρας πολυταράχου. Πρὶν σημάνη ὁ κώδων τοῦ δειπνοῦ δυνάμεθα νὰ περιπατήσωμεν ἀκόμη ἐπὶ τῆς προκουμαίας τῆς κομψῆς κωμοπόλεως. Ἡ προκουμαία αὕτη ἔχει ἱκανὸν πλάτος καὶ ἔκτασιν, ἀπὸ τῶν δύο ξενοδοχείων μέχρι καὶ πέραν τοῦ μεγάρου τῆς Ἀγγλικῆς Πρεσβείας. Ἐν τῇ περιδιαβάσει ταύτῃ θὰ θαυμάσωμεν τοὺς ποικίλους καὶ γλυκεῖς χρωματισμούς, τοὺς ὁποίους ἀποτυπώνει ἐπὶ τῶν ἀπέναντι βουνῶν τῆς Ἀσίας ὁ δῦων ἥλιος καὶ θ' ἀναμνησθῶμεν τῆς ἐκπάγλου εἰκόνας τῆς Δύσεως, ὅταν τὸ πορφύρου χρῶμά τῆς ἀντανακλᾶται εἰς τὰ γραφικὰ ὄρη τῆς Ἀττικῆς. Εἶνε ἡ ὥρα, καθ' ἣν οἱ θερινοὶ κάτοικοι τῶν Θεραπειῶν ἐπανέρχονται ἐκ τῶν ἐκδρομῶν καὶ περιπλανήσεων, συνηθίζοντες νὰ περιπατῶσιν ἀκόμη ἐπὶ τῆς προκουμαίας, πρὶν ἐπανακάμψωσιν εἰς τὰ ἴδια.

Ἐκεῖ θὰ γνωρίσητε τὴν Κωνσταντινουπολίτιδα. Δὲν ἐπιθυμῶ νὰ σᾶς τὴν περιγράψω, διότι φοβοῦμαι μὴ ἐξεγείρω τὴν ζηλότυπον μῆνιν τῆς

Ἀθηναίας, μεθ' ἧς καὶ μακρόθεν διακαῶς ποθῶ νὰ τηρῶ καλῆς φιλίας σχέσεις. Ἄφ' ἑαυτοῦ ὅμως θ' ἀποκομίσητε τὴν ἐντύπωσιν ὅτι ἡ Ἑλληνὶς τῆς Κωνσταντινουπόλεως εἶνε κατ' ἐξοχὴν κομψὴ καὶ χαρίεσσα, φιλάρεσκος, λάλος κ' ἐπαγωγός. Ἀλλοίμονον, ἐὰν δὲν ἔχητε πείραν τῆς γυναικὸς πρὶν τὴν γνωρίσητε.

Μετὰ τὸ δειπνον, καὶ θὰ δειπνήσωμεν ἐξαιρέτως καλὰ εἰς οἶον δῆποτε ἐκ τῶν δύο ξενοδοχείων, περιπατοῦμεν πάλιν ἐπὶ τῆς προκουμαίας ὑπὸ τὴν σεληνοφεγγῆ νύκτα, καὶ ὅταν ἐπανέλθωμεν καὶ καταλάβῃ ὁ ἠδὺς ὕπνος τὰ βλέφαρα ἡμῶν, θὰ μᾶς βαυκαλιζῇ δι' ὄλης τῆς νυκτὸς ὁ δοῦπος τῆς κώπης τοῦ ἀλιέως, καὶ ὁ σιγηλὸς ῥόχθος τοῦ ἀσπαζομένου τὴν ἀκτὴν κύματος.

Εὐγ. Γ. Ζαλοκώστας.

ΠΕΡΙ ΜΕΝΑΝΔΡΟΥ

Τῷ κ. Χαρολ. Ἀννίνῳ.

Τώρα, ὅτε ἡ τάσις τοῦ Ἑλληνικοῦ πνεύματος εἶνε κωμικὴ καὶ ἡ κωμῶδια κατέστη τὸ Α καὶ τὸ Ω, ὁ σκοπὸς καὶ τὸ ἐλαττήριον πάσης ἐν Ἑλλάδι πνευματικῆς κινήσεως, πᾶς δὲ ὁ δυνάμενος—ἢ καὶ μὴ δυνάμενος—νὰ χαράξῃ δύο στίχους ἐμμέτρους ἢ πεζοὺς, νὰ συναρμολογήσῃ δύο πράξεις καὶ νὰ διαγράψῃ ἓνα χαρακτῆρα μετὰ ζήλου ἐπιδίδεται εἰς τὴν σύνταξιν κωμῶδιας καὶ πρρσπαθεῖ διὰ διαφορῶν ἠδυσμάτων—σκηνηκῶν ἄσμάτων, γλωσσικῶν ἰδιωμάτων κλπ.—νὰ σαγηνεύσῃ τὴν εὐνοίαν καὶ τὴν δραχμὴν τοῦ κοινοῦ, μίᾳ διατριβῇ περὶ Μενάνδρου δὲν εἶνε ἴσως οὔτε ἀκαιρὸς οὔτε ἄχρηστος. Ἴσως, ἀναγινωσκομένη, συντελέσῃ κατὰ τι εἰς τὸν κανονισμόν τοῦ κωμικοῦ ὄργασμοῦ τῶν συγγραφέων, εἰς φωτισμόν τῆς παραπαιούσης τοῦ κοινοῦ καλλιαισθησίας¹. Διότι ὁ Μενάνδρος δὲν εἶνε ποιητὴς μιᾶς ἐποχῆς καὶ μιᾶς κοινωνίας, ὅπως ὁ Ἀριστοφάνης, ἀλλ' εἶνε κωμικὸς ἠθογράφος, λαμβάνων συνήθως ὡς ὑπόθεσιν κοινὴν τινα τοῦ

¹ Κατὰ τὴν σύνταξιν τῆς ἀνὰ χεῖρας πραγματείας εἶχον ὑπ' ὄψιν κυρίως μὲν τὰ δαφνοστεφῆ ἔργα τῶν Guizot καὶ Benoist, ἐπικουρικῶς δὲ τὰ Fragmenta Comicorum Graecorum τοῦ Meinek, τὴν Ἀνθολογίαν τοῦ Jacobs, τὰ Ἠθικά τοῦ Πλουτάρχου, τὸν Ἀθηναίον, τὸν Σουῖδαν, τὸν Διογένη τὸν Λαέρτιον, τὸν Πausaniam κτλ., ὅσα μοῦ ἐπέτρεπε νὰ προμηθευθῶ ἢ περιορισμένη πνευματικὴ κίνησις καὶ αἱ πολλὰ δυσκολαὶ τοῦ τόπου ἐν ᾧ ἐγράφη. Αἰσθητῆ δὲ μάλιστα ὑπῆρξεν εἰς ἐμὲ ἡ ἔλλειψις τῶν χαριτωμένων α' Ἐταιρικῶν Ἐπιστολῶν τοῦ Ἀλκίφρονος, τὰς ὁποίας ἠναγκάσθην νὰ δημοσιεύσω ἐν μεταφράσει.

βίου πράξιν, ὡς ἦρωα δὲ τὸν ἄνθρωπον, τοῦ ὁποίου περιγράφει τὰ πάθη καὶ τὰ ἀτυχήματα καὶ τὰ αἰωνίως γελοῖα σημεῖα τῆς καρδίας του. Κανείς δὲ ἐκ τῶν ἀρχαίων ποιητῶν δὲν ἔρριψεν εἰς τὰ πάντοτε ἀναλλοίωτα βάθη τῆς τοῦ ἀνθρώπου ψυχῆς τόσον βαθὺ καὶ ἔταστικὸν βλέμμα ὅσον ὁ Μένανδρος, οὐδ' ἐζωγράφησε τοὺς διαφοροὺς χαρακτῆρας μὲ τὴν θαυμασίαν ἐκείνην ἀλήθειαν, ἣ ὅποια μένει πάντοτε ἡ αὐτὴ μεθ' ὅλην τὴν διαφορὰν τῶν χρόνων, τῶν ἡθῶν καὶ τῶν ἐνδυμάτων.

Διὰ τοῦτο ὁ Μένανδρος ἐθαυμάσθη καὶ ἠγαπήθη καθ' ὅλους τοὺς αἰῶνας καὶ ἀπὸ ὅλους τοὺς πεπολιτισμένους λαοὺς, ἐνέπνευσε καὶ ἐμόρφωσε ποιητὰς μεγάλους, οἷους ὁ Πλαῦτος καὶ ὁ Τερέντιος, ἐκρίθη δὲ καὶ ἐπηνέθη ἀπὸ κριτὰς διαφορῶν ἐποχῶν, ἐθνικοτήτων καὶ πνευματικῶν μορφώσεων. Ναὶ μὲν ὁ φθόνος τῶν συγχρόνων καὶ ἡ ἀνένδοτος ἐμμονὴ εἰς τὰς ἀρχὰς του πολλὰκις ἀφῆρσαν ἀπὸ αὐτὸν τὴν νίκην καὶ ἐπικράναν τὸν καλλιτεχνικὸν καὶ ἰδιωτικὸν αὐτοῦ βίον, ὡς θὰ διαλάβω παρακάτω λεπτομερέστερον, ἀλλ' ὅμως ἡ ὑστεροφημία τὸν ἱκανοποίησε πληρέστατα καὶ οἱ θαυμασταὶ του δὲν ἔλειψαν ἀπὸ καμμίαν φιλολογικὴν ἐποχὴν, οὐδ' ἀπ' αὐτὸν τὸν ἀμαθῆ καὶ σκοτεινὸν Μέσον αἰῶνα.

Ἐναφέρω ὀλίγα ἔτι ἐκ τῶν πολλῶν ὀνόματα.

Ὁ Σάμιος Λυγκεύς, σύγχρονος καὶ ἐν μέρει ἀντίζηλος τοῦ Μενάνδρου, ἐμελέτησεν ὅμως καὶ ἐθαύμασε τὰ ἔργα του ἀνεπιφυλάκτως, κατὰ τὴν μαρτυρίαν τοῦ Σουΐδα (Λ. Λυγκεύς.)

Ὁ γραμματικὸς Ἀριστοφάνης ὁ Ἀλεξανδρεὺς τοσαύτην εὕρισκεν εἰς τὰ ἔργα του ἀλήθειαν καὶ φυσικότητα, ὥστε ἀναφωνεῖ που μετὰ θαυμασμοῦ· «ὦ Μένανδρε καὶ βίε, πότερος ἄρ' ὑμῶν πότερον ἐμιμήσατο ;» Ἐπίγραμμα δὲ ἀναγινωσκόμενον ἐπὶ μαρμαρίνης βάσεως εὕρισκομένης ἐν Τουρίνῳ, μαρτυρεῖ ὅτι ὁ ὀξύνοος κριτικὸς τῆς Ἀλεξανδρείας κατέτασσε τὸν Μένανδρον ἐν τῇ δευτέρᾳ μετὰ τὸν Ὀμηρον τάξει. Ἄλλο ἐπίγραμμα Θεοδώρου τοῦ ἐκ Σάρδεων θεωρεῖ αὐτὸν κατοικοῦντα παρὰ τῷ Δίῳ, καὶ ἄλλο, ποιητοῦ ἀγνώστου, περιγράφει πῶς αἱ μέλισσαι ἐνεστάλαξαν εἰς τὰ χεῖλη του τὸ εὖοσμον μέλι των καὶ αἱ Χάριτες αὐταὶ τὰ ἐπροίκισαν, ἵνα καταστῆ ἀθάνατος ἐν τῇ δόξῃ. Χριστόδωρος δὲ τέλος ὁ Βυζάντιος ἀποκαλεῖ αὐτὸν Ἐωσφόρον τῆς νέας κωμωδίας.

Quo ceu lucifero nova se comoedia jactat.

Ἄλλ' ἡ γνώμη ὅλων τούτων τῶν κριτικῶν καὶ ἐπιγραμματογράφων, καὶ ἄλλων ἀκόμη πολλῶν, οἵτινες εἴτε εἰδικῶς ἐπραγματεύθησαν περὶ

τῶν ἔργων του εἴτε ἐν τεχνικαῖς συγγραφαῖς ἐμνήσθησαν καὶ ἐθαύμασαν τὸν ποιητὴν, δὲν ἔχει βεβαίως τὸ κύρος καὶ τὴν ἀξίαν, τὴν ὅποιαν ἔχει ἡ κρίσις καὶ μόνη τοῦ Πλούταρχου· καὶ ἰδοὺ τί ἔγραφεν ὁ πρακτικὸς καὶ ἡρεμὸς φιλόσοφος τῆς Χαιρωνείας, τέσσαρας αἰῶνας μετὰ τὸν ποιητὴν ἐν τῇ συγκρίσει, ἣν ἔγραψε, τοῦ Μενάνδρου καὶ Ἀριστοφάνους, καὶ ἧς δυστυχῶς βραχεῖα σφίζεται σύνοψις ἢ μᾶλλον τεμάχια ἀτελεῖ καὶ ἀσυνάρτητα. Κατὰ τὴν ἐπιτομὴν ταύτην, ὁ Πλούταρχος διήρει τοὺς διδάσκοντας δράματα εἰς δύο· τοὺς γράφοντας διὰ τὸν ὄχλον καὶ τοὺς ἀποβλέποντας εἰς τοὺς ὀλίγους· καὶ τὸν μὲν Ἀριστοφάνη ἐθεώρει, διὰ τὸ βάνασσον καὶ φορτικὸν ἐν τοῖς λόγοις καὶ λίαν θεατρικόν, ποιητὴν τῶν ἀπαιδευτῶν καὶ ἰδιωτῶν, τῶν ἀρεσκομένων ἀπὸ ταῦτα τὰ τεχνάσματα, τὰς ἀντιθέσεις καὶ τὰς παρωνυμίας καὶ τὰ ὁμοιώπρωτα, ἐφ' οἷς δυσχεραίνει μᾶλλον ὁ ἀληθῶς πεπαιδευμένος· ὁ δὲ Μένανδρος, λέγει, ἀπέβλεψε μὲν κυρίως εἰς τοὺς ὀλίγους, ἀλλ' ὅμως ἐπέτυχεν αὐτὸν ἀμφοῖν ἀρμόττον τοῖς γένεσι καὶ μετὰ χαρίτων μάλιστα ἑαυτὸν αὐτάρκη παρέσχεν, ἐν θεάτροις, ἐν διατριβαῖς, ἐν συμποσίοις ἀνάγνωσμα καὶ μάθημα καὶ ἀγώνισμα κοινότατον, ὧν ἡ Ἑλλάς ἐνήνοχε καλῶν παρέχων τὴν ποίησιν, δεικνύς, ὅ,τι δὴ καὶ ὁποῖον ἦν ἄρα δεξιότης λόγου, ἐπιῶν ἀπανταχόσε μετὰ πειθοῦς ἀφύκτου, καὶ χειρούμενος ἅπασαν ἀκοὴν καὶ διάνοιαν ἐλληνικῆς φωνῆς. Τίνος γὰρ ἄξιον ἀληθῶς εἰς θέατρον ἐλθεῖν ἄνδρα πεπαιδευμένον, ἢ Μενάνδρου ἔνεκα, πότε δὲ θέατρα πύμπλαται ἀνδρῶν φιλολόγων κωμικοῦ προσώπου δειχθέντος ; ἐν δὲ συμποσίοις τίνοι δικαιοτέρον ἢ τράπεζα παραχωρεῖ καὶ τόπον ὁ Διόνυσος δίδωσιν ;.....»

Τελευτῶν ὁ γηραιὸς φιλόσοφος παραβάλλει τὸν Μένανδρον πρὸς εὐανθῆ λειμῶνα καὶ σκιερὸν, πνευμάτων μεστόν, ὅπου ἡ διάνοια τοῦ σοφοῦ καὶ φιλοπόνου εὕρισκει ἀνάπαυαν ἀπὸ τῆς συντόνου ἐργασίας, ὅπως ὁ ζωγράφος ἀναπαύει τὰ πεπονημένα του ὄμματα εἰς τὰ ποῶδη καὶ ἀνθηρὰ καὶ τέρποντα χρώματα τῶν λειμῶνων. Τὸ ἄλλας, λέγει, ἐν τῇ κωμωδίᾳ τοῦ Μενάνδρου δὲν εἶνε δριμύ οὐδὲ πικρὸν καὶ ἔλκωτικόν, ἀλλ' ἀφθονόν, εὐγευστον καὶ ἱερὸν, ὡς ἂν εἰ προῆλθεν ἐξ αὐτῆς ἐκείνης τῆς θαλάσσης, ἐξ ἧς ἐγεννήθη ἡ Ἀφροδίτη.

Καὶ ταῦτα μὲν ὁ Πλούταρχος. Καὶ οἱ Ῥωμαῖοι δὲ ἐνωρίτατα ἐγνώρισαν, ἐθαύμασαν καὶ ἐμιμήθησαν τὸν Μένανδρον. Ὁ Λίβιος Ἀνδρόνικος, ὁ πρῶτος μετενεγκὼν ἐλληνικὰ δράματα εἰς τὸ Ῥωμαϊκὸν θέατρον 52 ἔτη μετὰ τὸν θάνατον τοῦ ποιητοῦ μας (240 π. Χ.), τὸν Μένανδρον ἐμιμήθη πιθανώτατα· διότι τὴν μὲν πολιτικὴν κωμωδίαν

του Ἀριστοφάνους ἀπέκλειεν ἢ αὐστηρότης τῆς ῥωμαϊκῆς ἀριστοκρατίας, ὅπως συνέθη μετ' ὀλίγον εἰς τὸν Ναιβιον, εἰς δὲ τὸν Μένανδρον ἠδύνατο νὰ εὕρη γενικούς χαρακτῆρας σατύρας φιλοσοφικῆς, ἀποβλεπούσης εἰς τὴν ἀνθρωπότητα καθόλου. Εἶνε δὲ μεμαρτυρημένον ὑπὸ τοῦ Τερεντίου ('Εαυτὸν τιμωρούμενος σελ. 25), ὅτι πέντε ἔτη μετὰ ταῦτα ὁ Ναιβιος μετέφρασε τὸν Κόλλακα τοῦ Μένανδρου.

Ἡ ἐπιτροπὴ λοιπὸν τοῦ Ἑλληνος ποιητοῦ ἐπὶ τῶν Ῥωμαίων ἤρχισε συγχρόνως μὲ αὐτὴν τὴν κωμωδίαν καὶ μετ' ὀλίγον κατέστη κανὼν, διότι ὁ Τερέντιος ἐν τῷ προλόγῳ τοῦ μνημονευθέντος δράματος κρίνει περὶ τὸν καὶ νὰ δηλώσῃ τὸ ὄνομα τοῦ Ἑλληνος ποιητοῦ, ὡς γνωστὸν τοῖς πλείστοις τῶν θεατῶν.

*Et cuja Graeca (comoedia) sit misi partem maximam
existimarem scire vestrum, id dicerem.*

Τὸν Μένανδρον καὶ τὸν Πλάτωνα ἐξέλεξεν ὁ Ὁράτιος ὡς συντρόφους τῆς ἐρημίας του ἐν τῇ ἀναπαυτικῇ ἐπαύλει τῶν Τιβούρων· τὸν Μένανδρον ἀνεγίνωσκεν ὁ Προπέρτιος, ἵνα λησμονήσῃ τὸ ἀτυχεῖς πρὸς τὴν Κυνθίαν πάθος του καὶ ὁ Ὁβίδιος ἔθεβαίου ὅτι, ἐφ' ὅσον ὁ κόσμος εἶνε οἶος εἶνε, ὁ Μένανδρος θάναγινώσκειται πάντοτε εὐαρέστως· τὰ αὐτὰ δὲ ἐπανελάμβανεν ἐπὶ Τιβερίου καὶ ὁ Μανίλιος. Καὶ οὐ μόνον οἱ ποιηταί, ἀλλὰ καὶ οἱ Ῥωμαῖοι σοφοὶ καὶ κριτικοί, ὁ Σενέκας, ὁ Πλίνιος, ὁ Κοϊντιλιανὸς ὁμοφώνως τὸν κηρύττουσι «τὸν μέγιστον τῶν ποιητῶν, πνεῦμα ἀπαράμιλλον, δαιμόνιον, εὐφύες πρὸς πᾶσαν ποιητικὴν ἀπόχρωσιν, χρησμὸν ἀληθῆ τῆς κωμωδίας, συγγραφέα ἔξοχον καὶ τέλειον, τοῦ ὁποῦ ἢ αἴγλη ἢ ἀκτινοβόλος ἐπεσκίασε καὶ ἠφάνισε πάντα ἀντίζηλον.»

Ἄλλὰ καὶ ὅτε τὸ ῥωμαϊκὸν πνεῦμα ἐξέπεσε καὶ ἡ ποίησις καὶ τὰ γράμματα ἐξηχρειώθησαν καὶ ἐστρεβλώθη ἡ αἴσθησις τοῦ κοινοῦ καὶ τῶν συγγραφέων, ὁ Μένανδρος ὅμως εὕρισκεν ἀκόμη θαυμαστάς καὶ θιασώτας. Ὁ Στάτιος ἐπὶ Δομιτιανοῦ καὶ ὁ Αὐσώνιος ἐπὶ Γρατιανοῦ συνίστων εἰς τὰς γυναῖκας καὶ τὰ τέκνα των τὸν ἀξιέραστον Μένανδρον. Τοιαύτης γενικῆς ἐκτιμῆσεως ὑπὸ κριτῶν, τοσοῦτον διαφερόντων κατὰ τε τοὺς χρόνους καὶ τὸν πολιτισμὸν, μόνον ἔξοχα ἔργα μεγαλοφυοῦς συγγραφῆως δύνανται νὰ ἀπολαύσωσιν, ἔργα φέροντα τὴν σφραγίδα τῆς αἰωνίου ἀληθείας. Κατὰ τοὺς χρόνους τῆς παρακμῆς πάντες οἱ προγενέστεροι οἱ δευτέραν κατέχοντες θέσιν ἐν ταῖς τέχναις καὶ τοῖς γράμμασι λησμονοῦνται· ὑπερυψοῦνται δὲ αἱ μετριότητες τῆς ἐποχῆς καὶ μόνον ἔργα πρώτης δυνάμεως κατορθώνουν νὰ ἐπιπλεύσωσι τῆς ἀκρί-

του λήθης καὶ συγγραφεῖς τηλαυγεῖς διασχίζουσι τὰ μακραιῶνα σκότη τῆς ἀμαθείας.

Καὶ οὐ μόνον ὁ ἀρχαῖος, ὁ ἐθνικὸς κόσμος ἐτίμησε τὸν Μένανδρον, ἀλλὰ καὶ οἱ σοφοὶ τοῦ χριστιανισμοῦ, μετ' ὄλην τὴν ἐπικρατήσαν κατὰ τοὺς πρώτους μάλιστα αἰῶνας ἐχθρικὴν ἀντίθεσιν τοῦ ἐθνισμοῦ καὶ τῆς χριστιανικῆς πίστεως, εὐμενῶς πάντοτε ὑπὲρ αὐτοῦ ἐξεφράσθησαν. Ὁ ἀπόστολος Παῦλος ἐδανείσθη ἓνα στίχον του, ἵνα συμβουλευῆ τοὺς Κορινθίους, χωρὶς μάλιστα νὰ λύσῃ καὶ τὸ μέτρον.

«Μὴ πλανᾶσθε· φθείρουσιν ἤθη χρῆσθ' ὀμιλῆαι κακαί.

(Παύλου. Α' πρὸς Κορινθ. καὶ Μένανδρου Θαῖς. Meinek *Fragnm Comic Graec* § 132).

Ὁ Ἱερώνυμος καὶ Κλήμης ὁ Ἀλεξανδρεὺς εἶχον ὑπ' ὄψιν τὰς κωμωδίας του καὶ ἐξ αὐτῶν ἠρύσθησαν ἐπιχειρήματα ὑπὲρ τῆς πίστεως καὶ τοῦ πολιτισμοῦ. Καὶ ἐν μέσῳ δὲ τοῦ βαρβαρισμοῦ, εἰς ὃν ῥαγδαίως ἐπιπτεν ὁ κόσμος κατὰ τοὺς μέσους χρόνους, ἀπὸ καιροῦ εἰς καιρὸν πνεύματα εὐγενέστερα τῆς ἐποχῆς των ἐνεθυμοῦντο νὰ ἐκφέρωσι μίαν φωνὴν θαυμασμοῦ καὶ ἀγάπης πρὸς τὸν Ἀθηναῖον ποιητὴν.

Ὁ βαρβαρῶνυμος ἐπίσκοπος τοῦ Χαλεπίου Ἀμπουλφαρόζης ἐν τῇ ἄκρᾳ Ἀνατολῇ καὶ ἡ θρησκευτικὴ ποιήτρια τῆς Σαζωνίας Ἡροδήστα εἶχον ἀναγνώσει τὸν Μένανδρον ἐν πρωτοτύπῳ ἢ ἐν μιμήσει. Μετὰ τὴν πτώσιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὁ Χαλκοκονδύλης ἔφερε τὴν ἀγάπην του, ἀλλ' οὐχὶ δυστυχῶς καὶ τὰ ἔργα του, εἰς τὴν Δύσιν, ὁμοῦ μὲ τοὺς ἄλλους Ἑλληνας συγγραφεῖς, οἱ ὅποιοι ἐχρησίμειυσαν ὡς ὁ πρῶτος σπινθὴρ τῶν ἀναγεννωμένων φώτων. Τέλος ὁ Ronsard καὶ ἡ Πλειὰς του ἐπανελάβον μετὰ θαυμασμοῦ τὸ ὄνομά του ἐν τῇ Γαλλίᾳ ἀνανηφούση ἐκ τῆς μεσαιωνικῆς ἀμαθείας καὶ, ὅτε ἐν τῇ νεωτέρᾳ Εὐρώπῃ ἤρχισεν ὁ πυρετώδης ἐκεῖνος ζῆλος πρὸς ἀνεύρεσιν καὶ σπουδὴν τῶν κλασικῶν συγγραφέων, ὁ Μένανδρος, τ. ἔ. τὰ διασωθέντα αὐτοῦ λείψανα, ἔτυχον πολλῶν ἐπαινετῶν καὶ σοφῶν ἐκδοτῶν, οὓς ἐπιφυλάττομαι νὰ ἀναγράψω ἰδιαίτερος διὰ τοὺς εἰδικώτερον σπουδάζοντας τὴν ἀρχαίαν φιλολογίαν. Ὁ Boileau τὸν ἐπήνεσε καὶ ἡ Γαλλικὴ Ἀκαδημία προὐκήρυξε γέρας πρὸς συγγραφὴν πραγματείας ἱστορικῆς καὶ φιλολογικῆς περὶ Μένανδρου καὶ τῶν ἔργων του.

Ὁ σπουδαιότερος ὅμως τίτλος τοῦ Ἀθηναίου ποιητοῦ ἐν τοῖς νεωτέροις χρόνοις εἶνε ὅτι ἐθεωρήθη ὡς διδάσκαλος τοῦ Μολιέρου, σφόδρα ἐπιδράσας εἰς τὸ πνεῦμα καὶ τὴν κωμικὴν μάρφωσιν τοῦ μεγίστου τῶν νεωτέρων κωμικῶν, καίτοι οὗτος δὲν ἐγνώρισε τὸν Μένανδρον εἰμὴ διὰ μέσου τῶν ἐξησθημένων μιμήσεων τοῦ Πλαύτου καὶ τοῦ Τερεντίου

καὶ ἐκ τῶν ὀλίγων σποραδικῶν, ἀσυναρτήτων καὶ ἐνίοτε ἀμφιβόλων λειψάνων, τὰ ὅποια διέσωσεν ὁ Ἀθηναῖος, ὁ Πλούταρχος καὶ ἄλλοι μεταγενέστεροι συγγραφεῖς. « Ἀλλὰ ὁ Μολιέρος, λέγει ὁ Benoist, ἐξ ἐνστικτοῦ ἤσθάνετο, ἐμάντευε καὶ ἀνεύρισκε τὸν Μένανδρον, ὡς πᾶσα μεγαλοφυΐα, καὶ ἐδανείσθη ἐξ αὐτοῦ πολλὰς φαιδράς καὶ κωμικὰς σκηναὶς διὰ μέσου τοῦ Τερεντίου, πολλοὺς λεπτοὺς χαρακτηρισμοὺς ἢ σκώματα εὐφυῆ ἐκ τῶν περιωθέντων ἐρειπίων του. »

« Θὰ παύσω, ἔγραψεν ὁ Γάλλος κωμικὸς μετὰ τὴν ἐπιτυχίαν τῶν *Précieuses*, θὰ παύσω νὰ σπουδάζω τὸν Πλαῦτον καὶ τὸν Τερεντίον καὶ νὰ ἀνασκαλεύω τὰ ἀποσπάσματα τοῦ Μενάνδρου· τοῦ λοιποῦ μόνον τὸν κόσμον θὰ σπουδάζω. » Καὶ ὅμως οὐδέποτε ἔπαυσεν. . .

Ταῦτα ἐθεώρησα πρέπον νὰ προτάξω οἰονεὶ συστατικὰ τοῦ Μενάνδρου, κυρίως πρὸς τοὺς νέους φιλολόγους τοὺς μὴ τυρβάζοντας καὶ πολὺ περὶ τὰ ἑλληνικὰ γράμματα· ἡ δὲ ἀξία τοῦ ποιητοῦ καὶ ἡ χρησιμότης ἦν δύναται νὰ ἔχη διὰ τοὺς σημερινοὺς κωμωδιογράφους — τοῦλάχιστον ἐκείνους ὅσοι δὲν ἔφθασαν εἰς τὴν κωμικὴν τελειότητα — θὰ φανῆ κυρίως ἐκ τῆς ἀναλύσεως τοῦ ἔργου του. Ἀλλὰ πρὸ ταύτης ἀπαραίτητον εἶνε νὰ σημειώσω τὰς σφωζομένας εἰδήσεις περὶ τοῦ βίου, τοῦ χαρακτῆρος, τῆς μορφῆς καὶ τῆς τύχης τοῦ ποιητοῦ.

Ὁ Μένανδρος ἐγεννήθη τὸ 3ον ἔτος τῆς 109ης Ὀλυμπιάδος (342 π. X.) ἐπὶ ἄρχοντος Σωσιγένης, ἐν τῷ δῆμῳ τῆς Κηφισίας, ὡς μαρτυρεῖ ὁ Ἀπολλόδωρος παρὰ Αὐλῷ Γελλίῳ. « Κηφισιεύς ὢν ἐκ Διοπίθους πατρός. »

Ὁ πατὴρ αὐτοῦ Διοπίθης εἶνε ὁ γνωστὸς στρατηγὸς τῶν κληρούχων Ἀθηναίων τῶν πεμφθέντων εἰς τὴν Χερσόνησον, ὑπὲρ οὗ εἶπεν ὁ Δημοσθένης τὸν « περὶ τῶν ἐν Χερρονήσῳ » λόγον του. Περὶ δὲ τῆς μητρὸς του οὐδὲν ἄλλο παρεδόθη ἡμῖν ἢ ὅτι ὠνομάζετο Ἡγησιστράτη.

Ὁ Σουΐδας μνημονεῖ καὶ ἄλλον ποιητὴν, τῆς ἀρχαίας κωμωδίας αὐτόν, φέροντα τὸ ὄνομα τοῦ Μενάνδρου, ἀλλ' ἐπειδὴ οὐδεὶς ἄλλος τῶν ἀρχαίων συγγραφέων τὸν ἀναφέρει, δικαιούμεθα νὰ ἀμφιβάλλωμεν περὶ τῆς πίστεως τοῦ λεξικογράφου. Ὡς ἐν ἐκ τῶν παραδόξων πρέπει ἴσως νὰ ἀναφέρωμεν ὅτι ὑπῆρξε νεώτερος φιλόλογος θελήσας νὰ ἀποδείξῃ ὅτι ὁ Μένανδρος οὔτε Ἀθηναῖος οὔτε Ἕλλην καθόλου ὑπῆρξεν, ἀλλ' ὅτι ἦτο τίποτε ὀλιγώτερον ἢ Γέτης καὶ ταῦτα βασιζόμενος ἀπλῶς εἰς τὴν παρερμηνείαν ἐνὸς ἀποσπάσματος τοῦ ποιητοῦ, διασωθέντος ὑπὸ τοῦ Στράβωνος. Ἀνέκδοτά τινα περὶ τοῦ Μενάνδρου καὶ τῶν σχέσεων

αὐτοῦ πρὸς τὸν Δημοσθένη, τὰ ὅποια εὐρίσκομεν εἰς τοὺς σχολιαστάς τοῦ μεγάλου ῥήτορος, ἐκ τῆς συγκρίσεως τῶν χρονολογιῶν ἀποδεικνύονται ἀνυπόστατα. Οὕτω λέγεται ὅτι ὁ Διοπίθης ὄφειλε τὴν ἐκθυμον ἐκείνην ὑποστήριξιν τοῦ Δημοσθένους εἰς τὴν ἀγάπην τοῦ ῥήτορος πρὸς τὸν υἱόν του· ἀλλ' ὁ Μένανδρος ἐγεννήθη ἀκριβῶς τὸ ἔτος ἐκεῖνο, καθ' ὃ ἐξεφωνήθη ὁ περὶ τῶν ἐν Χερρονήσῳ λόγος.

Ψευδὲς ἐπίσης ἀποδεικνύεται καὶ τὸ ὑπὸ τοῦ Οὐλπιανοῦ ἱστορούμενον ἀνέκδοτον (Δημοσθ. περὶ τοῦ Στεφάνου § 80. B.), ὅτι δῆθεν ὁ Μένανδρος ἦτο ὁ πολίτης ἢ ὁ δικαστὴς ἐκεῖνος, ὅστις ἐν συνεννοήσει μετὰ τοῦ Δημοσθένους διώρθωσε τοῦτον ἐρωτήσαντα ἐπίτηδες ἐσφαλμένως τὸ δικαστήριον « μισθωτὸς Αἰσχίνης ; » ἢ καὶ ἀπλῶς ἐρωτήσαντα « μισθωτὸς Αἰσχίνης ; ». Ἀλλ' ὁ Μένανδρος τὴν ἐποχὴν, καθ' ἣν ἐξεφωνήθη ὁ περὶ τοῦ στεφάνου λόγος (330 π. X.) οὔτε δικαστὴς οὔτε πολίτης ἀπλῶς ἠδύνατο νὰ εἶνε, διότι ἦτο μόνον δωδεκαετής.

Ἀναμφισβήτητος ὅμως εἶνε ἡ σχέσηις τοῦ Μενάνδρου πρὸς τὸν Ἐπίκουρον, μεθ' οὗ ἦτο ὁμηλιξ, εἰς ὃν ἀφιέρωσε δύο στίχους του, παραβάλλοντάς αὐτὸν πρὸς τὸν μέγαν Θεμιστοκλέα. (Ἀνθολογία Jacobs. 1. § 136).

Καῖρε Νεοκλείδα δίδυμον γένος, ὢν ὁ μὲν ὑμῶν
πατρίδα δουλοσύνας ῥύσαθ' ὁ δ' ἄφροσύνας.

Πλὴν τούτου συνεδέετο ὁ Μένανδρος πρὸς τὸν Θεόφραστον τὸν ἐκλεκτὸν μαθητὴν τοῦ Ἀριστοτέλους, ὁ ὅποιος ἀναμφιβόλως ἐπέδρασεν εἰς τὸ πνεῦμα τοῦ νέου ποιητοῦ. Κατὰ τὸν θάνατον δὲ τοῦ Ἀριστοτέλους ὁ Μένανδρος ἦτο εἰκοσαετής καὶ εἶχεν ἤδη διακριθῆ ὡς ποιητής, ὥστε, πιθανώτατα, ἐγνώρισε καὶ ἠκροάσθη, τοῦλάχιστον ἐπὶ μικρὸν, καὶ τοῦ μεγάλου φιλοσόφου.

Παρεκτὸς ὅμως τούτων ὁ Μένανδρος εὗρεν ἐν αὐτῇ τῇ οἰκογενεῖα του προστάτην χρησιμώτατον καὶ ὁδηγὸν εἰς τὸ στάδιον, δι' ὃ προωρίζετο, τὸν ἀδελφὸν τοῦ πατρὸς αὐτοῦ Ἀλεξίν, ἐπίσημον καὶ αὐτὸν ποιητὴν τῆς μέσης κωμωδίας, μεθ' οὗ συνέζησε τὸ πλεῖστον τοῦ βίου του. Μόλις ἦτο εἰκοσαετής, ὅταν ἐδίδαξε τὴν πρώτην αὐτοῦ κωμωδίαν (τὸ 322 π. X. τὸ ἔτος ἀκριβῶς τοῦ θανάτου τοῦ Δημοσθένους) καὶ εἴκοσι ἐνὸς ἔτους ἐκέρδησε τὴν πρώτην αὐτοῦ νίκην ἐπὶ τῆς σκηνῆς διδάξας τὴν « Ὀργὴν », ὡς λέγει ὁ Εὐσέβιος : « Μένανδρος ὁ κωμικὸς πρῶτον δρᾶμα διδάξας Ὀργὴν ἐνίκησεν », ἐνῶ ἄλλος ἀνώνυμος συγγραφεὺς « περὶ κωμωδίας » ἰσχυρίζεται ὅτι δὲν ἦτο ἀκόμη εἰκοσαετής.

Ἐν ἡλικίᾳ λοιπόν, καθ' ἣν ἐπικρατεῖ συνήθως παρὰ τοῖς μέλλουσι καλλιτέχναις ἢ ἄδηλος καὶ σιωπηλὴ παρασκευή, ὁ Μένανδρος κατε-

τάσσετο ἤδη μεταξύ τῶν σοφῶν, ὡς λέγει ὁ Πρισκιανός, ἦτο ὁ doctus Menander τοῦ Προπερτίου· ὁ δὲ φθόνος τῶν ὁμοτέχων του καὶ δηλικῶν ἦτο ἡ φυσικὴ συνέπεια τῆς πρωΐμου ταύτης δόξης. Τὸν φθόνον τοῦτον ὁ ποιητὴς ἀντεμετώπιζεν, ὡς φαίνεται, μετὰ θάρρους καὶ περιφρονήσεως, ὡς ἄνθρωπος ἔχων συναίσθησιν τῆς ὑπερόχου ἀξίας του καὶ μὴ πτοούμενος ἐξ ἐφημέρου ἐπιτυχίας· οὕτω λέγεται ὅτι εἶπέ ποτε πρὸς τὸν Φιλῆμονα τὸν εὐτυχῆ ἀντίπαλόν του· «Καὶ δὲν ἐντρέπεσαι λοιπὸν βλέπων ἐνίοτε τὰς κωμωδίας σου προτιμωμένας τῶν ἰδικῶν μου;» (Αὐλος Γέλλιος, Noctes Atticae XVII 4).

Παρεδόθη μάλιστα καὶ τι ἀνέκδοτον περὶ αἰσθητοτέρου καὶ ὑπερηφάνου τρόπου ἀπκνήσεως τοῦ ποιητοῦ πρὸς τοὺς ἐχθροὺς του. Λέγεται δηλ. ὅτι ἔφερε ποτε ἐπὶ τῆς σκηνῆς ὕν ἐτοιμόγεννον, ἣτις καὶ ἐγέννησε πρὸ τῶν θεατῶν, τότε δὲ ὁ Μένανδρος διέταξε νὰ λάβωσι τὰ χοιρίδια καὶ νὰ τὰ ῥίψωσιν εἰς τὸ ὕδωρ· τὰ ἀρτιγέννητα καὶ σχεδὸν ἡμιθανῆ ζῶα ἤρχισαν ἀμέσως νὰ κολυμβοῦν, ὁ δὲ Μένανδρος ἀποταθείς τότε πρὸς τοὺς θεατὰς εἶπεν· «Ἄνδρες Ἀθηναῖοι, ἂν σὰς ἐκπλήτῃ ἡ ποιά τις σοφία, ἦν παρατηρεῖτε ἐν τῇ νεαρᾷ ἡλικίᾳ μου, πρέπει μᾶλλον νὰ ἀπορῆτε τίς ἐδίδαξε τὸ κολυμβᾶν τὰ μικρὰ ταῦτα ζῶα.»

Τὸ ἀνέκδοτον τοῦτο, τὸ ὁποῖον κλίνει νὰ παραδεχθῆ ὁ Guizot, δὲν φαίνεται συμβιβασζόμενον πρὸς τὴν καλλισθησιαν τοῦ τε ποιητοῦ καὶ τῶν θεατῶν, καὶ ἄλλως ἥκιστα ἀρμόζει εἰς τὰ καθόλου ἔθιμα τοῦ ἀρχαίου θεάτρου. Ἄλλως τε ἡ πρωϊμότης αὕτη τῆς ποιητικῆς παραγωγῆς δὲν παρατηρεῖται μόνον εἰς τὸν Μένανδρον, διότι, ἂν πιστεύσωμεν τὸν Σουΐδαν, ὁ Εὐπολις, ποιητὴς τῆς ἀρχαίας κωμωδίας, ἤρχισε τὸ σταδίον του δέκα ἐπτὰ ἐτῶν.

Τὸ ἀληθές εἶνε ὅτι, καίτοι τὸ κωμικὸν αὐτοῦ τάλαντον, προϊούσης τῆς ἡλικίας, ἀνεπτύσσετο τελειότερον, καίτοι εἰργάσθη χάριν τοῦ θεάτρου συντόμως καὶ ἀδιαλείπτως, σπανίως ἐκέρδησε τὴν νίκην καὶ τὰς ἐπευφημίας, ὡς λέγει ὁ Μαρτιάλιος.

Rara coronato plausere theatra Menandro.

Ὁ Φιλῆμων διὰ διαφόρων μέσων καὶ ῥαδιουργιῶν τοῦ ἀφῆρπαζε τόσον συχνὰ τὴν νίκην, ὥστε ὁ Ῥωμαῖος Ἀπουλλῆιος ἐβουθριᾷ, λέγει, νὰ τὰς ἀριθμήσῃ. Ἡ δὲ αἰτία τῶν ἀποτυχιῶν τούτων πρέπει ἴσως νὰ ζητηθῆ τὸ μὲν εἰς τὸν φθόνον, τὸν φυσικὸν φθόνον τοῦ ἀνθρώπου πρὸς πᾶσαν ὑπεροχὴν, τὸ δὲ εἰς τὸ ἦθος τοῦ ποιητοῦ καὶ τὸν χαρακτῆρα τῶν κωμωδιῶν του. Ἡ ἐπικουρείος διδασκαλία, ἦν ἠκολούθει ἐν τῷ βίῳ του καὶ ἠρμῆνευεν, ὡς λέγεται, ἀπὸ τῆς σκηνῆς, διέθετε δυσμενῶς πρὸς αὐτὸν

τοὺς αὐστηροτέρους τῶν Ἀθηναίων· τὸναντίον δὲ ὁ δῆμος ἠνωχλεῖτο καὶ ἐβαρύνετο ἴσως ἀπὸ τὸ εὐπρεπές καὶ μέτριον ὕφος τῶν κωμωδιῶν του ἐν συγκρίσει μάλιστα πρὸς τὸν Ἀριστοφάνη, οὗ ἔναυλος ἦτο ἀκόμη ἡ παιδρὰ ἐλευθεριότης καὶ τὸ εὐτολμον σκῶμμα. Διὰ ταῦτα ἐδίδαξε μὲν ἀλλεπαλλήλως 105 ἢ 108 ἢ 109 κωμωδίας, διότι περὶ τοῦ ἀριθμοῦ τῶν ἔργων του διεφώνουν καὶ αὐτοὶ οἱ ἀρχαῖοι, δὲν ἐνίκησεν ὅμως εἰμὴ ἐνεάκις. Καὶ ὅμως ἔμεινε πιστὸς εἰς τὴν τέχνην, ὅπως αὐτὸς τὴν ἐνόει, μηδέποτε καταδεχθεὶς νὰ κολακεύσῃ τὴν ἀπειροκαλίαν τοῦ κοινοῦ, ἵνα κερδήσῃ νίκας καὶ θριάμβους προσωρινούς. Αὐτοὶ εἶνε οἱ μεγάλοι ποιηταί, οἱ μὴ θυσιάζοντες μηδὲ κεραίαν τῶν ἑαυτῶν ἀρχῶν, ἵνα συμμορφωθῶσι πρὸς τὴν σύγχρονον καλλισθησιαν, ὅπως μεγάλοι φιλόσοφοι εἶνε οὐχὶ οἱ θεραπεύοντες τὰς προλήψεις τῆς ἐποχῆς των, ἀλλὰ οἱ κρίνοντες μόνον κατὰ τὴν φωτισμένην αὐτῶν διάνοιαν καὶ ἀξιοῦντες αὐτοὶ νὰ χειραγωγῆσουν τοὺς πολλούς, τοὺς ὁποίους τυφλῶς ἀκολουθοῦσιν οἱ βιομήχανοι συγγραφεῖς οἱ θηρεύοντες μόνον πλοῦτον καὶ χειροκροτήματα ἐφημέρα. Ἀμφοτέροι οἱ τε μεγάλοι ποιηταὶ καὶ οἱ μεγάλοι φιλόσοφοι ἀποβλέπουσιν εἰς τὴν μεγάλην, τὴν αἰώνιαν ἀνθρωπότητα καὶ ἐμπνέονται ἀπὸ τὴν ἀθάνατον, τὴν καθάραν, τὴν ὑπεράνθρωπον τέχνην, δημιουργοῦντες τὰ ἔργα των κτῆμα ἐς αἰεὶ τῶν λαῶν καὶ τῶν αἰώνων.

Ἄν ὅμως παρεγνωρίσθῃ ἐν τῇ πατρίδι του, δὲν ἔλειψαν ἄνδρες ἔξοχοι καὶ ξένοι ἡγεμόνες ἰσχυροὶ νὰ τὸν τιμήσωσι διὰ τοῦ θαυμασμοῦ των, νὰ τῷ προσφέρωσι τὴν κραταιὰν προστασίαν των. Δημήτριος ὁ Φαληρεὺς τὸν κατέστησεν ὁμοτράπεζόν του καὶ Πτολεμαῖος ὁ Λάγου ὁ κραταῖος γενάρχης τῆς ἐν Αἰγύπτῳ ἐλληνικῆς δυναστείας διὰ κολακευτικῆς ἐπιστολῆς τὸν προσεκάλεσεν εἰς Ἀλεξάνδρειαν.

Διότι τὰ ἐλληνικὰ γράμματα καὶ ἡ ἐλληνικὴ τέχνη, τὴν ὁποίαν μέχρι τοῦ Μ. Ἀλεξάνδρου ἐξεπροσώπησαν κυρίως αἱ Ἀθῆναι, κατέστησαν διὰ τῆς μεγαλοφυΐας τοῦ δορικτήτορος κτῆμα κοινὸν τοῦ ἡμίσεος κόσμου, ὅπως ἐμελλον μετ' ὀλίγον διὰ τῶν Ῥωμαίων νὰ κυριεύσουν καὶ τὸ ἕτερον ἡμισυ· ἀλλὰ κυρίως ἔστησαν τὴν ἔδραν των εἰς τὴν φιλοξενον ἐστίν των Ἀλεξανδρινῶν βασιλείων, ὧν οἱ πλείστοι ἀνεδείχθησαν ἄνδρες φιλογλώττατοι καὶ φιλομουσάτατοι καὶ ἐνεκαίνισαν διὰ τῆς προστασίας των φιλογικὴν ἐποχὴν φερώνυμον τῆς μεγάλης πρωτευούσης τῆς Ἀλεξανδρείας. Διότι ἐκεῖ εἰς τὸ Μουσεῖον εὕρισκον ἄσουλον βασιλικὸν πάντες οἱ φιλόπονοι καὶ εὐφρεῖς θιασῶται τῆς τέχνης καὶ τῶν γραμμάτων· ἐκεῖ εἶχον ἄφθονα τὰ μέσα τῆς σπουδῆς καὶ εὐνοϊκοὺς τοὺς ὄρους τῆς ἐργασίας· βιβλία πολλὰ καὶ ἔξοχα, δίαιταν ἄνετον καὶ εὐμαρῆ, θέσιν κοινωνικὴν ἐπίζηλον, βασιλεῖς τέλος καὶ προ-

στάτας και βασιλόπαιδας μαθητάς. Ἡ Ἀλεξάνδρεια εἶχε καταστῆ δευτέρα πόλις τοῦ Περικλέους και ὁ Μένανδρος ἀδικούμενος και παραγνωριζόμενος ἐν τῇ πρώτῃ ἡδύνατο νὰ εὕρῃ ἐν τῇ δευτέρᾳ τὴν ἐκτίμησιν, τὴν ἀγάπην και τὸν ἐνθουσιασμόν, τὰ ὅποια, συνοδούμενα ἀπὸ τὸν πλοῦτον και τὰς τιμάς, ἐθεωρήθησαν πάντοτε ἐπαρκῆς και ἀπαραιτήτος ἀμοιβῆ τῆς ἐν τῇ τέχνῃ μεγαλοφυΐας. Ἀλλ' ὁ Μένανδρος, λέγει ὁ Πλίνιος (Φυσικὴ Ἱστορία), ἐτίμησεν ἑαυτὸν περισσότερο, προτιμήσας τῶν λαμπρῶν βασιλικῶν τιμῶν τὰς νηφαλίους και ἀσφαλεῖς ἡδονὰς τῆς τέχνης και τῆς θεωρίας, τὰς τόσον ἀγνώστους και ἀκαταλήπτους εἰς τοὺς βεβήλους.

Τὸ γεγονός ὅμως τοῦτο, τῆς προσκλήσεως τοῦ Πτολεμαίου και τῆς ἀρνήσεως τοῦ Μένανδρου, στενῶς συνδέεται πρὸς ἄλλην βιωτικὴν περιπέτειαν τοῦ ποιητοῦ, ἀνήκουσαν μὲν κυρίως εἰς τὸν ἰδιωτικὸν αὐτοῦ βίον, ἀλλ' οὐχ ἦττον σχετιζομένην και πρὸς τὸν ποιητικόν, σαφῶς δὲ χαρακτηρίζουσαν τὸ τε ἦθος τοῦ ποιητοῦ και τὰς κοινωνικὰς συνθήκας τῆς ἐποχῆς του, τὸν ἔρωτα τοῦ Μένανδρου και τῆς Γλυκέρως.

Τὴν μορφήν τοῦ Μένανδρου ἔχομεν σήμερον, ἐξιδανικευμένην ἴσως κατὰ τι, ἐν τῷ ἀνδριάντι αὐτοῦ εὑρισκομένῳ ἐν τῷ Μουσεῖῳ τοῦ Βατικανοῦ, παρὰ τὸν ἀνδριάντα τοῦ Ποσειδίππου, ἐνὸς και αὐτοῦ τῶν ἐξ ἐπισημοτέρων ποιητῶν τῆς Ἀττικῆς νέας κωμωδίας· ὁ τοῦ Μένανδρου ἀνδριάνς οὐδὲν φέρει ὄνομα και ἄλλοτε ἐθεωρεῖτο ὡς παριστῶν τὸν Μάριον, ἀλλὰ σήμερον ἀπεδείχθη διὰ παραβολῆς πρὸς ἄλλας εὐρεθείσας εἰκόνας ὅτι εἶνε τοῦ Μένανδρου, πιθανῶς αὐτὸς ἐκεῖνος, τὸν ὅποιον ὁ Πausανίας (περὶ τὰ μέσα τοῦ 2ου μ. Χ. αἰῶνος) εἶδεν ἐν Ἀθῆναις ἐν τῷ Θεάτρῳ, (Pausanias 1. C. 21).

Ἐν αὐτῷ παρίσταται ὁ ποιητὴς καθήμενος νωχελῶς ἐπὶ μαρμαρίνου θρόνου και μετὰ χάριτος ἐπακουμβῶν τὴν ἀριστεράν του χεῖρα ἐπὶ τοῦ ἐρεισινώτου, περιβεβλημένος δὲ χιτῶνα δωρικόν (ἄνευ χειρῶν) και πλατὺ ἱμάτιον ἐπ' αὐτοῦ, καταπίπτον ἀπὸ τῶν ὤμων ἐν πτυχαῖς εὐρείαις περὶ τὸ σῶμά του.

Ἡ κεφαλή του, κεκλιμένη ὀλίγον πρὸς ἀριστερά, δὲν αὐλακοῦται ἀπὸ ρυτίδας γήρατος, ἢ δυστυχιῶν, ἀλλὰ τὸ εὐρὺ και ὑψηλόν του μέτωπον ἐνέχει σαφῆ τὰ ἴχνη τῆς σκέψεως και τῆς μελέτης και τὸ στόμα του μόλις συνέχον τὸ μειδίαμα φαίνεται ἔτοιμον νὰ ἐκφέρῃ ὡς εὐφυῆ σκώμματα τοὺς στοχασμούς, ὅτινες γεννῶνται ὑπὸ τὸ ἐμβριθὲς ἐκεῖνο μέτωπον.

Ἡρεμία ψυχική, ὅταν παρέχει ἡ εὐφυΐα και ἡ μακρὰ γῶσις τῶν ἀνθρώπων και ἑαυτοῦ, χάρις ἀβίαστος και φαεινὰ, σκῶμμα λεπτόν,

ἦπιον διαπνέουν τὴν ὄλην μορφήν· και οἱ ὀφθαλμοὶ ἐκεῖνοι, οἱ ἐστερημένοι κορῶν, φαίνονται ἀτενίζοντες τὸν περὶ αὐτοὺς μαρμαρίνον κόσμον και ζητοῦντες οἰοεὶ νὰ ἐμβαθύνουν εἰς αὐτόν, ὅπως ἄλλοτε ὁ ζῶν ἄνθρωπος ἀνεσκάλευε τὰ ψυχικὰ μυστήρια τῶν ἀνθρώπων τῆς ἐποχῆς του.

Ὁ Μένανδρος κυρίως εἰπεῖν δὲν ἦτο καλός, ὅπως ἦτο ὁ ποιητὴς Ἀγάθων, ὅπως ἦτο ὁ Ἀλκιβιάδης· παραδίδεται μάλιστα ὅτι ἦτο και παραβλώψ· ἀλλ' ὅμως οὐχ ἦττον ἤρρεσκεν εἰς τὰς περιφήμους ἐταίρας τῆς ἐποχῆς του και διετέλεσεν ἐπὶ μακρὸν ἐραστής τῆς διασήμου Γλυκέρως τῆς θυγατρὸς τῆς Θαλασσίδος. Ἡ διαγωγή του δὲ αὕτη και καθόλου τοῦ βίου του ἡ ἀβρότης ἔδωκεν ἀφορμὴν νὰ ψεχθῇ πολλάκις ὑπὸ τε τῶν συγχρόνων του και τῶν μεταγενεστέρων ὡς μαλθακός, φιλήδονος και εἰς ἄκρον φιλογύνης, «περὶ γυναικῆς ἐκμανέστατος» ὡς λέγει δριμύτερον ὁ Σουΐδας. Καὶ ὡς πρὸς μὲν τὸ ἀβροδιαίτον αὐτοῦ ἔχομεν τὴν μαρτυρίαν τοῦ ἀνωνύμου «περὶ κωμωδίας» συγγραφέως, ἀποκαλοῦντος αὐτόν λαμπρὸν τῷ βίῳ, και τὸν μῦθον τοῦ Φαίδρου, ἐν ᾧ περιγράφεται ὁ ποιητὴς «μύροις ἀληλιμμένος, ἔλκων τὸ μακρὸν ἱμάτιον και βαδίζων μὲ βῆμα νωχελές και ἡδονικόν.»

Unguento delibutus vestitu adfluens.

Veniebat gressu delicato et languido.

Περὶ δὲ τῆς ἀκρασίας αὐτοῦ περὶ τὰς γυναικῆς και τῆς φιληδονίας διττὰς ἔχομεν παραδόσεις. Διότι ὁ μὲν Αὐσώνιος κατατάσσει αὐτόν μεταξὺ τῶν ποιητῶν, τῶν ὁποίων τὰ μὲν ἔργα εἶνε φιλήδονα, ὁ δὲ βίος σώφρων:

Quorum lasciva pagina, vita proba fuit

Quibus severa vita est et laeta materia.

Και ὁ Meinek πείθεται εἰς τὸν Αὐσώνιον, θεωρῶν ὑπερβολικὴν τὴν μνημονευθεῖσαν ἔκφρασιν τοῦ λεξικογράφου· ἀλλὰ ὅμως ἐνδείξεις και μαρτυρίαι πείθουσιν ἡμᾶς ὅτι ὁ Μένανδρος δὲν ἦτο κατὰ τοῦτο ἀνώτερος τῶν συγχρόνων του και διάφορος τῶν φίλων του Θεοφράστου και Ἐπικούρου. Καὶ περὶ μὲν τοῦ Θεοφράστου ὁ Ἑρμιππος παρ' Ἀθηναίῳ (I. sect. 38 p. 21) λέγει ὅτι «παρεγίγνετο εἰς τὸν περίπατον καθ' ὄραν λαμπρός και ἐξησκημένος»· περὶ δὲ τοῦ Ἐπικούρου παράβαλε τὸ 10ον βιβλίον Διογένηος τοῦ Λαερτίου και Ἀλκίφρονος Ἐπιστ. 11. 2. Διότι μεθ' ὅσα και ἂν ἐλέχθησαν περὶ τοῦ ἀγνοῦ βίου τοῦ περιφήμου φιλοσόφου ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὴν διδασκαλίαν του, ἢ μάλλον σύμφωνα πρὸς τὸ πνεῦμα τῆς φιλοσοφίας του παρανοηθείσης και διαφθαρείσης ὑπὸ τῶν διαδόχων του, δὲν φαίνεται ὅμως πιθανόν ὅτι ἦσαν σχολεῖον ἐγκρατείας οἱ περίφημοι ἐκεῖνοι κῆποι του, ἐν οἷς ἐδιδάσκετο και ἐδίδα-

σκε τὴν φιλοσοφίαν ἢ περιώνυμος ἐρωμένη του Λεόντιον, ἦν ἡ φιλοσοφία δὲν ἐκώλυεν ἐν τούτοις νὰ εἶνε ἐταίρα καὶ νὰ ἐκλέγη τινὰς τῶν ἐραστῶν τῆς μεταξὺ τῶν συμφιλοσοφούντων ἐν τοῖς κήποις. Πιθανώτερον φαίνεται ὅτι καὶ ὁ Μένανδρος καὶ ὁ Ἐπίκουρος ἦσαν κατὰ τοῦτο γνήσιοι ἐκπρόσωποι τῆς ἐποχῆς τῶν, καθ' ἣν ἡ ἀβρὰ καὶ φιλήδονος εὐζωΐα εἶχε καταντήση τὸ ἰδανικὸν τῶν Ἀθηναίων· ἀμφότεροι ὅτε φιλόσοφος καὶ ποιητὴς φαίνονται ἀνίκαντοι νὰ ὑψωθῶσιν εἰς ἠθικὰς ἐνθουσιώδεις ιδέας καὶ βέποντες μὲν ἐκ φύσεως εἰς τὴν ἡδονήν, λεπτοὶ δὲ μως καὶ μὴ ἀρεσκόμενοι εἰς μόνον τὸν βίον τῶν αἰσθήσεων, προσπαθοῦσι νὰ τηρῶσι τὸ ἰσοζύγιον μεταξὺ τοῦ πνεύματος καὶ τῶν αἰσθήσεων, νὰ ἐκφεύγωσιν ἢ νὰ πρᾶνῶσι διὰ τῆς σκέψεως τὰς ἀνίας τῆς ζωῆς, αἰτινες ἀληθῶς δὲν εἶνε πολλᾶκις ἢ θλίψεις φανταστικαὶ καὶ νὰ λαμβάνωσι τὸν βίον ὑπὸ τὴν καλλιτέραν ὄψιν του.

Ἄλλως τε δὲ ὁ Μένανδρος δὲν ἦτο καὶ μόνος μεταξὺ τῶν ἁμοτέχων του. Αἱ σχέσεις τῶν κωμικῶν ποιητῶν πρὸς τὰς ὠραίας τῆς ἐποχῆς ἐταίρας ἦσαν οὕτως εἰπεῖν ἐπίσημοι καὶ ἀνεγνωρισμένοι· κατὰ τὴν μαρτυρίαν τοῦ Ἀθηναίου, ὁ Φιλῆμων διέτριβε παρὰ τῇ Νεαίρᾳ καὶ ὁ Δίφιλος ἦτο ἐραστὴς τῆς εὐφουῦς καὶ φιλοσκώμματος Γναθαίνης· ὁ δὲ Benoist παρατηρεῖ ὅτι ὁ Μολιέρος εἶχε καὶ τοῦτο τὸ κοινὸν πρὸς τοὺς ἀρχαίους κωμικούς, καὶ τείνει νὰ παραδεχθῇ τὴν παραδεδωμένην τοῦ Μενάνδρου ἐρωτομηνίαν, ἀποβλέπων εἰς τὴν ἀπαράμιλλον ἀλήθειαν καὶ ζωηρότητα, μεθ' ἧς περιέγραψε τὸν ἔρωτα, καὶ ἥτις συναγεται μὲν ἐκ τῶν μιμήσεων τοῦ Τερεντίου, φαίνεται δὲ καὶ ἐν δικασιθῆντι ἀποσπᾶσματι τοῦ ποιητοῦ.

Μὰ τὴν Ἀθηνᾶν, ἄνδρες, εἰκόν' οὐκ ἔχω
εὐρεῖν ὁμοίαν τῷ γεγονότι πράγματι,
ζητῶν πρὸς ἑμαυτὸν τί ταχέως ἀπολλύει
στρόβιλος; ἐν δσω στρέφεται προσέρχεται,
προσέλαβεν, ἐξέριψεν, αἰὼν γίγνεται.
'Ἄλλ' ἐν πελάγει συγκλυσμός; ἀναπνοὴν ἔχει.
«Ζεῦ σῶτερ» εἰπεῖν «ἀντέχου τῶν σχοινίων»
ἐτέραν περιμῆναι χᾶτέραν τρικυμίας·
ναυαγίου δ' ἂν ἐπιλάβοι! ἐγὼ δ' ἄπαξ
ἀψάμενός εἰμι καὶ φιλήσας ἐν βυθῷ.

Ὅπως καὶ ἂν ἔχη, ἢ μετὰ τῆς Γλυκέρως ἐρωτικῆς σχέσεως του εἶνε ἐπίσημως μεμαρτυρημένη καὶ βεβαιωμένη. Ἦτο δὲ ἡ Γλυκέρα μία ἀπὸ τὰς ὠραιότερας ἐταίρας τῶν Ἀθηνῶν καὶ πρὶν γείνη φίλη τοῦ Μενάνδρου, διετελέσεν ἐρωμένη τοῦ Ἀρπάλου τοῦ ἀσώτου καὶ ἀκολάστου ταμίου τοῦ Μεγάλου Ἀλεξάνδρου. Τόσον δὲ ἐτιμᾶτο ὑπ' αὐτοῦ διὰ τὸ

κάλλος καὶ τὴν χάριν τῆς, ὥστε καὶ χαλκοῦς ἀνδριάς εἶχε στηθῇ πρὸς τιμὴν τῆς ἐν Συρίᾳ, καὶ ἐν Ταρσῷ ἐγκατεστάθη ὑπὸ τοῦ Ἀρπάλου εἰς αὐτὰ τὰ ἀνάκτορά του, «ἀπειρηκότος, λέγει ὁ Θεόπομπος παρ' Ἀθηναίῳ (XIII sect. 68. p. 595. d.), μὴ στεφανοῦν ἑαυτὸν εἰμὴ τις στεφανώσσει καὶ τὴν ἐταίραν, ἔστησέ τε εἰκόνα χαλκῆν τῆς Γλυκέρως ἐν Ῥωσσῷ τῆς Συρίας, παρέδωκε τε αὐτῇ κατοικεῖν ἐν τοῖς βασιλείοις ἐν Ταρσῷ καὶ ὄρα ὑπὸ τοῦ λαοῦ προσκυνουμένην καὶ βασίλισσαν προσγορουμένην καὶ ταῖς ἄλλαις δωρεαῖς τιμωμένην, αἷς πρέπον ἦν τὴν σὴν μητέρα καὶ τὴν σοὶ συνοικοῦσαν.» **Ἄντ. Τραυλαντόνης.**

ΠΡΟΛΗΨΕΙΣ ΚΑΙ ΔΕΙΣΙΔΑΙΜΟΝΙΑΙ

ΕΝ ΚΕΦΑΛΛΗΝΙΑ¹

Α'—ΑΓΓΕΛΟΙ ΚΑΙ ΔΑΙΜΟΝΕΣ

Ἀνεγνώσθη ἐν τῇ συνεδριάσει τῆς 24 Φεβρουαρίου τοῦ Συλλόγου Παρνασσῶ.

Σημασία προλήψεων καὶ δεισιδαιμονιῶν. — Ἀρχαιότης καὶ χριστιανισμός. — Ἀγούρια. — Ἀγγέλων ἀόρατος παρουσία. — Καλὸς καὶ κακὸς ἄγγελος. — Πνεύματα εἰς τὰ ἄψυχα. — Ἐνδαιτήματα δαιμόνων. — Ψυχῆς καὶ πυρὸς ἄγγελος. — Ψυχοπομπὰ πνεύματα. — Ἀρχᾶγγελοι, βιβλία καὶ ζύγια. — Ἐπτὰ ἀρχᾶγγελοι. — Παραμονὴ τῆς συνάξεως τῶν Ταξιαρχῶν. — Ὀργὴ Θεοῦ, ὀργικά. — Ὀνομασίαι καὶ ἐπίθετα διαβόλων. — Ὁ σίδηρος καὶ ὁ διάβολος. — Τελώνιον τῆς Μαγδάλως. — Οἱ βλάσφημοι. — Ὁ διάβολος ἐν Ἐθναίᾳ. — Ἡ γυνὴ καὶ ὁ διάβολος, αἱ ἔγκυοι, ἡ κολυμβήθρα. — Ἀριθμὸς διαβόλων. — Δαιμονιώντες καὶ ἅγιος Γεράσιμος.

Πρόληψις, ἥτοι κατ' ἀρχαίους δόξα ἢ οὐκ ὀρθή, ἐστὶν ἡ ἄνευ κρίσεως περὶ τινος δοξασία. Εἰς ὅλας τὰς ἐποχὰς, εἰς ὅλους τοὺς λαούς, εἰς πάντα τοῦ βίου τὰ γεγονότα, εἰς τὰς σκέψεις ἡμῶν καὶ πράξεις, ἐν τῇ οἰκογενείᾳ, τῇ κοινωνίᾳ, τῇ θρησκείᾳ, ταῖς πόλεσι καὶ τοῖς ἀγροῖς, εἰς τὰς τέχνας καὶ ἐπιστήμας, παρὰ τοῖς μεμορφωμένοις καὶ ἀμαθέσι καὶ ἐν γένει εἰς πᾶσαν σχέσιν καὶ συναλλαγῇν, ὁ ἀνθρωπος συναντᾶται μετὰ προλήψεων, ἃς ἐγέννησαν περιέργοι ἐνίοτε συμπτώσεις καὶ ταυτότητες ἀποτελεσμάτων, ἀναγαγοῦσαι παρὰ τῷ λαῷ ἐκείνας εἰς νόμον δυσπαραβάτου, προκαταλαμβανούσας ὡς εἰκὸς τὰς

¹ Ἐκ τῆς συλλογῆς τῶν ἐν Κεφαλληνίᾳ ἐθίμων, ἠθῶν, προλήψεων, δεισιδαιμονιῶν, ὄρκων, καταρῶν, εὐχῶν, παροιμιῶν, λέξεων, τοπωνυμιῶν κλπ. ὧν τινα ἐδημοσιεύθησαν, τὸ ὅλον δὲ μετ' οὐ πολὺ ἐκδοθήσεται ὑπὸ τὸν τίτλον «Κεφαλληνιακὰ σύμμικτα».

σκέψεις, αποφάσεις και πράξεις περί του αίσίου αποτελέσματος ἢ τ' ἀνάπαλιν. Αἱ προλήψεις, ὡς πλάναι τῆς διανοίας, δύνανται νὰ διαιρεθῶσιν εἰς φυσικάς, ἐπιστημονικάς, ιστορικάς καὶ θρησκευτικάς, εἰς τὰς τελευταίας δὲ ταύτας κυρίως καταταχθεῖαι τυγχάνουσιν αἱ δεισιδαιμονίαι, αἵτινες, καθ' ἃ καὶ ἡ λέξις αὐτὴ δηλοῖ (δέος-δεῖσις-δαίμων), παριστῶσι τὸ θρησκευτικὸν αἶσθημα προκαταλαμβάνομενον καὶ δουλούμενον αὐτόχρομα, οὐχὶ ὑπὸ τοῦ φυσικοῦ καὶ παρὰ τοῦ λογικοῦ ὄντος ὀφειλομένου πρὸς τὸ ὑπέρτατον ὄν σεβασμοῦ καὶ τῆς περὶ ὑπάρξεως ἀνάγκης καὶ δυνάμεως τούτου ἐπιβολῆς, ὅσον ὑπὸ ἀλογίστου καὶ ὑπερβολικοῦ δέους. Ἀλλὰ καὶ τὴν πρόληψιν, ὡς αὕτη ὀρίζεται, δύναται τις νὰ θεωρήσῃ ταυτοσημαντον περίπου τῇ δεισιδαιμονίᾳ, διότι ἐπικρατεῖ πάντοτε εἰς τὰς προλήψεις πεποιθήσεις ἐκ τῶν προτέρων περὶ τοῦ αίσίου ἢ τούναντίου, ἐξ ἀνωτέρας ἀγνώστου, ἀλλὰ βεβαίως οὐχὶ ἀνθρωπίνης αἰτίας προερχομένου, εἶνε δὲ βέβαιον ὅτι ἐν τῇ παρερμηνείᾳ τῶν φυσικῶν φαινομένων καὶ τῇ ἀπορίᾳ περὶ τῶν δυνάμεων καὶ ιδιοτήτων τοῦ θεοῦ ἀνάγονται αἱ πρῶται τῶν ἀνθρώπων δεισιδαιμονίαι, ἀσθενῶν καὶ μικρῶν πρὸ τοῦ ἀπείρου καὶ τοῦ μεγαλείου τῆς κτίσεως, ἐκταθεῖσαι εἶτα ὑπὸ τὴν γενικωτέραν τῆς προλήψεως σημασίαν κατὰ τὰς διαφόρους πλάνας τῆς διανοίας. Τὴν μέσσην, κατὰ Σουΐδαν, βαδίζει ὁδὸν ἡ εὐσέβεια μεταξύ δεισιδαιμονίας καὶ ἀσεβείας, ὡς βαιουσιῶν ἀμφοτέρων μακρὰν τῆς πρεπούσης εἰς τὸ θεῖον λατρείας. Ἡ δεισιδαιμονία εἶνε τιμὴ δουλικῆ¹, οὐχ ἦττον παρ' ἀρχαίοις Ἑλλησιν ἐλαμβάνετο ἐπὶ καλοῦ, παρὰ τοῖς χριστιανοῖς ὅμως τούναντίον πλησιέστατα τῇ ἀσεβείᾳ καὶ εἰδωλολατρείᾳ προσκειμένη, κατὰ τοὺς πατέρας τῆς ἐκκλησίας, ἐλέγχουσα οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ δειλίαν ἀσθήρικτον καὶ περὶ τὴν πίστιν ἀμφιβολίαν, ἐλαττώματα ταῦτα ψυχῶν ἀσθενῶν εἰς ἀνωφελῆ καὶ ἐπουσιώδη περιορίζουσιν τὸ θρησκευτικὸν αἶσθημα. — Ὁ φανατισμὸς καὶ τὰ τόσα ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῶν θρησκείων ἀναγραφόμενα ἐγκλήματα, ἀφετηρίαν ἔσχον τὸ ἄλογον δέος καὶ τὴν καλὴν πίστιν ὅτι οὕτως ἐξυπηρετεῖται τὸ θεῖον, ἀπειράριθμοι δὲ ἤχθησαν μέχρι μαρτυρίου καὶ λαοὶ ὅλοι πολλακίς παρεσύρθησαν ὑπὸ πολιτικῶν καὶ θρησκευτικῶν κερδοσκοπῶν εἰς ἐμφυλίους σπαραγμοὺς καὶ μακροὺς ἀγῶνας. Αἱ προλήψεις καὶ αἱ δεισιδαιμονίαι μερικώτερον, εἰ καὶ κατὰ τὰ παραδεδομένα εἰσι πλάναι τῆς διανοίας ἀφορμὴν λαβοῦσαι ἐξ ἀπλῶν συμπτώσεων καὶ συγκυριῶν ἀφ' ἐνὸς καὶ μὴ ἐπαρκoῦς διανοητικῆς μορφώσεως τῶν λαῶν ἀφ' ἑτέρου, δεσμευσασῶν τὴν κρίσιν περὶ τὴν ἀληθῆ τῶν πραγμάτων ἐκτίμησιν διὰ τῆς προκαταλήψεως ἣν προϋποθέτουσιν εἰσιν, οὐχ ἦττον

¹ Θεοφράστου, Χαρακτῆρες, 25.

ἐν πολλοῖς τεκμήρια εὐλαθείας πρὸς παλαιότερας ἰδέας καὶ πεποθησεις καὶ ἐμμονῆς καὶ ἀγάπης εἰς τὰ πατροπαράδοτα, ἀφ' ὧν οὐκ εὐαρέστως ἀπομακρύνεται ὁ ἄνθρωπος. Εὐρίσκονται ἐν αὐταῖς λείψανα παρωχημένων δοξασιῶν καὶ συστήματα, ἃς πίστις καὶ πόνος ἐπιβάλλουσιν ἡμῖν, οἰοεὶ ἀρεσκόμενα καὶ ἐμμένοντα νὰ μὴ ἀφήσωμεν ἄσχετα πρὸς τὰ νεώτερα καὶ ισχύοντα, ἀλλ' ὑπὸ τοὺς τύπους καὶ τὰς μορφὰς τούτων νὰ τηρῶμεν πῶς κεκρυμμένην καὶ ἀλληγορικὴν οὐσίαν τῶν παλαιότερων, μέχρις οὐ πάλιν μείζων τοῦ πνεύματος καλλιέργεια καταρρίψῃ πᾶν τὸ μὴ κατ' οὐσίαν πρὸς τὰ ὀρθότερα σύμφωνον, εἰ καὶ τοῦτό ἐστι μονονουχὶ ἀδύνατον ἐν ὄλῳ, διότι ἡ ἱστορία τοῦ πνευματικοῦ ὄργασμοῦ τρανότατα ἀποδεικνύει τὸ λίαν δυσχερὲς τῆς ἐκρίζωσεως παλαιότερων ἰδεῶν. Ἡ λύσις τῶν δεσμῶν τοῦ πνεύματος καὶ τῶν πεδῶν τῆς ἐλευθερίας καθ' ὅλα πολλὰς ἀκόμη θ' ἀριθμήσῃ τὰς ἐκατόμβας τῶν θυμάτων καὶ τοὺς ποταμοὺς τῆς μελόνης καὶ τοῦ αἵματος ἐν τῷ ἔργῳ τῆς τελείας χειραφεσίας· ἐντεῦθεν αἱ προλήψεις καὶ δεισιδαιμονίαι σὺν τόσοις ἄλλοις δεσμοῖς, εἰσι κρίκοι ὑπὸ διαφόρους τύπους καὶ χαρακτῆρας συνδέοντες τὰς πολλὰς καὶ ποικίλας διὰ τῶν αἰῶνων ἱστορικάς περιπετείας, δοξασίας, συστήματα γλώσσας, θρησκείας, ἥθη καὶ ἔθιμα τῶν λαῶν, οἵτινες ἐν ἐποχαῖς ἀμαθείας μετέδωκαν τοῖς ἐπιγιγνομένοις, δι' ἀλληγοριῶν, μύθων, παραδόσεων, ἐθίμων καὶ ἄλλων λαϊκῶν δοξῶν, ὅ,τι ἡ ἱστορία διὰ τῶν δέλτων αὐτῆς καὶ τὰ ἄλλα μνημεῖα ἐναργέστερον, συστηματικώτερον καὶ ἐπιστημονικώτερον διασφύζουσιν ἢ παραλείπουσιν ὡς μὴ ἠκριθωμένον ἢ ὡς σχολαστικὴν λεπτομέρειαν ἐν τῷ γενικωτέρῳ τοῦ ἔργου των σκοπῷ. Εἰς τὰς προλήψεις καὶ δεισιδαιμονίας ὁ ἱστορικὸς καὶ ὁ κοινωνιοδίφης, πολλὰ θὰ εὕρωσι τὰ λείψανα τῶν περιπετειῶν λαοῦ τινος, οὐκ ἄσπουδα δὲ τυγχάνουσι συμπληρώματα αὐταῖ τῶν ἱστορικῶν μελετῶν καὶ βοηθήματα τῆς κριτικῆς ἐν τῇ ἐκτιμῆσει τῶν διαφόρων πολιτισμῶν· ἐπιβάλλεται μάλιστα τοιαύτη ἐργασία πρὸς διάσωσιν καὶ ἐρμηνείαν τοῖς κηδομένοις τῆς τῶν ἱστορικῶν καὶ φυσικῶν ζητημάτων τελειότερας διαλευκάνσεως. Ἡ ἱστορία τῶν θρησκείων πολλὴν δύναται ν' ἀντλήσῃ ἰδίως ὕλην ἀπὸ τῆς γνώσεως, μελέτης καὶ συμπαραβολῆς τῶν προλήψεων παρὰ τοῖς διαφοροῖς λαοῖς.

Εἰς τὰς δεισιδαιμονίας καὶ προλήψεις, τὸ δυσεξηγητόν πῶς ἔγκειται ἐν τῇ ἐπαναλήψει καὶ ταυτότητι τῶν αποτελεσμάτων, ὡς ἐπακολούθῳ τῆς ἀποφυγῆς ἢ ὑποταγῆς εἰς πρόληψιν τινα, καὶ οὐκ ἀτόπως τοῦτο ἠδύνατο νὰ δικαιολογήσῃ τὴν περιέργειαν καὶ τὴν ἔρευναν τῶν αἰτίων. Ὑπάρχουσιν οἱ δεξιάζοντες ὅτι ταῦτα δὲν πρέπει νὰ θεωρῶνται ὅλας

τυχαῖαι συμπτώσεις. Ἡ ἀλήθεια βραδύνει σχεδὸν πάντοτε ν' ἀναδειχθῆ ἐν ὄλῳ. Διὰ τῆς μελέτης ἐπὶ ἀποτελεσμάτων, διὰ τῆς ἐξετάσεως φαινομένων ἀνεῦρεν ὁ ἄνθρωπος τὰς πρώτας αἰτίας· τοῦτο βεβαίῳ ἢ ἱστορία καὶ ἢ πείρα. Πολλὰ μέχρι τινὸς θεωρούμενα ἄσπουδα καὶ δὴ γελοῖα, καὶ τόσα κατὰ τὰς περιορισμένας γνώσεις ἐποχῆς τινος νομιζόμενα ἀδύνατα, ἢ ἐπιστήμη κατόπιν ἀπέδειξε βάσιμα καὶ ἐκύρωσεν ὡς φυσικούς νόμους, ὡς ἀληθείας ἀκραδάντους. Διατί νὰ μὴ παραδεχθῶμεν λοιπὸν ὅτι ὑπὸ τὴν πρόληψιν ὑπολαμβάνει ἀληθεία τις ἄγνωστος ἔτι καὶ ὑπὸ τὴν ἐπανάληψιν τοῦ αὐτοῦ ἀποτελέσματος ἴσον καὶ ἂν τοῦτο θεωρῆται ἄλογον, παράδοξον καὶ γελοῖον, αἰτία τις, νόμος τις παραγωγός; Μεθ' ὅλα ταῦτα ὅμως, ἢ ἐπιστήμη δὲν ἀνεκάλυψεν ἔτι τὸ μυστήριον τῆς σχέσεως, ἀλλ' ἐθεώρησε τὰς προλήψεις ὡς πλάνας τοῦ πνεύματος, κρατούσα δὲ περὶ αὐτῶν γνώμη τυγχάνει ἢ τοῦ τυχαίου καὶ τῆς συμπτώσεως παρερμηνευθέντων καὶ ὅτι ἢ προκατάληψις δεσμεύει τὸν νοῦν ἡμῶν, ὥστε νὰ συντελῆ ἀκουσίως εἰς τὸ προγνωρίζομενον ἀποτέλεσμα.

Αἱ περὶ καλῶν καὶ κακῶν πνευμάτων δοξασίαι τῶν ἀρχαίων καὶ τὰ περὶ ψυχῆς, ἀγγέλων, πονηρῶν πνευμάτων δόγματα τοῦ Χριστιανισμοῦ ἐγένοντο αἷτια πολλῶν καὶ ποικίλων παρὰ τῷ λαῷ προλήψεων, τὰ πνεύματα δὲ ἐν γένει παρέχουσιν ἀφθονωτάτην ὕλην εἰς τὸν πραγματευόμενον τοιαῦτα λαογραφικὰ ζητήματα. Αἱ πολλαί, ποικιλόμορφοι καὶ πολυώνυμοι θεότητες τῶν ἀρχαίων, οὐράνιοι, ἐπίγειοι καὶ ἐνάλιοι, αἱ δυνάμεις καὶ αἱ μορφαὶ τοῦ θεοῦ, οἱ ἅγιοι τοῦ Χριστιανισμοῦ, οἱ ἄγγελοι καὶ ἢ Παναγία συνδυάζονται καὶ ἀναφαίνονται ἐν ταῖς προλήψεσι καὶ δεισιδαιμονίαις ὑπὸ διάφορα ὀνόματα, μορφάς, δυνάμεις, εἰδικότητας καλῶν ἢ κακῶν πνευμάτων· τὰ τελευταῖα μάλιστα εἰσι πολυάριθμα.¹ Κυρίως τὰ περὶ Θεοτόκου, ἁγίων, ἀγγέλων καὶ διαβόλων παρὰ τοῦ λαοῦ πιστευόμενα ἀποδεικνύουσι πρὸς τούτοις καὶ τὴν ὁποῖαν ἤσκησαν μεγάλην ἐπιρροὴν ἐπ' αὐτοῦ τὰ θρησκευτικὰ μεσαιωνικὰ βιβλία καὶ τὰ συναξάρια, ἅτινα ἐμελέτων καὶ εἰς ἃ ἀκραδάντως ἐπίστευον οἱ ἔνεκα τῶν ἐθνικῶν περιστάσεων τόσον ἀφωσιωμένοι καὶ τόσον ἐλπίζοντες εἰς τὴν ἀρωγὴν τῆς θρησκείας ἡμέτεροι πατέρες, καὶ πόσον εἰς τὰς λαϊκὰς ταύτας δοξασίας συνέτεινεν ὁ τὰ πολλὰ ἀμαθὴς καὶ φανατικὸς κληρὸς, ὁ πλεῖστα, ἂν ὄχι σκοπίμως ἐνόητε, ἀλλ' ἐξ ὑ-

¹ Ὡς ἢ λάμμαι (ἢ λαδόμεις), ἢ στρίγγλες, οἱ βουρκόλαχοι (καὶ βουκολάχοι), τὰ παγανά (ἢ οἱ καλικάντζαροι καὶ καλικαντζαρεῖοι), τὰ φαντάσματα, ἢ ἀνεράδες, τὰ στοιχεῖα, οἱ δράκοντες κλπ. περὶ ὧν θὰ πραγματευθῶμεν ἐν ἰδίαι-τέρα διατριβῇ.

περβαλλούσης βεβαίως πίστεως καὶ εὐσεβείας παρερμηνεύσας πράγματα καὶ δόγματα καὶ τοῖς ἀπλουστέροις, ἐπομένως τοῖς πολλοῖς μεταδούς στρεβλὰς δοξασίας. Εἰς τὰ καθέκαστα τῶν περὶ ἀγγέλων καὶ δαιμόνων προλήψεων ἐν Κεφαλληνίᾳ εἰσερχόμενοι, ἀπέχομεν νὰ δώσωμεν ἐξηγήσεις εὐρείας ὡς ξένας τοῦ ἔργου ἡμῶν, ἀπλοῦ συλλέκτου ὕλης εἰς τὴν περὶ τῶν ζώντων μνημείων τῆς γλώσσης καὶ ἐν γένει τοῦ ἐθνικοῦ βίου ἐπισπευδομένην συγκομιδὴν ὕλικου, ὅπερ ἄλλοι ἄνδρες εἰδικοί καὶ περὶ τὴν συγκριτικὴν μυθολογίαν καὶ γλωσσολογίαν ἐγκρατεῖς ἐπεβάλλοντο πρὸ πολλοῦ ἐργαζόμενοι μετ' ἄκρας φιλοπονίας καὶ τῆς προεπούσης σπουδαιότητος νὰ καθαρίσωσι, συστηματοποιήσωσι, ἐρμηνεύσωσι καὶ συνδέσωσι μετὰ τῆς ἀρχαιότητος ἐν γένει καὶ μερικώτερον μετὰ τοῦ βίου τῶν ἡμετέρων προγόνων, ὅπως ἀναδείξωσιν εὐπαρουσίαστον καὶ οὐκ ἄδοξον τὸ ἐνεστὸς τῆς γλώσσης, τῶν ἠθῶν καὶ ἐθίμων τοῦ νεωτέρου ἑλληνικοῦ λαοῦ¹.

Ἐν Κεφαλληνίᾳ πολλὰ εἰσι τὰ περὶ δαιμόνων καὶ ἀγγέλων πιστευόμενα. Εἰς τὰ χωρία μάλιστα, ὡς συμβαίνει συνήθως, οἱ ἄνθρωποι εἰσι φιλοθρησκότεροι μέχρι δεισιδαιμονίας ὑπερβολικῆς καὶ προληπτικώτεροι τῶν ἀστῶν, ἀλλὰ κυρίως πάσχουσι δαιμονοφοβίαν. Ὁ Κεφαλλῆν μεθ' ὅλην τὴν σοβαρότητα τοῦ ἥθους του καὶ τὴν γνωστὴν εὐφυΐαν καὶ πρακτικότητα τοῦ πνεύματος, δὲν ἀποτελεῖ κατὰ τοῦτο ἐξαιρέσιν. Ἔχει κατὰ τὴν δημώδη λέξιν, τὰ ἀγούρια του, ἢτοι τοὺς οἰωνούς, τὰς προλήψεις του², ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον δὲ αὐταὶ περιστρέφονται εἰς τὴν ἐπήρειαν κακοῦ πνεύματος. Τὰ ὄργικα μάλιστα παρὰ τοῖς χωρικοῖς, ταῖς γυναῖξι, καὶ ἐν γένει τοῖς ἀπαιδεύτοις, εἶνε περιληπτικὴ ὀνομασία τῶν κακῶν πνευμάτων ἐν γένει, ὄργικὸν δὲ καλοῦσι καὶ τὴν ἐκδήλωσιν τῆς δαιμονικῆς ἐπηρείας. Ἐκαστος ἐνταῦθα θεωρεῖται—ἀντιποιοῦμενος ἰδιότητα θεοῦ—παρὼν πανταχοῦ καὶ ἀκούων διὰ τοῦ ἀντιπροσωπεύοντος αὐτὸν ἀγγέλου. Τοῦτο γίνεται δῆλον ἐκ τοῦ ὅτι προκειμένου λόγου περὶ τινος ἀπόντος καὶ ἀναφερομένων ἀναμφισβητήτων αὐτοῦ ἀρετῶν ἢ ἀληθείας γεγονότος τινὸς σχετιζομένου πρὸς τὸ πρόσωπον ἐκεῖνο, ὁ ὁμιλῶν πρὸς μείζονα τῶν λεγομένων του κύρωσιν λέγει· «Θὰ ἴπῳ ὅλην τὴν ἀλήθειαν, ἐδῶ παραστέκει (ἢ στέκει, ἢ εἶνε) ὁ ἄγγελός του καὶ μὰς ἀκούει». Εἰς ὅλους ὑπάρχει σύντροφος ἄγγελος μὲν εἰς τὸ δεξιὸν μέρος, διάβολος δὲ εἰς τὸ ἀριστερόν, ἀλλὰ

¹ Οἷος πρῶτιστα ὁ περισπουδάστος φίλος καὶ σοφὸς καθηγητὴς τοῦ Πανεπιστημίου κ. Νικὸλ. Πολίτης.

² Ἐκ τοῦ ἰταλ. augurio, λατ. augurium=οἰωνός πρόληψις. Τῷχω ἀγούριο=ἔχω πρόληψιν.

δὲν περιορίζει ὁ λαὸς τὸ πονηρὸν πνεῦμα ἐν τῇ ἐννοίᾳ καὶ τῇ μορφῇ τοῦ διαβόλου μόνον, διότι δέχεται καὶ κακοὺς ἀγγέλους. Αἱ φράσεις π.χ. «εἶμαι σὲ κακὸν ἄγγελον ἢ καλὸν ἄγγελόν» εἰσι συνηθέσταται εἰς τὴν ἐνταῦθα λαλουμένην, πρὸς δῆλωσιν, ἐκείνη μὲν τῆς κακοθυμίας, τῆς ὀργιλότητος καὶ τῆς κακῆς ἐν γένει διαθέσεως, αὕτη δὲ τῆς πρὸς τὸ ἀγαθὸν προθυμίας καὶ τῆς τοῦ ἡθους γλυκύτητος. Οἱ τοιοῦτοι καλοὶ ἢ κακοὶ ἄγγελοι εἰσι βεβαίως χριστιανικαὶ παραστάσεις τῆς ψυχῆς κατὰ τὰς διαφόρους αὐτῆς καταστάσεις, τοῦτο δὲ καθιστᾷ βεβαιότερον καὶ ἡ φράσις ἄγγελος τῆς ψυχῆς, ὡς λέγομεν, ἐπομένως τῇ εὐχῇ τῆς ἐκκλησίας πρὸς τὸν ἄγγελον φύλακα καὶ ἐφεστῶτα τῆς ψυχῆς. Ἄλλὰ καὶ τὰ ἄψυχα ἔχουσιν ἐν αὐτοῖς ἢ παρ' αὐτοῖς φύλακα καλὸν ἢ κακὸν πνεῦμα. Δένδρα τινά, ὡς αἱ συκαὶ καὶ αἱ ἀμυγδαλαῖ, θέσεις τινές, ὡς τὰ παρόχθια ποταμῶν μέρη, αἱ κρημνώδεις ἀκταὶ καὶ αἱ χαράδραι, τὰ τρίστρατα καὶ τινες οἰκίαι ἔχουσι τὸ κακὸν τῶν πνεύμα, ἐνῶ τούναντιον ἢ ἐλαία εἶνε δένδρον τοῦ Θεοῦ κλπ. Ὁ λαὸς ἀδιστακτως παραδέχεται ὅτι ὁ Χάρακας ¹, ὁ Σκαυδολίτης ², ἡ Σικίτσα ³, τὰ Κακὰ λαγγάδια ⁴, τὸ Χειμωνικὸν ⁵, τὸ Δρακοντόσπηλο ⁶, ἡ Διαβολοσπηλιὰ ⁷ κλπ. εἰσιν ἐνδαιτητήματα πονηρῶν πνευμάτων, οἱ διερχόμενοι δὲ ἐκεῖθεν ἐν νυκτὶ σταυροκοποῦνται καὶ διηγούνται πολλάκις ὅτι ἀκούουσι λίθους κυλισμένους καὶ θόρυβον καὶ βρῦματα βιαιῶ ἀνέμου, οἶκος δὲ μέχρι σήμερον σφζόμενος ἐν τῇ συνοικίᾳ Πλάκας τοῦ Ἀργοστολίου λέγεται casa del diavolo, μένων πρὸ πολλῶν ἐτῶν ἀνεοικίαστος διὰ τὸν φόβον ὅτι εἶνε κατοικητήριον διαβόλων. Εἰς τὸ πῦρ τῆς ἐστίας καὶ τὴν φλόγα τοῦ λύχνου ὑπάρχει ἄγγελος, οἱ δὲ περὶ τὴν ἐστίαν ἢ τὸν λύχνον καθήμενοι, χωρικοὶ καὶ ἀπλοῖκοι ὀρκίζονται λέγοντες, «μὰ τὸν ἄγγελο τῆς φωτιᾶς», ἀπτόμενοι διὰ τῶν θηλῶν τοῦ λιχανοῦ καὶ τοῦ ἀντίχειρος τῆς φλογός, ἢ δεικνύοντες τὸ πῦρ, ἢ δὲ τούτου ἀφή καὶ συνεπῶς ἢ μετὰ τοῦ ἐν αὐτῷ ἐνοικοῦντος ἀγαθοῦ πνεύματος συνάφεια εἶνε ἐξαγνιστικὸν καὶ ἀποκρουστικὸν τούτου, ὅπερ φέρει ἕκαστος ἐρχόμενος ἐν καιρῷ νυκτός ἐξωθεν, ὥρας καθ' ἃς ὁ φιλῶν

¹ Κρημνὸς μεταξὺ Ἐρίσσου καὶ Πυλάρου, ἐν τῇ ἐπαρχίᾳ Σάμης.

² Κρημνώδης κατωφέρεια ἐπὶ τῆς εἰς Θηναίαν ἀπὸ Ληξουρίου ἀγούσης εἰς τὸν μυχὸν τοῦ κόλπου τοῦ Λειβαδίου.

³ Ἀποτομάτατον ἀκρωτήριον εἰς τὰ δυτικὰ τῆς Πάλης, παρὰ τὴν μονὴν Κηπουρίων.

⁴ Βαθεῖαι φάραγγες εἰς τὰ ἄνω τῶν Χαυριάτων ὄρη τῆς Πάλης.

⁵ Ἀγρία κατωφέρης ἀκτὴ βορείως τῆς Θηναίας.

⁶ Σπήλαιον σταλακτιτῶν παρὰ τὸ ἀκρωτήριον Κάβο-Γόμπο.

⁷ Περὶ αὐτοῦ κατωτέρω.

τὰ σκότη δαίμων περιέρχεται τὰς ὁδοὺς. Τὸ πῦρ ἀποκρούει καὶ τὴν ἐν τῷ οἴκῳ εἰσόρμησιν τῶν παγανῶν (paganía) ἢ καλικαντζάρων κατὰ τὰ Δωδεκαῆμερα, ἐντεῦθεν δὲ αἱ οἰκοκυραὶ τηροῦσι πάντοτε κατὰ τὰς ἡμέρας ταύτας δαυλοὺς ἀσθέστους εἰς τὴν ἐστίαν. Καὶ οἱ εἰς τὸ δωμάτιον λεχοὺς εἰσερχόμενοι ἀπτονται πρῶτον τῆς φλογός τοῦ λύχνου ἐν καιρῷ νυκτός, ἐπιβάλλεται μάλιστα τῷ ἀγνοοῦντι τοῦτο πρὶν ἢ καλῆσπεριση. Κατὰ τὸ ψυχορράγημα τῶν ἐναρέτων παρίσταται ἄγγελος ἀόρατος ἵνα λάβῃ τὰς ψυχὰς τῶν, ἐνῶ ὁ δαίμων ἀρπάζει τὰς τῶν ἀμαρτωλῶν, καὶ ἄγγελους ἰσαριθμοὺς ταῖς ἀγαθαῖς τοῦ θανόντος πράξεις καὶ μάλιστα ταῖς εὐποιαῖς, παραδέχεται ὁ λαὸς περὶ τὴν ψυχὴν ἱσταμένους, δι' ἃ πρὸς μακαρισμὸν τῶν τοιούτων λέγουσι φ. ε. «Ὅσους ἐλέησε (ἢ ἐδρόσισε) ἢ ὅσα καλὰ ἔκαμε, ἢ ὅσα ἐδῶκανε τὰ χερράκια του, τόσους ἄγγελοι καὶ ἀρχαγγέλοι στήν ψυχούλα του.»

Περὶ τῶν ἀρχαγγέλων ἰδίᾳ νομίζουσιν ὅτι εἰσὶν οἱ κυρίως τῶν ἀποφάσεων τοῦ θεοῦ ἐκτελεσταὶ κατὰ τὸν θάνατον τῶν ἀνθρώπων, πρὸς δὲ οἱ ἐκτιμηταὶ ἢ μᾶλλον εἰπεῖν οἱ ζυγισταὶ τῶν πράξεων τῶν ἀποθνησκόντων, ὅθεν καὶ φέρουσι πάντοτε τὰ ζύγια, ὡς ἐμβλημα τῆς δικαίας κρίσεως, δι' ἃ καὶ ὁ λαὸς θέλων νὰ ἐκφράσῃ τὸ ἀπόλυτον δικαίον καὶ τὴν ἀκριβῆ κρίσιν ἐπὶ ἀμφισβητούμενων δικαίων, λέγει φ. ε. θὰ μὲ πληρώσης (ἢ θὰ μοῦ δώσης τὸ μητρικὸ μου ἢ τὸ δικό μου) μὲ τὰ ζύγια τοῦ ἀρχαγγέλου Μιχαὴλ (ἢ τῶν ἀρχαγγέλων). Ὡς ληξιαρχοὶ τοῦ οὐρανοῦ ἐπὶ τῶν θανάτων τηροῦσι μεγάλα βιβλία ¹, ἐνθα καταγράφουσι τοὺς ἀποθανομένους, προφητικῶς περὶ τούτων ἀποφαινόμενοι ἐπὶ ἔτος μόνον, διότι ἡ ἐντολὴ τῶν αὐτῆ διαρκεῖ ἀπὸ τῆς ὀγδόης Νοεμβρίου μέχρι συμπληρώσεως ἔτους ὄλου, ἢ δὲ ὑπηρεσία τῆς καταγραφῆς ἀπὸ τῆς πρώτης μέχρι τῆς ἐσπέρας τῆς ἐβδόμης Νοεμβρίου παραμονῆς τῆς ἐορτῆς τῆς συνάξεως τῶν Ταξιαρχῶν καὶ πασῶν τῶν οὐρανίων δυνάμεων, κατὰ τὸ ἐορτολόγιον. Ἐντὸς τῶν ἡμερῶν τούτων γράφουσιν οἱ ἀρχάγγελοι ὅσους θὰ πάrouν, κατὰ τὴν συνήθη φράσιν, τὴν τελευταίαν δὲ ἐσπέραν δύνανται νὰ μαντεύσωσιν οἱ ἀνθρωποὶ ἂν κατεγράφησαν εἰς τὰ ἀπαίσια βιβλία, τοποθετοῦντες λύχνους καὶ ἱστάμενοι ὄρθιοι καὶ ἐὰν μὲν ἡ σκιά τῶν εἶνε ὀρθία, ἡσφάλισαν πλέον ἐν ἔτος ζωῆς, ἐὰν δὲ ἡ κεφαλὴ φανῇ πως κλίνουσα πρὸς τοὺς ὤμους, τότε ἀψευδῆς πλέον ἐστὶν ἡ ἀπόδειξις, ὅτι κατ' αὐτῶν ἐβάρη

¹ Ἡ τήρησις βιβλίων ἐνθα γράφονται αἱ πράξεις τῶν ἀνθρώπων στηρίζεται ἐπὶ τῆς γραφῆς, καθ' ἣν «καὶ βίβλοι ἀνοιγήσονται» ἐν ἡμέρᾳ κρίσεως· ἴσως δὲ εἶναι πρὸς τοῦτο ἄσχετα καὶ τὰ βιβλία τῶν ἀρχαγγέλων κατὰ τὰς λαϊκὰς δοξασίας.

κάλαμος ἀποφάσεως. Ὁ λαὸς πολὺ σέβει καὶ φοβεῖται τοὺς ἀγγέλους, ἀποκαλεῖ δὲ διὰ τοῦ ὀνόματός των ἀπλῶς ἢ ἐν συνθέσει πᾶν τὸ ὠραῖον καὶ τέλειον, ¹ θεωρεῖ αὐτοὺς πρότυπα κάλλους ὑπερκοσμίου καὶ ἐπικαλεῖται εἰς νόσους πρὸς ἴασις τῶν νοσοῦντων. Ὡς βαπτιστικὸν ὄνομα "Ἄγγελος εἶνε κοινότατον, καθὼς Ἀγγελικὴ, Ἀγγέλিকা, Ἀγγιολα, Ἀγγιολίνα, Ἀγγελίνα, ἐπὶ θηλέων ², ἐορτάζουσι δὲ οἱ φέροντες ταῦτα τὰ ὀνόματα τὴν ἡμέραν τῶν Ταξιαρχῶν καὶ οὐχὶ τὴν τοῦ Εὐαγγελισμοῦ, ὡς ἀλλαχού τῆς Ἑλλάδος. Οἱ ἄγγελοι, πρὸς ἀπόδειξιν ἰσως ὑγιείας καὶ εὐρωστίας, πίνουσι ψυχρὸν ὕδωρ, κατὰ τὸ δημῶδες πρὸς τινα Ἀγγελικούλαν δίστιχον·

» Ἀγγελικούλα ζάχαρι, Ἀγγελικούλα μέλι,

» Ἀγγελικούλα κρύο νερὸ ποῦ πίνουν οἱ ἄγγελοι.

Τοὺς εὐτυχεῖς ἐραστὰς ἐπίσης ὀνομάζουσι ἀγγέλους καὶ ῥῆμα ἀγγελίζω ἐπὶ τῶν τοιούτων, ἐν ἀγγελικῇ τῶν εὐδαιμονία τυγχανόντων, ὅθεν καὶ δίστιχον προδοθέντος ἐραστοῦ·

» Ἄλλη φορὰ ἦμουν ἄγγελος, τῶρ ἄγγελίζουσι ἄλλοι,

» στὴ βρούσι πῶπινα νερό, τώρα τὸ πίνουν ἄλλοι.

Ἀγγελικὸ λέγουσι τὴν ἀπλετον ἐν τοῖς ναοῖς φωταψίαν καὶ τὴν ψαλμωδίαν, διότι τοὺς ἀγγέλους θεωροῦσι φῶς ἐκλαμπρον ἀποστίλβοντας καὶ ψαλμωδοῦς ἐξόχους, κυρίως δὲ φωνὴν ὠραιότατην κεκτημένους, ὅθεν καὶ ἀγγελικὴ φωνή, ἀγγελικὸ τραγοῦδι. Θηλείας ἀγγέλους δὲν γνωρίζει ὁ λαός, τὰ παιδιὰ ὅμως ζῶντα καὶ νεκρὰ καλεῖ ἀγγελοῦδια. Εἰς τοὺς ἐξορκισμοὺς ὁ ἄγγελος ἔχει πολὺ μέρος, περιεργον δὲ ὅτι ἐν τινι τοιούτῳ ἀναφέρονται ἐπτὰ ἄγγελοι καὶ ἐπτὰ ἀρχάγγελοι ἐν συνοδίᾳ καὶ δὴ, ὅχι ὀλιγώτερον, ἢ κλέπτοντας τὸ σημανταρόξυλον τῆς Παναγίας! Πρὸς δὴλῳσι δὲ θαυμασμοῦ ἢ ἐκπλήξεως καὶ ὡς ἀποχρυστικὸν ἐπικρεμαμένου κακοῦ φωνοῦσι σταυροκοπούμενοι « Ἀγγελος πρωτοστάτης », τὴν γνωστὴν ἀρχὴν τοῦ πρώτου τῶν χαιρετισμῶν τῆς Θεοτόκου. Οὐχ ἦττον ὅμως ὁ λαός εἶνε φειδωλός πως εἰς ἀνομοιήν πολλῶν ἐπιθέτων καὶ ιδιοτήτων εἰς τοὺς ἀγγέλους, ἐνῷ τανᾶπαλιν συμβαίνει περὶ τοῦ διαβόλου.

Δαίμονες καὶ διάβολοι εἰσι ταυτόσημα καὶ ἐκφράζουσι γενικώτερον τὴν ιδέαν τοῦ πονηροῦ πνεύματος. Ἐν αὐτοῖς ἐκπροσωπεῖται ἡ ὀργὴ

¹ Κυρίως ἐπὶ ὠραίων καὶ ἀγαθῶν.— Ἐπίσης πρβλ. ἀγγελικὸ φαί, κρασί, τραγοῦδι, μύτη, στόμα, μάτια κλπ., ἐν συνθέσει δὲ πάμπολλα, ἀγγελοκάματος, ἀγγελοκαμωμένος.

² Πλὴν τοῦ Ἀγγελικῆ, τὰ λοιπὰ ἐκ τῆς ἰταλικῆς.

τοῦ Θεοῦ, ὅθεν καὶ ὀργικὰ καλοῦνται. Ὁ διάβολος θεωρεῖται ἔχων μακρὰν καὶ λεπτοτάτην εἰς τὸ ἄκρον οὐράν, ἐντεῦθεν δὲ τὰ γραῖδια σταυροκοπούμενα ἢ ἐξορκίζοντα φροντίζουσι νὰ συσφιγγῶσιν ὅσον τὸ δυνατὸν ἰσχυρότερον τὰ τρία των δάκτυλα, λιχανόν, μέσον καὶ ἀντίχειρα, ἵνα μὴ διέλθῃ δι' αὐτῶν ἡ οὐρὰ τοῦ δαίμονος καὶ ματαιώσῃ τὸ ἐκ τῆς προσευχῆς, σταυροκοπήματος, ἐξορκισμοῦ προσδοκώμενον ἀγαθόν, ἐν γένει δὲ παραδέχεται ὁ λαός, ὅτι ὅπου συμβῆ τι κακόν, διαπληκτισμοί, τουτέστι σκάνδαλα, φόνοι κλπ. ἔχει τὴν οὐράν του, σπανιώτερον δὲ τὸ χέρι του, ὅπερ ὅμως εἶνε σύνηθες ἐπὶ Θεοῦ, Θεοτόκου καὶ ἁγίων ἐπὶ καλοῦ. Ὁ διάβολος εἶνε παμμέλας, κερασφόρος, γαμφῶνυξ, ἐξερευγεται φλόγας ἀπὸ τοῦ στόματος, ἔχει δύο πόδας, δύο χεῖρας, ὀφθαλμοὺς ἐρυθροὺς καὶ κατοικεῖ ἐν φωλεῶ, ἐν τῇ ιδιότητι του ὅμως ὡς ὀργῆς Θεοῦ, νομίζεται πολύπους. « Ὁ διάβολος, λέγουσιν, ἢ ὀργὴ τοῦ Θεοῦ ἔχει πολλὰ ποδάρια », δῆλα δὴ πρέπει τις νὰ ἦ πολὺ προσεκτικός, διότι ὁ διάβολος φθάνει ταχύτατα πανταχοῦ πρὸς κακόν διὰ πολλῶν τρόπων καὶ ἐπηρειῶν δυνάμενος νὰ ζημιώσῃ καὶ φέρῃ δεινά. Δὲν ἤκουσα νὰ λέγηται περὶ αὐτοῦ, ὅτι ἔχει δέρμα ἀκανθωτόν, οὐχ ἦττον ὅμως τοὺς ἐπιβούλους καὶ μοχθηροὺς καλοῦσι διαόλου ἀγκάθια καὶ σκλήθρες. Ὁ λαός προσπαθεῖ ν' ἀποφεύγῃ νὰ ἐκστομίξῃ τὸ ὄνομά του, ἀντὶ τούτου δὲ λέγουσιν ὁ δεῖνας (καὶ ὁ ὀδεῖνας), ὁ τάδες, ἐκεῖνος, ὁ ἀμελέτητος, ὁ ὀξαποδῶ, ὁ καταραμένος καὶ τὰ τοιαῦτα· ἄλλοτε δὲ διαστρέφουσι καὶ παραφθεῖρουσι τὴν λέξιν διάβολος λέγοντες διάοτος, διάφορος, διάσκαντζος, πτύουσι δέ, ὡς καὶ ἐν τῷ μυστηρίῳ τοῦ βαπτίσματος γίνεται παρὰ τοῦ ἱερέως κατὰ τὰ διατεταγμένα, καὶ σταυροκοποῦνται πολλάκις, ὅταν ἀναφέρηται τὸ ὄνομά του, αἱ δὲ οἰκοκυραὶ λιθανίζουσι τὰς κλῖνας τῶν οἰκείων πρὸς ἀπόκρουσιν αὐτοῦ. Ὅταν ἀναφέρηται τὸ ὄνομά του, καθὼς καὶ κακόν τι μέγα, θέτουσιν ἀμέσως ὀρθίαν ἀνοικτὴν τὴν παλάμην καὶ φωνοῦσι σῖδερο στὴ μέση μας, τὸ μὲν διότι τὸ μέταλλον τοῦτο θεωρεῖται ἐχθρὸν τῷ διαβόλῳ, τὸ δὲ διότι παρὰ τῷ λαῷ θεωρεῖται σκληρότερον καὶ μᾶλλον ἀδιαπέραστον τῶν μετάλλων καὶ συνεπῶς καὶ αὐτὸν τὸν διάβολον δυνάμενον νὰ ἐμποδίσῃ ἐρχόμενον καθ' ἡμῶν. Τὰ ὀνόματα σατανᾶς καὶ σοτανᾶς, πειρασμός, πονηρὸ καὶ ἀκάθαρτο, καὶ τελώνιον ἐπίσης εἰσὶ συνήθη, εἰλημμένα ἀπὸ τῶν γραφῶν καὶ τοῦ ἁγιασματαρίου· τελώνιον δὲ τῆς Μαγδάλως λέγουσι τὸ παραχοπιὸν καὶ ἀνυπότακτον πνεῦμα καὶ μάλιστα τῶν παιδίων, ἐκ μεταφορᾶς βεβαίως τοῦ πονηροῦ πνεύματος, ὅπερ παρέσυρε τὴν Μαγδαληνὴν εἰς τὰς τρίβους τῆς ἀπωλείας. Τὰ ἐπίθετα ἐπικατάρτος καὶ ἀναθεματισμένος εἰσὶν

ἐπίσης λίαν συνήθη, τὸ πρῶτον μάλιστα λέγεται καὶ εἰς μοχθηροὺς ἀνθρώπους, καθὼς καὶ εἰς ὑψηλοὺς καὶ ἰσχνούς ὡς ὁμοιάζοντος τῷ διαβόλῳ. Ὁ δαίμων πολλάκις θεωρεῖται γέρον, ὅθεν καὶ ἡ κατάρρα «σῦρε (ἢ πῆαινε) στὸ γέρο τὸν διάβολο», δὲν εἶνε ὁμως καὶ ἀπίθανον νὰ ἐννοῶσι τὸν ἀρχηγὸν τῶν πονηρῶν πνευμάτων. Ὑπάρχουσι καὶ θῆλεις διάβολοι (διαόλισσες, δαιμόνισσες) καὶ παιδιὰ (δικολόπουλα, διαολάκιδες), διαολάκην δὲ λέγουσι τὸ μικρόσωμον, ζωηρὸν καὶ δυσυπότακτον παιδίον· ἔχει δὲ καὶ ἐγγόνια, τὰ τέκνα τῶν ἱερέων, κατὰ τὴν παροιμίαν ἀπαιδὶ παπᾶ, διαόλου ἑγγόνι». Οἱ διάβολοι εἶνε ἐβδομήκοντα δύο, ἐπὶ λίαν δὲ ἰδιοτρόπου καὶ ὀξυθύμου λέγουσιν ἔχει καὶ τοὺς ἐβδομήκοντα δύο μέσα του¹ ὡς γεννήματα καὶ κτήματα τῶν διαβόλων· ὅθεν ἐπὶ τῶν τοιούτων λέγουσιν εἶπε ὁ διάβολος καὶ τὸν ἔκαμε. Τοὺς ἀμαρτωλοὺς, ἀλλὰ κυρίως τοὺς ἀσεβεῖς καὶ βλασφήμους λέγουσι παραδομένους ἢ δοσμένους, παραδίνω δὲ τινα δηλοῖ, βλασφημῶ τινα παραδίδω τινα τῷ διαβόλῳ. Οἱ Κεφαλληνέες εἰσι βλάσφημοι κατὰ τὴν γνωστὴν ἐπτανησιακὴν παροιμίαν «κεφαλλονίτης βλάστημος κλπ.», αἱ δὲ σχέσεις των μετὰ τοῦ διαβόλου ἔδωκαν ἀφορμὴν νὰ συμπεριληφθῶσιν εἰς τὴν πελονησιακὴν παροιμίαν·

«Ὁ διάβολος εἶχε τρία παιδιά, τὸν ἕνα κάθισε στὴν Κρήτη,
»τὸν δεύτερο στὴ Μάνη, καὶ τὸν τρίτον στὴν Κεφαλλονία²·

Ὁ δαίμων πολλάκις φαίνεται ὡς μαῦρος κύων, μάλιστα εἰς θέσεις ὅπου ἐγένοντο φόνοι, ἄλλοτε ὡς βεῦμα σφοδροῦ ἀνέμου, ἀρέσκεται δὲ νὰ διανυκτερεύῃ εἰς ἀργαλιά καὶ ἐλαιουτριβεῖα, τοῦτο δὲ ἀποφεύγουσι σταυρόνοντες ἢ λιβανίζοντες μετὰ τὴν λῆξιν τῆς ἐργασίας τὸ ἑσπέρας τὰ ἐν λόγῳ μηχανήματα. Περιέργον καὶ τὸ ἐπιθετον σκατόφωλος, ὡσάνει ἔχει φωλεὰν ἐντὸς περιττωμάτων, εἰς τὰς φράσεις δὲ ἐμπῆκε στὸ καυτρί του ἐπὶ ἥττης τοῦ διαβόλου, φαίνεται ὅτι τὸν θεωροῦσιν ἔχοντα κέλφος ὡς ἡ χελώνη καὶ κρύπτοντα ἐν ταπεινώσει καὶ φόβῳ τὴν κεφαλὴν ἐν αὐτῷ³. Ἡ ἐνέργεια τοῦ πονηροῦ πνεύματος λέγεται συνταρκία⁴ ἐπικαταράτου ἢ κουτάλα διαόλου, δι' ἧς ἐκ μεταφορᾶς τοῦ μαγειρικοῦ ὄργάνου, ἀνακατόνει καὶ θολώνει τὰς δουλιές· Ὁ ἀρχων τῶν δαιμόνων λέγεται Βερτζεβούλης, Ἐωσφόρος ἐκ τῆς

¹ Περιέργως ὁ λαὸς κατὰ τὴν δημώδη ἰατρικὴν εἰς ἐβδομήκοντα δύο ἀναριθμᾷ καὶ τὰς ἀσθενείας «ἐβδομήκοντα δύο ἀνάγκας τοῦ κορμιοῦ», κατὰ τινα ἐξορκισμόν.

² Πάρης, Κεφαλληνία καὶ Ἰθάκη μεταφρ. Α. Παπανδρέου σ. 131.

³ Καυτρί κυρίως καὶ καυκὶ τὸ κέλφος τῆς χελώνης.

⁴ Ἴσως ἐκ τοῦ συνταράσσω.

Γραφῆς εἰλημμένα, διὰ τῆς δευτέρας δὲ πάντοτε χαρακτηρίζουσι τὸν ἀλαζόνα. Αἱ μοχθηραὶ οἰκογένειαι καὶ αἱ κακαὶ γενεαὶ ὀνομάζονται διαολοσποραὶ, διαολοφαμελιές, διαολοσπάρματα, διαολόσπητα, οἰοῖνε γόνιοι τοῦ διαβόλου, ὅστις ἀγαπᾷ πολὺ τὰς γυναῖκας καὶ μάλιστα τὰς ἐγκύους, τὰ δὲ τερατογενῆ, ἐκτρωματικά καὶ ἠλίθια παιδιὰ θεωροῦνται γεννηθέντα ἐξ ἐπηρείας διαβολικῆς.

Ὁ διάβολος ἔχει κυρίαν κατοικίαν τὰ ἄφανα ἢ καταχθόνια τῆς γῆς, καὶ τὴν κόλασιν ἐνθα ὑπηρετεῖ εἰς τὴν τήρησιν τοῦ ἀνάου πυρὸς τῶν ἐκεῖ λεβήτων, ὅπου, κατὰ τὰς περὶ κολάσεως δοξασίας τοῦ λαοῦ, βασανίζονται οἱ ἀμαρτωλοὶ· ἔχει δὲ καὶ προσφιλῆ μέρη ἐνθα συχνάκις διαμένει, ὡς καὶ ἀνωτέρω ἐρρήθη, τοὺς κρημνοὺς, τὰς φάραγγας, τὰ σπήλαια κλ. Ἐν Θηναίᾳ σώζεται παράδοσις περὶ τῆς ἐκεῖ διαολοσπηλιάς εἰς θέσιν Κάτω Χαλαιπέδα, εἰς δύσβατον καὶ ἀγρίαν κατωφέρειαν κατὰ τὴν κωμόπολιν τοῦ Ἀγκῶνος. Ὑπῆρχε, λέγουσιν, ἐκεῖ πρὸ χρόνων ποιμὴν τις ἀμαρτωλὸς καὶ ἀθηρσκος, φίλος δὲ πιστὸς τοῦ διαβόλου, ὅστις ἐπέταξεν αὐτῷ νὰ μὴ πατήσῃ ποτὲ τὸν πόδα εἰς ἐκκλησίαν. Ἄνω τοῦ ἐν λόγῳ σπηλαίου, καθ' ὑπόδειξιν τοῦ δαίμονος, ὁ ποιμὴν ἤγειρε τὸ μανδρί του, ἐντὸς ὁμως του σπηλαίου ἐτυροκομίει. Ἐτυχεν ὁμως μίαν τῶν ἡμερῶν ὁ ποιμὴν νὰ κάμῃ τι καλὸν ἢ νὰ μεταβῇ εἰς τὴν ἐκκλησίαν· ἀλλ' ὁ διάβολος μαθὼν τοῦτο ἔδραμε μετ' ὀλίγον καὶ εὐρῶν τὸν ποιμένα τυροκομοῦντα ἐν τῷ σπηλαίῳ, ἔθηκε πῦρ εἰς τὸ μανδρί, ἀλλ' ὁ ποιμὴν ἀρπάσας τὴν κουτάλαν πλήρη θερμοῦ γάλακτος ἔρριψεν αὐτὴν κατὰ πρόσωπον τοῦ δαίμονος, ὅστις φυγῶν ξεθερματισμένος δρομαίως, ἐφώναξε καλῶν τοὺς ἄλλους διαβόλους «βοηθᾶτέ μου, ἀδελφία μου, καὶ μ' ἔκαψαν στὴν Κάτω Χαλαιπέδα»· ἔκτοτε τὸ μέρος ἐκεῖνο θεωρεῖται ἐνδιαίτημα τοῦ δαίμονος καὶ ἐγείρει τὸν τρόμον τῶν διαβατῶν, ἂν καὶ ἐκεῖ ὁ διάβολος ἔφαγε μὲ τὴν κουτάλα.

Ὁ διάβολος κυνηγεῖ τὰ μικρὰ παιδιά, διὰ τοῦτο ἐν καιρῷ νυκτὸς καὶ ἐν μεσημβρίᾳ δὲν τὰ ἀφήνουσι μόνον, φοβούμενοι μήπως τὰ πάρῃ· τόσον δὲ ὀρέγεται τούτων, ὥστε ὅταν ὁ ἱερεὺς βαπτίζῃ τὸ παιδίον, κρύπτεται ὑπὸ τὴν κολυμβήθραν, διὰ τοῦτο καὶ ὁ ἱερεὺς ἐκφωνῶν ἐν τῷ μυστηρίῳ τοῦ βαπτίσματος τὴν περικοπὴν τῆς εὐχῆς «συντριβήτωσαν ὑπὸ τὴν δύναμιν τοῦ Σταυροῦ σου πᾶσαι αἱ ἐναντία δυνάμεις», ἐμβαπτίζων ὡς ἔθος τὴν εὐλογοῦσαν χεῖρα καὶ σταυρόνων τὸ ὕδωρ, βυθίζει αὐτὴν μέχρι τοῦ κατωτάτου μέρους τῆς κολυμβήθρας, ἵνα ἀποδιώξῃ τὰ πονηρὰ πνεύματα.

Ἡ γυνὴ δὲν ὑποκύπτει, ὡς φαίνεται, εὐκόλως εἰς τὸν διάβολον, ὅστις

καὶ ταπεινοῦται χάριν αὐτῆς καὶ ἐξαπατᾶται παρ' αὐτῆς. Ὑπάρχει μῦθος, καθ' ὃν ἠράσθη γυναικὸς τινος καὶ ἐξέφρασεν αὐτῇ ἐρωτικούς πόθους μέχρι φιλότητος, ἢ γυνὴ ὅμως μετ' ἀρκετῆς πανουργίας δεχθεῖσα τὰς προτάσεις τοῦ δαίμονος, ἕνα τῶ ἐπιβάλλει ὄρον, νὰ εἰσέλθῃ πρῶτον ἐντὸς κενῆς φιάλης, ὅθεν πρὸς ἀπόδειξιν τῆς δυνάμεως καὶ εὐφυΐας τῶν γυναικῶν λέγουσιν «ἢ γυναῖκα ἔβαλε τὸ διάολο μὲς τὴν μπότσα¹», ἑτέρα δὲ παροιμία λέγει «ἢ γυναῖκα ἔχει τὸ διάολο μὲς τὸν κότσο της»², καὶ ἅμα λύση τοὺς πλοκάμους, ἀπολύει τοὺς διαβόλους της, ἤτοι τὰς κακίας καὶ ιδιοτροπίας της, ἀπόδειξις τοῦτο ἄλλου βεβαίως ἐρωτικῆς κατορθώματός της κατὰ ἐνοχλητικῆς πνεύματος. Διὰ τῶν λογίων τούτων καταδηλοῦται πόσον ὁ λαὸς ὑποὶ τὴν ἰσχὺν τῆς γυναικὸς ἐπὶ τοῦ ἄρρενος φύλλου, περισσότερο τοῦ τρυφήλου Ἀνακρέοντος, ὅστις μόνον περὶ τοῦ κάλλους αὐτῆς ἔψαλεν ὅτι

νικᾷ καὶ πῦρ καὶ σίδηρον καλὴ τις οὔσα³

ἀφοῦ καὶ αὐτὸν τὸν διάβολον δύναται νὰ νικήσῃ καὶ ἀπατήσῃ.

Τοὺς διαβόλους κυνηγεῖ ὁ σταυρός, τὰ βράϊα, ὁ βασιλικὸς τοῦ σταυροῦ, ὁ ἀμνὸς τοῦ ἐπιταφίου, ὁ λίθανος, τὸ περιάπτρον καὶ ἄλλα ἱερὰ ἀντικείμενα, ἀλλὰ μεγάλη ὑπάρχει παρὰ τῶ λαῶ πεποιθήσις εἰς τὴν δοθεῖσαν δύναμιν καὶ χάριν τῶ ἁγίῳ Γερασίμῳ πρὸς ἴσιν τῶν δαιμονίωντων, καθ' ἃ καὶ ἡ ἐκκλησία δέχεται καὶ ἐν τῶ ἀπολυτικίῳ αὐτοῦ λέγεται δαιμονῶντας ἰδαί. Τὴν περὶ δαιμονίων παραλαβὴν ὁ λαὸς ἀπὸ τῶν γραφῶν ἐν πολλοῖς παρηρμήνευσε καὶ διέστρεψεν, ἢ δὲ διὰ τῶν ἁγίων καὶ τῆς Παναγίας ἐπιδιωκομένη ἴσιν τῶν πασχόντων ὑπὸ πονηροῦ πνεύματος ἔδωκε πολλὴν τὴν τροφήν εἰς τὰς προλήψεις καὶ τὸν φανατισμὸν. Πάντας σχεδὸν τοὺς φρενοβλαβεῖς ἐντεῦθεν καὶ ἐξ ἄλλων νήσων καὶ ἀπὸ τῆς Στερεᾶς καὶ Πελοποννήσου φέρουσιν εἰς τὴν ἐν Ὀμαλοῖς γνωστὴν μεγάλην γυναικείαν τοῦ ὁσίου μονῆν· ὑπάρχουσιν ὅμως καὶ οἱ προτιμῶντες ἄλλας μονὰς καὶ εἰκόνας, πρὸς ἃς καταφεύγουσι, διαμφισθητούσας, ὡς φαίνεται, τὴν ἀποκλειστικὴν τοῦ ἁγίου Γερασίμου χάριν. Ἐκεῖ μένουσι, πολλάκις ἐπὶ ἔτη, ἐν προσευχῇ καὶ αὐστηρᾷ νηστείᾳ, οἱ τε πάσχοντες καὶ οἱ συνοδεύοντες αὐτοὺς, ἀναμένοντες τὴν θεραπείαν διὰ τῆς θαυματουργοῦ χάριτος τοῦ ὁσίου. Ἡ τρέλλα, ἢ ἐπιληψία, ἢ μελαγχολία καὶ πᾶσα ἐν γένει διανοητικὴ διατάραξις καὶ νευροπάθεια θεωροῦνται ἐπήρεια δαιμονικὴ καὶ πείραξι, κατὰ τὴν συ-

¹ Λέξις ἰταλ. boccia, bocciuolo.

² Εἶδος κτενίσματος, καθ' ὃ οἱ πλόκαμοι δένονται ὀπισθεν εἰς σχῆμα στρογγύλον ἐξέχον· ἢ λέξις ξενικὴ.

³ Ἀνακρέοντος Τηίου μέλη, φιδῆ Β.

νήθη λέξιν, διότι πειρασμὸς εἶνε ὁ διάβολος. Οὗτος θεωρεῖται εὐρισκόμενος ἐντὸς τοῦ σώματος τῶν τρελλῶν, συνήθως δὲ ὄρθιος, ἀλλ' ἐνίοτε καὶ δίπλα· τὸ πρῶτον ὅμως δεικνύει δεινὴν διαβολικὴν προσβολὴν, ὅθεν καὶ μεταφορικῶς ἐπὶ ὀργίλων, καὶ ιδιοτρόπων λέγουσι τὸν ἔχει ὀλόρτο μέσα του, ἀλλὰ πολλάκις καὶ πολλοὶ καὶ ὄλοι οἱ διάβολοι εἰσέρχονται ἐντὸς τοῦ ἀνθρώπου, ὅθεν ἔχει τοὺς διαβόλους μέσα του καὶ χορεύουνε ἐπὶ τῶν τοιούτων. Ὁ τρελλὸς εἶνε ὄργανον τοῦ πονηροῦ πνεύματος, ὅπερ δι' ἐκείνου ὁμιλεῖ, ἀκούει, βλασφημεῖ, προφητεύει, ὑβρίζει, καταράται, ἀποκαλύπτει μυστικὰ καὶ σκάνδαλα, διαλαλεῖ ἁμαρτήματα παρόντων καὶ ἀπόντων. Ὁ διάβολος διὰ τοῦ ἀσθενοῦς γυρλιζεῖ καὶ λαλεῖ ὡς ἡ ὄρνις καὶ ἐκπέμπει φωνὰς καὶ ἄλλων ζῴων, τὸ λάλημα ὅμως θεωρεῖται ἢ τρανοτέρα ἐκδήλωσις τοῦ δαιμονίου, ὅθεν καὶ κατὰρὰ νᾶμπη μέσα σου ὁ διάβολος καὶ νὰ λαλήσῃ. Πᾶσα ἀποστολὴ πρὸς τὸν διάβολον καὶ πᾶσα πρὸς τοῦτο ἐπίκλησις θεωροῦνται κάκιστα καὶ ἀγωγὴ ταχύτατοι αὐτοῦ καὶ μάλιστα τὴν τρέλλαν προκαλοῦσαι, σύρε (ἢ πῆαινε) στὸν διάολο, ὁ διάβολος νὰ σὲ πάρῃ καὶ νὰ σὲ τσακίσῃ, διάολέ ἴμπα μέσα σου, κλπ. εἰσι φράσεις καὶ κατάραι, περίεργοι δὲ δύο τοιαῦται: στὸν διάολο καὶ στοῦ διαόλου τὸν . . . καὶ ἢ τοὺς ναύτας ἀφορῶσα δυσεξήγητος πως παροιμία·

«Ὅποιος ἔστη γῆ (ἢ στεργῆ) πατεῖ καλὰ καὶ θάλασσα γυρεύει
»ὁ διάολος τοῦ . . . του κουκκιά τοῦ μαγερεύει».

Οἱ ἅγιοι καὶ ἡ Παναγία ὅμως, δὲν ἔχουσι μόνον τὴν δύναμιν τῆς ἰάσεως, ἀλλὰ καὶ τὴν ἐναντίαν, νὰ δαιμονίζωσι, δηλαδὴ νὰ καθιστώσι τινα δαιμονίωντα, ὅθεν καὶ ὁ ὄρκος φ. ε. νὰ μὲ δαιμονίσῃ ἢ Παναγία, ἢ ὁ ἅγιος Γεράσιμος. Περίεργον ἀληθῶς τοῦτο, οἱ τόσοι ἐχθροὶ τοῦ διαβόλου νὰ γίνωνται ὄργανα καὶ μεσῖται αὐτοῦ κατὰ τῶν ἀνθρώπων, οὗς θέλουσι νὰ βλάψωσιν ἢ ἐκδικηθῶσιν!

Ἄλλ' ἢ διαμονὴ τῶν τρελλῶν ἐν τῇ μονῇ τῶν Ὀμαλῶν παρέχει πολλὴν τὴν ὕλην εἰς μελέτας καὶ σκέψεις ἐπὶ τῆς θρησκευτικῆς τοῦ λαοῦ μορφώσεως. Τὰ ὅσα ἐκεῖ γίνονται ἀνεκτὰ ἢ προκαλοῦνται ὑπὸ τῶν ἱερέων, τὰ ὅσα ἐπινοεῖ ἢ κερδοσκοπία καὶ ὁ φανατισμὸς, τὰ ἄφθονα τάματα τῶν ἐνδιαφερομένων, κλπ. ἐξευτελίζουσιν αὐτόχρομα τὸ θρησκευτικὸν αἶσθημα, καταβιβάζοντα λίαν τὴν σημασίαν τοῦ θεοῦ καὶ τὴν ἔννοιαν τῶν γραφῶν καὶ μεταβάλλοντα τὰς πρὸς τὸν ὄσιον ὑπὲρ τῶν πασχόντων δεήσεις καὶ ἱεροτελεστίας εἰς ἀληθῆ ἀνθρωπολατρείαν. Ἄλλὰ καὶ ἢ δίαιτα τῶν ἀσθενῶν καὶ ἢ πρὸς αὐτοὺς συμπεριφορὰ τῶν

ἐκεῖ προληπτικῶν εἶνε οἰκτραί· ἐν χρήσει δὲ πολλάκις εἶνε καὶ τὸ ξύλον, διότι νομίζουσιν ὅτι τὰ κατὰ τοῦ πάσχοντος κτυπήματα καταφέρονται κατὰ τοῦ δαίμονος. Κατὰ τὰς ἐξόδους τῶν τιμίων δώρων καὶ τὰς λιτανείας τῶν λειψάνων τοῦ ὁσίου, ρίπτουσι τοὺς ἀσθενεῖς χαμαὶ ὑπτίους, ἄνωθεν δὲ αὐτῶν διέρχεται ὁ ἱερεὺς ἢ ἡ λάρναξ, γενομένης παρακλήσεως ὑπὲρ τῆς ἰάσεως αὐτῶν. Μεταξὺ τῶν περιέργων ὧν κ' ἐγὼ ποτε ἐγενόμην αὐτόπτης, εἶνε καὶ τὸ ὅτι γυμνοῦσι μέλος τι τοῦ ἀσθενοῦς καὶ δεικνύουσι μελανὰ ἐξογκώματα κινούμενα ὑπὸ τὴν ἐπιδερμίδα, ἅτινα ὑπολαμβάνουσιν ὡς τὸν διάβολον, ἐπιθέτουσι δὲ ἐπ' αὐτῶν τὸν σταυρὸν ἢ τὸ πασουμάκιον τοῦ ἀγίου καὶ νομίζουσιν ὅτι βλέπουσι τὸν ὄγκον διαλυόμενον. Διὰ τούτων παραδέχονται ὅτι καταβάλλονται οἱ δαίμονες, ὅτινες κατὰ τὴν συνήθη λέξιν ἑπιμυτίζουσι καὶ καταμυτῶνται, ἤτοι πίπτουσι πρηνεῖς ἐπὶ ῥίνα (μύτην) τρόπον τινὰ πρὸς ἀπόδειξιν ἥττης καὶ ταπεινώσεως. Ὁ ὁσίου τῶν δαιμόνων διώκτης, κατὰ τὴν ἰδέαν τοῦ λαοῦ, καίει τοὺς δαίμονας, ὅθεν καὶ καψάλης λέγεται, οἱ ἀσθενεῖς δὲ φωνάζουν, καψάλη, μᾶς ἔκαψες! ὅταν δὲ θ' ἀφήσῃ τὸν τρελλὸν ὁ διάβολος, διηγοῦνται ὅτι γίνεται μέγας θόρυβος ἐντὸς τῆς ἐκκλησίας, θλῶνται οἱ ὑλοπίνακες καὶ ὁ ἀσθενὴς μένει ἐπὶ τινὰς ὥρας ἐξηντημένος καὶ ἐν ναρκώσει.

Αὐτὰ ἠδυνήθημεν νὰ συλλέξωμεν περὶ ἀγγέλων καὶ δαιμόνων ἐν Κεφαλληνίᾳ, ἔχοντες κυρίως ὑπ' ὄψει τὰς περὶ τούτων ἐν τῇ ἐπαρχίᾳ Πάλης προλήψεις καὶ δεισιδαιμονίας.

Εἶχομεν περάνει τὴν ἀντιγραφὴν τῆς πραγματείας, ὅτε ἐμάθομεν τὰ ἐξῆς, ἅτινα πρὸς συμπλήρωσιν αὐτῆς γράφομεν ἐνταῦθα. Ἡ παροιμία ἦν ἀνωτέρω (ἐν σημειώσει) ἀνεφερόμεν, λέγεται καὶ ἐνταῦθα, οὐχὶ περὶ ἀδελφῶν τοῦ διαβόλου, ἀλλὰ περὶ θυγατέρων·

«Ὁ διάολος εἶχε τρεῖς θυγατέρας, τὴν πρώτην ἐπάντρεψε ἱστὴν Μάνην, τὴν δευτέρα ἱστὴν Κρήτη, καὶ τὴν τρίτην ἱστὴν Κεφαλλονιά.»

Οἱ ὑπὸ τοῦ δαίμονος καταλαμβανόμενοι καὶ ἐν γένει οἱ παράξενοι καὶ ἰδιότροποι λέγονται καὶ παρμένοι, αἱ δὲ παράφοροι ἑμιλίαι, τὰ θυμῶδη κινήματα καὶ ἐν γένει ἢ ἐκδήλωσις σφοδρᾶς ὀργῆς, λέγονται τὰ παρμένα. Ὁ χορὸς τῶν διαβόλων εἶνε λίαν θορυβώδης, ὅθεν ἐγένηκε τοῦ διαβόλου ὁ χορὸς λέγομεν ἐπὶ τῶν ταραχωδῶν σκηνῶν καὶ συμπλοκῶν.

Ἡ βλασφημία θεωρεῖται ἐπίκλησις τοῦ διαβόλου κατὰ τινος, πληθὺν δὲ βλασφημιῶν καὶ καταρῶν τοιούτων μεταχειρίζεται ὁ λαός, οὐδενὸς ἱεροῦ καὶ ὁσίου φειδόμενος καὶ οὐδὲ τὸν Θεὸν αἰδούμενος. Καὶ

τὰς ψυχὰς τῶν νεκρῶν καὶ τὰ ὅσῃ των παραδίδει τῷ διαβόλῳ. Περὶ εἰργὰ πὼς εἶνε τὰ ἐξῆς: διάολε, πάρ' τὸ στανιδὴ ἢ τὸ σταμικο σου δυσκόλου ἐτυμολογίας καὶ ἐρμηνείας, διάολε, πάρ' τὸν Ἰούδα, τὸν Τοῦρκο ἢ τὸν Ἑβραῖο, ὅταν δὲν θέλωσι νὰ βλασφημήσωσιν ὠρισμένον πρόσωπον, ὅπερ, ἂν καὶ ἔχωσιν αἰτίας νὰ θυμωθῶσι κατ' αὐτοῦ, οὐχ ἤπτον τὸ ἀγαποῦν, καὶ ἡ διάολε, πάρ' τὸν πατέρα τσ' ἀγιάς Βαρβάρας, ἣτις κατὰ τὸ συναξάριόν της παρεδόθη εἰς τὰς βασάνους ὑπ' αὐτοῦ τοῦ πατρός της ἐθνικοῦ. Οἱ χαρτοπαίχται, ὅταν κατὰ τὴν πρώτην τοῦ ἔτους χάνωσι χρήματα, στέλλουσιν εἰς τὸν διάβολον καὶ αὐτὸν τὸν ἅγιον Βασίλειον! Εἰς εἰκόνας ἐν ἐκκλησίαις, εἰς ἅς ζωγραφίζεται ὁ διάβολος, οἱ παῖδες καὶ οἱ κληρικοὶ καταστρέφουσι διὰ γραμμῶν καὶ ξεσμάτων τὸ πρόσωπον καὶ ἰδίᾳ τοὺς ὀφθαλμούς, τοιαύτην δὲ τύχην πάσχει καὶ ὁ Ἰούδας εἰς τὸ Μυστικὸν δεῖπνον, ὁ δῆμιος ὁ ἀποκεφαλίζων τὸν Πρόδρομον καὶ ἅγιος τῆς καθολικῆς ἐκκλησίας, ὡς εἶδον ἐγὼ ποτε τὸν San Francesco d'Assisi καὶ τὸν Sant'Antonio di Padova. Εἰς τὰ ἀποδέματα, ὁ διάβολος ἔχει τὸ κύριον μέρος τῆς λύσεως, ὅθεν ὁ ἀποδέων λέγει «ἐγὼ δένω καὶ ὁ διάολος ἅς λύσῃ.»

Ἐν Ληξουρίῳ κατ' Ἰανουάριον μεσοῦντα τοῦ 1895.

Ἡλίας Α. Τσιτσέλης

ΑΧΙΛΛΕΥΣ ΠΑΡΑΣΧΟΣ¹

Ἐκλεισε λοιπὸν εἰς τὸ λαμπρὸν φῶς τῆς ἡμέρας τὸ γλυκὺ ὄμμα καὶ ὁ Ἄχιλλεὺς Παράσχος καὶ παγερός ἠνοιχθη καὶ ἐκλείσθη νεοσκαφῆς ὁ τάφος, ἵνα εἰς αἰώνιον ὕπνον ὑποδεχθῇ τὸ πολυπαθὲς σαρκίον τοῦ ἐθνικοῦ ποιητοῦ! Τὸ πολυκύμαντον σκάφος τοῦ ἀθανάτου ψάλτου ἐπέπρωτο τόσον ἀποτόμως νὰ προσορμισθῇ εἰς τὸν ἀκύμαντον ὄρμον τῆς αἰωνιότητος! Διὰ παντός λοιπὸν ἐθραύσθη ἡ εὐτυχὸς Λύρα, ἣτις ἐναλλάξ καὶ μετὰ γοητείας ἔψαλε τὴν Θρησκείαν, τὴν Πατρίδα, τὸν Ἑρωτα, τὸν ἄνθρωπον, τὸν πάσχοντα καὶ ὑπὸ τὸ βᾶρος τῆς ἀπηνεῦς Μοίρας στένοντα ἄνθρωπον! Ἀληθῶς ἐκλείσθησαν, ἵνα μηδέποτε πλέον ἀνοιχθῶσιν εἰς μελισταγεῖς στίχους; τὰ εὐλαλα χεῖλη τοῦ μεγάλου ποιητοῦ καὶ ἐσίγησεν εἰς αἰωνίαν σιγὴν ὁ ἐρωτικὸς στόνος τῆς ἠδυμόλπου ἀττικῆς ἀηδόνος; Ἐπαυσεν ὄντως ἡ πτῆσις τοῦ αἰθε-

¹ Ἀπηγγέλη ἐν τῷ Ἑλληνικῷ Φιλολογικῷ Συλλόγῳ Κωνσταντινουπόλεως τῇ 31 Ἰανουαρίου 1895.

ροβάμονος ἀετοῦ τοῦ Ἑλληνικοῦ Παρνασσοῦ καὶ θὰ τρύξωσι λοιπὸν ἐκ χαρᾶς οἱ ἀπτῆνες στρουθοὶ τῆς νεωτέρας ἡμῶν ποιήσεως ; Ἐπεσε πρᾶγματι τὴν μοιραίαν πτώσιν ἢ βαθύκομος καὶ ἀμφιλαφῆς δρυς, ἢ ἐπὶ ἱκανὰς δεκάδας ἐτῶν σκιάσασα τὸ ἀύχμηρὸν ἔδαφος τοῦ νέου Ἑλικῶνος καὶ πρόθυμος θὰ σπύση πᾶς ἕκαστος διαβάτης ἵνα ξυλευθῇ ; Ὁ ἀείρρος ποταμός, ὅστις ἐπὶ τσοαῦτα ἔτη τόσον γονίμως ἤρδευσε τὴν ἄγονον γῆν, ἐστείρευσε καθ' ὀλοκληρίαν καὶ ἀπωλέσθησαν ἀνεπιστρεπτεῖ τὰ διαυγῆ ρεῖθρα τῆς Κασταλίας ; Οἴμοι ! Τοιοῦτος ἐπλάσθη ὁ δῦσμοιρος ἄνθρωπος ! Ἡμίσεια περίπου ἑκατονταετηρὶς παρῆλθεν ὡς μία καὶ μόνη στιγμή, καὶ μετὰ πολυῶδνον καὶ πολυκύμαντον πορείαν ὁ ἀκατοπόνητος τοῦ βίου Ὀδοιπόρος ἔπερασε.

* *

Ὁ Ἀχιλλεὺς Παράσχος ἀπεκλήθη ὑφ' ὅλου τοῦ ἔθνους ἔθνικὸς ποιητής, διότι οἷον δῆποτε θέμα, ἀμέσως ἢ ἐμμέσως ἐφαπτόμενον ἔθνικῆς τιнос ὑποθέσεως, μόνον δι' αὐτοῦ διηρμηνεύετο. Αὐτὸς καὶ ὁ πολὺ πρὸ αὐτοῦ (τῷ 1879) ἀποβιώσας Ἀριστοτέλης Βαλαωρίτης ἀπετέλουν τὴν ξυνωρίδα τῶν ἔθνικῶν ποιητῶν κατὰ τὰς τελευταίας δεκαετηρίδας. Ὅτε ἀπέθανε τῷ 1877 ὁ ἀείμνηστος Κωνσταντῖνος Κανάρης, εἰς τὸν Ἀριστοτέλη Βαλαωρίτην ἀνετίθη νὰ ἀπαγγεῖλῃ ἐπιτάφιον ποίημα, εἰς δὲ τὸν Ἀχιλλεὺς Παράσχος τὸ ἐπιμνημόσυνον. Ἀμφότεροι οἱ στενοὶ φίλοι μετὰ χαρᾶς ἀνεδέξαντο τὴν ἔξοχον τιμὴν καὶ σύμπαν τὸ Ἑλληνικὸν ἔσπευσε νὰ ἀκροασθῇ τοὺς δύο μεγάλους καὶ διακεκριμένους αὐτοῦ ποιητὰς, οὓς ἐξ ἴσου ἐτίμα καὶ ἔσεβε, προθύμως πάντοτε ἀποστηθίζον τοὺς ἀδρούς δημῶδεις στίχους τοῦ πρώτου καὶ τὰς τρυφεράς στροφὰς τοῦ δευτέρου. Μεταξὺ τῶν ἀκρατῶν τοῦ Παράσχου ἐν τῷ Συλλόγῳ Παρνασσῶ ἦτο καὶ ὁ μακαρίτης ποιητὴς τῶν «Μνημοσύνων»· ἀφ' οὗ δὲ ἐπερατώθη ἢ ἀπαγγεῖλια τοῦ ἀριστουργήματος ἐκείνου, ὅπερ τελειωτικῶς εἶχεν εἰσαγάγει τὸν ποιητὴν αὐτοῦ εἰς τὸ Πάνθειον, ἐξήρχετο ἀπὸ τοῦ Συλλόγου Παρνασσοῦ τὸ ἀμέτρητον ἐκεῖνο πλῆθος τῶν ἀκρατῶν, μία δὲ καὶ γενικὴ παρὰ πάντων ἠκούετο κρίσις : ἀριστούργημα ! ἀριστούργημα ! Ἀναμφιβόλως ὅμως ὑπὲρ πάντας τὴν ἀληθῆ καὶ ἀνεκτίμητον ἀξίαν τοῦ ποιήματος ἐγίνωσκε πρῶτος αὐτὸς ὁ ποιητὴς καὶ εἶτα ὁ ὁμοτέχνος ἀκρατῆς αὐτοῦ.

* *

Ὁ Ἀχιλλεὺς Παράσχος ἦτο κατ' ἔξοχὴν λυρικός ποιητής, ὁ λυρικός ποιητὴς τῆς νέας Ἑλλάδος. Τὰ ποιήματα αὐτοῦ μετὰ φανατι-

σμοῦ ἀνεγινώσκοντο, ἀπεστηθίζοντο, ἐτραγυδοῦντο. Εἰς τοὺς στίχους τοῦ ποιητοῦ τούτου κυρίως εὑρίσκειν ἢ τετραυματισμένη καρδίαν τῆς κόρης φάρμακον ἀκесώδυνον, ὁ δὲ δὲσεως νεανίας τὴν ἀπήχησιν τῶν ἀλγηδόνων αὐτοῦ. Ἀπὸ μικρᾶς ἡλικίας ὁ ποιητὴς κατέκτησε τὴν κοινὴν συμπάθειαν πάντων τῶν ἀναγινωσκόντων εἰς τοιοῦτον βαθμὸν, ὥστε οὐδὲν περιοδικὸν ἢ ἐφημερὶς ἢ ἡμερολόγιον ἐξεδίδετο ἐπὶ 40 περιόδου ἔτη, ἐν ᾧ ζηλοτύπως νὰ μὴ ἴθησαυρίζοντο στίχοι γλαφυροὶ τοῦ γονιμωτάτου ποιητοῦ, εὐτυχῆς δὲ ἐθεωρεῖτο ἢ σύνταξις καὶ διεύθυνσις οἷου δῆποτε φύλλου, ἂν ἠτύχει νὰ συγκαταριθμῇ μεταξὺ τῶν τακτικῶν συνεργατῶν αὐτῆς τὸν Ἀχιλλεὺς Παράσχος, διότι ἦτο βεβαία ὅτι τὸ πολυφίλητον ὄνομα τοῦ λατρευτοῦ ποιητοῦ, αὐτὸ καὶ μόνον, θὰ προσεπύριζεν εἰς τὸ ἔργον σημαντικὸν ἀριθμὸν συνδρομητῶν. Ἀναδιφῆσατε οἷον δῆποτε περιοδικῶς ἐκδιδόμενον ἑλληνικὸν ἔργον κατὰ τὰς τελευταίας δεκαετηρίδας, μάλιστα δὲ οὐ μόνον ἐν Ἑλλάδι, ἀλλὰ καὶ ἐν Τουρκίᾳ καὶ ἐν Αἰγύπτῳ καὶ ἐν Ρωμουνίᾳ καὶ Αὐστρίᾳ καὶ ὅπου δῆποτε ἀλλαχοῦ, καὶ θὰ ἴδητε ὅτι τὸ ὄνομα τοῦ Ἀχιλλεὺς Παράσχου δὲν λείπει ἐξ αὐτῶν. Πολλὰ ποιήματα δημοσιευόμενα διὰ τῆς ὑπογραφῆς ΜΑΡΙΑ . . . καὶ τὸν γενικὸν θαυμασμὸν τῶν ἀναγινωσκόντων ἐπισπώμενα δὲν ἐβράδυναν νὰ ἀποκαλυφθῶσιν ὅτι ἀνήκον εἰς τὸν Ἀχιλλεὺς Παράσχος, ὅστις ὑπὸ τὸ ὄνομα τοῦτο ἐκρύπτετο οὐχὶ σπανίως. Καὶ αὐτὸ τὸ Ὀρφανὸ πρῶτον ἐδημοσιεύθη φέρον ὡς ὑπογραφὴν τὸ ψευδώνυμον τοῦτο, ὅπερ εἶτα ἀντικατεστάθη ὑπὸ τοῦ ἀληθοῦς ὀνόματος τοῦ ποιητοῦ.

Τὴν μεγάλην ποιητικὴν ἀξίαν τοῦ Ἀχιλλεὺς Παράσχου ἐξετίμων πανταχοῦ οἱ ὁμογενεῖς καὶ ἀμέριστον ὑπόληψιν ἔτρεφον πρὸς τὸν ἔξοχον τοῦ νέου ἑλληνικοῦ Παρνασσοῦ ἀοιδόν. Μόνον κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη ἐν Ἀθήναις, κριτικοὶ τινες καὶ ποιηταὶ ἐζήτησαν νὰ ἀνατάμωσι καὶ χλευάσωσι τινὰ τῶν ποιημάτων τοῦ Ἀχιλλεὺς Παράσχου, ἀληθῶς δὲ κατάρθρωσαν νὰ ψυχράνωσι πως τὸν ποιητὴν, ἀλλ' ὁ πολὺς κόσμος, τὸ ἔθνος, ἀφ' οὗ ἐπὶ πολλὰ ἔτη εἰς μάτην ἀνέμεινε νὰ ἴδῃ, ἔστω καὶ ἐν λόγου καὶ ἀποστηθίσεως ἄξιον ποίημα τῶν αὐτοχειροτονῆτων ποιητῶν, καὶ πάλιν ἐστράφη, μετὰ μείζονος μάλιστα ἀγάπης, πρὸς τὸν ἔθνικόν αὐτοῦ ποιητὴν. Τεκμήριον δὲ τούτου εἶνε ὅτι, καθ' ὅσον ἐνθυμούμαι, ἐν οὐδεμιᾷ μεγάλῃ καὶ πανδήμῳ τελετῇ ἀνετίθη εἰς ἄλλον, πλὴν τοῦ Ἀχιλλεὺς Παράσχου, ἢ ἐκφώνησις οἷου δῆποτε ποιήματος. Εἰς τὸν Βαλαωρίτην, καὶ μάλιστα εἰς τὸν Παράσχος μέχρι τῆς τελευταίας πνοῆς αὐτοῦ ἀνετίθετο ὑπό τε τῶν σωματείων καὶ τῶν κοινοτήτων ἢ ἀπαγγελία ποιήματος ἀφορῶντος εἰς ἀποκαλυπτῆρια ἀν-

δριάντων είτε εις μεγαλοπρεπές μνημόσυον, είτε εις οϊον δήποτε άλλο ἔθνικόν ἔργον.

* *

Κατὰ τοὺς γάμους τοῦ Διαδόχου τοῦ βασιλέως τῶν Ἑλλήνων συνεπίπτε καὶ ἡ 25ετηρίς τοῦ Συλλόγου Παρνασσοῦ, εἶχε δὲ ὁρισθῆ νὰ κάμῃ ἑναρξιν τῶν ἀναγνωσμάτων κατὰ τὸ συλλογικόν ἐκεῖνο ἔτος ἡ Α. Β. Ὑψ. ὁ πρίγκιψ Διάδοχος τοῦ Σαξὸ Μάινινγκεν Βερνάρδος ὁ γλαφυρὸς μεταφραστὴς τοῦ Αἰμυλίας Γαλόττη τοῦ Λέσσιγκ καὶ τοῦ Φιέσκου τοῦ Σχίλλερ, ἀφ' οὗ προηγουμένως θὰ ἀπήγγελλεν ὁ Παράσχος τὸ κατάλληλον ποίημα εἰς τὴν Εἰκοσιπενταετηρίδα τοῦ Συλλόγου καὶ θὰ προσεφώνει δεόντως τὸν ἐπίσημον ἀγορητὴν. Καὶ ὁ μὲν ποιητὴς ἔγραψε τὸ ποίημα, ἀλλ' ὁ πρίγκιψ, ὑπὸ πολλῶν ἄλλων ἀσχολιῶν περισπώμενος, δὲν εἶχε παρασκευάσει τὸ θέμα αὐτοῦ, προσῆλθεν ὁμως εἰς τὴν αἴθουσαν τοῦ Συλλόγου ὡς ἀκροατὴς κατὰ τὴν ὠρισμένην ὥραν. Ὁ Παράσχος ἀνῆλθεν εἰς τὸ βῆμα καὶ ἀπήγγειλε τὸ ποίημα, ἐπειδὴ δὲ, ὡς εἰκός, ἦτο λίαν σύντομον, ἠναγκάσθη νὰ ἀπαγγεῖλῃ ὀλόκληρον τὴν πρᾶξιν ἀνεκδότου δράματος αὐτοῦ, τοῦ Λέοντος Καλλέργη, καὶ οὕτω διελύθη ἡ συνεδρίασις τῆς ἑσπέρας ἐκείνης. Ἐν τῷ ποιήματι τούτῳ ὁ ποιητὴς μετὰ λύπης ἀνεπόλει τὰ διαρρέυσαντα 25 ὅλα ἔτη τοῦ Παρνασσοῦ, προσέθετε δὲ ὅτι οἱ ἰδρυταὶ τοῦ Συλλόγου, ἐν οἷς καὶ αὐτὸς ὁ Παράσχος, «ἐν ᾧ ἡμεθεῖς ἔφηβοι μόλις νεανίαι ἤδη ἐλευκάνθημεν, ἐγηράσαμεν» κτλ. Τὸ ἐλευκάνθημεν τοῦτο τοῦ Παράσχου δὲν ἦτο ἀληθές, τοῦλάχιστον κατὰ τὸ φαινόμενον, διότι δυστυχῶς ὁ ποιητὴς εἶχε τὴν οὐχὶ βεβαίως ἀξιομίμητον ἀδυναμίαν νὰ βάρη τὴν μακρὰν καὶ πλουσίαν, ἀλλ' ἤδη πολιὰν κόμην καὶ τὸν σφηνοειδῆ ἀραιὸν πώγωνα. Τὴν αὐτὴν ἑσπέραν ἐν τῇ οἰκίᾳ τοῦ κ. Ἰφικράτους Κοκκίδου, ὑπασιστοῦ τῆς Α. Β. Ὑψ., ἦσαν κεκλημένοι ὁ Πρίγκιψ καὶ πάντες σχεδὸν οἱ ἐν Ἀθήναις νεώτεροι ποιηταὶ καὶ λογογράφοι. Ἡ Β. Α. Ὑψ. γελῶν παρετήρησεν ὅτι ὁ Παράσχος εἰς τὸ ποίημα αὐτοῦ εἶπεν ὅτι ἐλευκάνθη, ἀλλ' ἦτο κατάμαυρος! Ἄσβεστος ἐξεργάγη ἐν τῇ αἰθούσῃ ὁ γέλως ἐπὶ τῇ εὐφυεῖ παρατηρήσει τοῦ ὑψηλοῦ ξένου, ἤρξατο δὲ, ὡς συνήθως, νὰ γίνηται πολὺς οὐχὶ εὐφημος, βεβαίως, περὶ Παράσχου λόγος, πάντες δ' ἀπεφαινοντο ὅτι ἀληθῶς ὁ Παράσχος ἐποίησεν τινὰ ποιήματα, ἀλλ' ἦδη παρήκμασε, καὶ μάλιστα τὰ ποιήματα τοῦ ποιητοῦ τούτου ἀδίκως καὶ ὑπὲρ τὴν ἀξίαν αὐτῶν ἐτιμήθησαν ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων—ἴσως διότι οὕτω εἶχον ἐμφανισθῆ τὰ ἑαυτῶν. Εἰς τὴν ἀπύλωτον κατὰ τοῦ Παράσχου ταύτην καταλαλιὰν εἰς

μόνος τῶν ἐν τῇ αἰθούσῃ καθημένων οὐδὲν εἶπε, διότι φύσει ὀλίγα, ἐλάχιστα λέγει πάντοτε, ὁ ἀγαθὸς τὴν καρδίαν καὶ δημοφιλέστατος συντάκτης τοῦ Ῥωμηοῦ, ὁ Σουρῆς. Ὁ Πρίγκιψ ὁμως ἀκριβῶς τοῦ Σουρῆ ἤθελε νὰ ἀκούσῃ τὴν γνώμην, ἦτο δὲ βέβαιος ὅτι ὁ μονάκριβος καὶ εὐφύεστατος υἱὸς τῆς σατυρικῆς μουσικῆς θὰ εἶχε καὶ πρόχειρον δικτικόν τι σκῶμμα κατὰ τοῦ ποιητοῦ τοῦ Ἀλλῆρέδου.

— Δὲν μάς λέγετε, κύριε Σουρῆ, καὶ σεῖς τὴν γνώμην σας περὶ τοῦ κ. Παράσχου; Σεῖς τί φρονεῖτε;

— Ὑψηλότατε, ἀπήντησεν ὁ Σουρῆς, οἶα δήποτε ἐλαττώματα καὶ ἂν ἔχῃ ὁ Παράσχος ὡς ἄνθρωπος, ὁ Παράσχος ὡς ποιητὴς εἶναι εἰς τῶν ἀρίστων ποιητῶν τοῦ αἰῶνός μας!

Τὰ λοιπὰ νοοῦνται εὐκόλως. Ἡ οὕτω κατηγορηματικῶς καὶ ἐνώπιον τοῦ ἐπισήμου ξένου ἀπόφανσις τοῦ πολυφιλήτου ποιητοῦ τοῦ «Δὸν Ζουάν» καὶ τοῦ «Ῥωμηοῦ» ὡς διὰ δαμασκηνοῦ ξίφους ἔκοψε τὴν ἄχαριν συζήτησιν, ἐνέπλησε δὲ χάραξ καὶ τὴν καρδίαν τοῦ εὐγενεοῦς ἀνδρός, ὅστις οὐδέποτε βεβαίως ἐφαντάζετο ὅτι διὰ τῆς ἀστείας παρατηρήσεως αὐτοῦ ἔθετεν ἔναυσμα εἰς τὰ σεσωρευμένα καὶ πρὸ πολλοῦ ἔτοιμα πρὸς ἀνάφλεξιν ξηρὰ φύλλα τοῦ πάθους μικρῶν ἀντιπάλων μεγάλου καὶ πολαϊμάχου ἀθλητοῦ τῆς ποιήσεως.

* *

Ὁ Παράσχος ἦτο δεινὸς σατυρικὸς ποιητὴς. Ἡ σάτυρα ὁμως αὐτοῦ ἦτο δηκτικὴ καὶ μόνον πρὸς τὴν τοῦ Ἀρχιλόγου δριμύειαν καὶ ἄσπλαγχνον σάτυραν δύναται νὰ παραβληθῆ. Ὁ Ἅγιος Πέτρος εἶναι σάτυρα δριμυτάτη κατὰ ἐπισήμου πολιτικοῦ προσώπου ὑπερβαίνουσα ἀληθῶς τὸ μέτρον. Καὶ αὐτὸς δὲ ὁ ποιητὴς ἀνεγνώριζε τοῦτο καὶ πολυλάκις ἔλεγε:

— Τὸ ἔξέρω, ἀλλὰ δὲν ἠμπορῶ τὴν χάριν αὐτὴν μόνος ὁ Σουρῆς τὴν ἔχει· σὲ δαγκάνει καὶ εὐχαριστεῖσαι καὶ θέλεις νὰ σὲ δαγκάνῃ; ἡ δίκη μου σάτυρα φαρμακόνει. Τί νὰ κάμω· δὲν ἠμπορῶ ἀλλῶς!

Τὸν Ῥωμηὸν ἀνεγίνωσκε τακτικώτατα καὶ μετὰ τέρψεως ἀνυποκρίτου· ἀνεκφραστος ἦτο ἡ εὐαρέσκεια τοῦ ποιητοῦ τοῦ Γερῶ-Καπετάνου, ὅτε ἐλάμβανεν εἰς χεῖρας τὸ σαββατιαῖον φύλλον καὶ μεγαλοφώνως καὶ μετὰ τῆς ἰδιαζούσης αὐτῷ στομφώδους ἐκείνης ἐπαγγελίας εἰς ἐπήκοον ἄλλων ἀνεγίνωσκε τοὺς ἀψόγους στίχους τοῦ φίλου αὐτῷ Σουρῆ. Ἰδίᾳ αἰσθησιν βαθυτάτην ἐνεποίει τῷ Παράσχῳ τὸ ἀμειπτον τῆς ὁμοιοκαταληξίας τῶν στίχων τοῦ Σουρῆ, ὡς καὶ τὸ ὅλως ἀπροσδόκητον καὶ λίαν πρόσφορον αὐτῶν.

— Αὐτός ὁ Σουρῆς ἔχει δούλα τὴν ὁμοιοκαταληξία! Ἔλεγε. Χιλιάδες στίχους ἔγραψα, ἀλλὰ καὶ πάλιν ἔρχεται ὥρα, τοῦ σταματῶ ἔς ἓνα στίχο καὶ δὲν ἤμπορῶ βῆμα νὰ κάμω. Ὁ Σουρῆς ὅ,τι ὥρα θέλει καὶ ὅσας ὁμοιοκαταληξίας θέλει τὰς ἔχει χωρὶς κόπον, χωρὶς στενοχωρία! Φοβερό πρᾶγμα!

* *

Τρεῖς τόμους ἀπαρτίζουν τὰ ἐκδοθέντα Ποιήματα τοῦ Ἀχιλλέως Παράσχου (τόμος Α', σελιδ. 320. — Β', σελ. 360. — Γ', σελ. 404), κατέλιπε δὲ πλείστα ὅσα ἀνέκδοτα ἔργα, διότι ἐσκόπει νὰ συμπληρώσῃ δέκα τόμους. Ὁ πρῶτος τόμος τῶν Ποιημάτων τοῦ ἔθνικοῦ ποιητοῦ εἶνε ἀφιερωμένος «Τῇ περικαλλεῖ τῶν Ἑλλήνων ἀνάσση ΟΛΓΑ, σεπτῇ προστάτιδι τῶν Μουσῶν», περιέχει δὲ ἐπικά ποιήματα, ἐν οἷς τὴν πρωτίστην κατέχει θέσιν ὁ Ἀλφρέδος, ποίημα λίαν ἐκτενές, περὶ οὗ αὐτὸς ὁ ποιητὴς ἔλεγε καυχώμενος καὶ μετριοφρονῶν ἅμα:

— Ἄς ἤμπορῶσα νὰ ἔγραφα ἀκόμη ἓνα Ἀλφρέδο! Δυστυχῶς οὔτε ἓνα στίχο ἄν τοῦ Ἀλφρέδου μου δὲν ἤμπορῶ τώρα νὰ γράψω!

Ἀπόσπασμα ἐκ τοῦ Ἀγνωστοῦ Ποιητοῦ εἶνε τὸ περιπαθέστατον Ἔσση Παράφρονος, ὅπερ τὸ πρῶτον εἶχεν ἐκδοθῆ φέρον ὑπογραφὴν τὸ ὄνομα τῆς ἀτυχοῦς ἐρωμένης τοῦ ποιητοῦ ΜΑΡΙΑΣ. Ἄλλα ἐπικά ποιήματα ἐν τῷ τόμῳ τούτῳ εἶνε ἡ Λυδία, ἡ Ἐπιτορκία· τέλος δὲ ποικίλαι Μεταφράσεις συμπληροῦσιν αὐτόν.

Ὁ δεῦτερος τόμος ἀφιερῶθη «Τῇ πεφιλημένῃ ἐν Ἀλεξανδρείᾳ Ἑλληνικῇ Κοινοτήτι, ἐνθέρμῳ τοῦ Ἑλληνισμοῦ προμάχῳ καὶ γενναίᾳ προστάτιδι τῶν Μουσῶν εὐγνωμόνως», περιέχει δὲ, ὡς καὶ ὁ τρίτος, λυρικά ποιήματα τοῦ Ἀχιλλέως Παράσχου. Ταῦτα, ἀναλόγως τῶν ὑποθέσεων αὐτῶν, καταλέγει ὑπὸ γενικωτέρους τίτλους: Δάφναι, Ἰτέαι (ἐν ταῖς τελευταίαις περιλαμβάνεται τὸ ἀθάνατον Ἐλεγεῖον εἰς τὸν βασιλέα Ὁθῶνα, καὶ ἄλλα ποικίλα καὶ πεισιγνώστα).

Ὁ τρίτος καὶ τελευταῖος τόμος τῶν Ποιημάτων τοῦ Ἀχιλλέως Παράσχου εἶνε μὲν ἀφιερωμένος τῷ «Κωνσταντίνῳ Ζάππᾳ, μεγάλῳ τῆς Ἑλλάδος Πολίτῃ», περιέχει δὲ ἐκ τῶν λυρικῶν ποιήσεων αὐτοῦ τὰς Μυρσίνας, ἔθα σὺν ἀπειραρίθμοις ἄλλοις ἀριστουργήμασι κεῖνται τὸ Φίλημα ἢ Ἀγνωστος, Εἰς ποταμόν, Μυρτῶ καὶ Δάφνη, πρὸ τῆς Παναγίας, ἡ Σιγὴ μου, καὶ αἱ Ἀναμνήσεις μετὰ τῆς περιφήμου ἀρχῆς:

Ἔ! νὰ τὸ Ἄντρον τῶν Νυμφῶν, καὶ νὰ τὸ μονοπάτι!

Πλὴν τῶν Μυρσινῶν ἐν τῷ τρίτῳ τόμῳ ἀπεθησαυρίσθησαν τὰ

Ἐρώτων Λεῖψανα, τὰ Φύλλα (ἐν οἷς τὰ Πρὸς τὸν Χριστόν, Πρὸ τῆς εἰκόνης τοῦ Ἁγίου Παντελεήμονος, Εἰς δρομίσκον τῶν Ἀθηνῶν, ἢ Ἐλενησοῦνη, Σταυρὸς καὶ μνήμα κλπ. κλπ.) καὶ τέλος ἡ Χλόη καὶ δύο νεώτατα (τῷ 1881) ποιηθέντα.

Τὰ ποιήματα ταῦτα ἐξεδόθησαν τῷ 1881, ἔκτοτε δὲ ὁ Παράσχος οὐδ' ἐπὶ μίαν ἡμέραν ἐπαύσατο ποιῶν, ὅθεν πάμπολλα τετράδια ὑπάρχουσι πεπληρωμένα ποιημάτων, ὧν οὐκ ὀλίγα ἐδημοσίευσεν ἢ Ἐβδομάς ἐν Ἀθήναις, ὅτε διηθύνετο ὑπὸ τοῦ κ. Ι. Μ. Δαμβέργη.

* *

Ἄλλὰ κυρίως ὅ,τι μετὰ τὸν θάνατον τοῦ πολυκλαύστου ποιητοῦ μέλλει νὰ καταπλήξῃ τοὺς φίλους τῶν γραμμάτων, ἂν ἐκδοθῇ, εἶνε ἀναντιρρήτως ὁ Λέων Καλλέργης, δράμα θαυμαστόν, κυρίως διὰ τὴν ἐξαιρετικὴν διαγραφὴν τῶν ἐν αὐτῷ πολλῶν χαρακτῆρων καὶ τὸ γοργόν καὶ εὐφυές καὶ χαριτόβρυτον τοῦ διαλόγου τῶν δρώντων προσώπων καὶ τὴν ἀκραιφνῆ φιλοπατρίαν τοῦ ἀνδρός. Ἐκ τοῦ Λέοντος Καλλέργη, ὃν ἐπανειλημμένως ἤκουσα ἀπαγγελλόμενόν μοι ὑπὸ τοῦ ποιητοῦ, εἶνε γνωστὸν τὸ Ἔσση τοῦ Τρουβαδούρου, ἐν ᾧ ἀμιμήτως ζωγραφεῖται ἡ Βενετία τῶν χρόνων ἐκείνων, ἀρχεται δὲ διὰ τῶν ἐξῆς στίχων:

Γνωρίζετε τὴν γῆν τοῦ κοραλλίου,
τοῦ κύματος καὶ τοῦ χρυσοῦ ἡλίου;
Τὴν εἶδατε εἰς ἑορτὰς σκιρτῶσαν,
κ' εἰς ἄσματα ἐρωτικά γελῶσαν;
Γνωρίζετε τὴν χώραν τῶν Σειρήνων,
μεθούσαν εἰς αἶμα καὶ εἰς οἶνον; κλπ.

Ὁ Λέων Καλλέργης τοῦ Ἀχιλλέως Παράσχου εἶνε τιμαλφέστατος ἀδάμας, μέλλων νὰ προσθέσῃ πολύτιμον κόσμον εἰς τὸ πλουσίως ἀπαστρέπτον ποιητικὸν στέμμα τοῦ ἔθνικοῦ ἀοιδοῦ, θὰ καταλάβῃ δὲ ἀληθῶς θέσιν περιόπτου ἐν τῷ δραματολογίῳ τῶν διαπρεπῶν δραματουργῶν τῆς νεωτέρας Ἑλλάδος.

* *

Ὁ Ἀχιλλεὺς Παράσχος ἤμασεν ἐν ἐποχῇ, καθ' ἣν τὸ γλωσσικὸν ζήτημα δὲν εὐρίσκετο εἰς τὸ ὄξυ σημεῖον, ἐν ᾧ σήμερον εὐρίσκεται. Τότε δὲν ἐθαυμάζοντο οἱ χυδαῖσμοι καὶ τὰ ἄλλα μυστηριώδη ἢ συμβολιστικὰ σοννέττα, ἅτινα τόσον λυρικῶς ὁ ἀθηναϊκὸς τύπος ἐπ' ἐσχάτων τῶν ἡμερῶν ὡς ποιητικὸς ἀδάμαντας παρουσίασεν εἰς τὸ Πανελλήνιον, οὐδ' ἐλαμβάνετο ὑπ' ὄψιν ἢ ἀνευ καλλαισθησίας ἰδιότρομομοσιζ' Φεβρουάριος.

πος καὶ ἰδιόρρυθμος σφυρηλάτησις λέξεων δῆθεν δημοτικῶν, ὡς ὁ Παρθενῶς καὶ Ἐφτός κλπ., ἀλλὰ τότε ἡ γλῶσσα ἀπλούστατα διηρηίτο εἰς ἀληθῆ δημῶδη, ἀπὸ τῶν σπλάγγων τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ ἀγνῶς ἐκφυομένην καὶ εἰς καθαρεύουσαν, ἧς χρῆσιν ἐποιοῦντο, χάριν τῆς ἐπιστήμης καὶ τῆς κοινῆς τοῦ ὅλου ἔθνους συνεννοήσεως, οἱ ποιηταὶ καὶ οἱ λογοτέχνη. Ὁ Ἀχιλλεὺς Παράσχος ἀμφοτέρας τὰς γλώσσας ἐχειρίζετο δεξιῶτατα· οἱ δημῶδεις στίχοι τοῦ ποιητοῦ εὐθὺς ἄμα ἐκτυποῦμενοι ἀνεγινώσκοντο ἐπανελημμένως, ἀπεστηθίζοντο, ἐτραγωδοῦντο· οἱ ἐν τῇ καθαρουσίᾳ γλώσσῃ ἐξεμανθάνοντο καὶ ἀπηγγέλλοντο προκαλοῦντες ἀμέριστον τὸν θαυμασμόν. Ἡ ἄγνοια τῆς γλώσσῃς τῆς ἑλληνικῆς εἶνε ὁ κυριώτατος λόγος, δι' ὃν φανατικῶτατα ὑποστηρίζουσιν ὀλίγοι τινὲς τὴν πλαστικὴν καὶ μόνον κατὰ φαντασίαν αὐτῶν δημῶδη γλῶσσαν, ἣν θέλουσι καὶ νὰ ἐπιβάλωσιν εἰς τὸ ἔθνος, προσπαθοῦντες νὰ πείσωσιν αὐτὸ ὅτι τὸ τερατούργημα τοῦτο εἶνε ἡ γλῶσσα, ἣν λαλεῖ καὶ ἔννοεῖ, εἶνε ἡ θαυμαστὴ γλῶσσα τῶν δημοτικῶν ἀσμάτων τῆς παρελθούσης καὶ τῶν ἀρχῶν τῆς παρούσης ἑκατονταετηρίδος. Ὁ Παράσχος μετὰ βδελυγμίας ἐβλεπε τὰ ἐκτρώματα ταῦτα καὶ δημοσίᾳ ἤλεγχε τὸ κακόζηλον αὐτῶν, διὸ οὐδέποτε εἶχεν ἐμπνεύσει συμπάθειάν τινα εἰς τοὺς ἀμειλίκτους τούτους τῆς γλώσσῃς τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ Προκρούστας. Δὲν εἶχεν ἀνάγκην νὰ μιμηθῆ τὴν γλῶσσαν τῶν σημερινῶν ποιητῶν, διότι δὲν ἤθελε νὰ διαστρέψῃ καὶ τὴν ἰδίαν καὶ τὴν τοῦ λαοῦ γλῶσσαν· ἔγραφε, συμφῶνως πρὸς τὸ θέμα αὐτοῦ, ἢ εἰς δημῶδες ἢ εἰς καθαρεῦον ὕφος. Καὶ ἐν τῇ μιᾷ καὶ ἐν τῇ ἑτέρᾳ περιπτώσει ἡ γλῶσσα, ἧς χρῆσιν ἐποιοῖτο, ἦτο ἄμμεμπτος, ὡς σαφέστατα ἀποδεικνύει ἡ ἀμέριστος ὑπόληψις τοῦ τε ἀπλοῦ λαοῦ καὶ τῶν λογίων, ἧτοι συλλήβδην ὅλου τοῦ ἔθνους. Καὶ τὰ μὲν ποιήματα τοῦ Παράσχου ἀναμφιβόλως θὰ μείνωσιν ἀθάνατα, ἀλλὰ τὰ ποιήματα τῶν χυδαίστων, μόλις ὠρῶν ἢ ἡμερῶν βίον ζῶντα, ἀποθνήσκουσι καχεκτικά, ὑπὸ ἀνηλεοῦς λήθης καλυπτόμενα.

*
* *

Ἐκ τῶν ποιητῶν καὶ συγγραφέων ὁ Ἀχιλλεὺς Παράσχος ἠγάπα τὸν Βύρωνα καὶ Σαίξπηρ, καὶ Οὐγγῶ καὶ Δουμᾶν, τὰ ἔργα δ' αὐτῶν ἐπανελημμένως ἀνεγίνωσκεν ἐν μεταφράσει, ἰδίᾳ ὅμως ἐλάτρευε τὸν Βύρωνα, ὃν καὶ ἐν πολλοῖς, καὶ ἐν αὐτῇ τῇ κομμώσει καὶ τῇ περιδέσει τοῦ λαίμοδέτου, ἐμιμῶτο. Ἄκρατον λατρείαν ἀπένεμεν εἰς τοὺς ποιητὰς καὶ πεζολόγους τῆς κλασικῆς ἀρχαιότητος, ἐκ δὲ τῶν νεωτέρων ποιητῶν ἠγάπα καὶ ἐτίμα πάντας τοὺς ὀνομαστοὺς ποιητὰς τῆς

Ἑλλάδος, ἰδίᾳ δὲ τὸν Σολωμόν, τοὺς Σούτσους, τὸν Ζαλοκώσταν, τὸν Ὀρφανίδην, Βαλαωρίτην καὶ πάντας ἐκείνους τοὺς ἀγωνιστὰς τοῦ λόγου τῆς ἀποικομένης γενεᾶς, ὧν τελευταῖον σχεδὸν λείψανον εἶχεν ἀπολειφθῆ αὐτός, μετὰ τὸν πολιορκόταφον καὶ πολυσέβαστον Α. Ρ. Ραγκαβῆν.

Ὁ Παράσχος τὴν ποίησιν ἐθεώρει ἀναπόσπαστον τῆς ὑπάρξεως αὐτοῦ μέρος, ὅπου δῆποτε δὲ ἂν εὑρισκε καὶ παρ' ὀφ' ἄλλοι δῆποτε ψυχίον τι ἀληθοῦς ἐμπνεύσεως καὶ ποιήσεως, μετ' εὐλαθείας περισυνέλεγεν αὐτό, ἐπισήμως καὶ εἰς ἐπήκοον πολλῶν ἀνεπιφθόνως κηρύττων τὴν ἀξίαν τοῦ στίχου. Ἡ τοσαύτη ὅμως πρὸς τὴν ποίησιν ἰδιαίτερᾳ ὄλως στοργῇ τοῦ Ἀχιλλεῦς Παράσχου ἐβλάψεν ἀληθῶς πολλοὺς νέους· διότι ἡ μεγάλη ἐπιείκεια καὶ ἀγαθότης, μεθ' ὧν ἔκρινε τὰ πρωτόλεια πρωτοπείρων στιχουργῶν, ἀπεθράσυνε τοὺς αὐτουργοὺς αὐτῶν καὶ μετ' ὀλίγον ἐπαρουσιάζοντο οὗτοι φέροντες ὑπὸ μάλῃς ὀγκῶδη δέσμην χάρτου πλήρη στίχων καὶ πολλὰ φύλλα ἀγγελιῶν κεκαλυμμένα ὑπὸ ὀνομάτων συνδρομητῶν. Ἦρχοντο πρὸς τὸν ποιητὴν, ἵνα λάβωσι τὸ χρεῖσμα τῆς ἐπισήμου ἀναγνωρίσεως καὶ ἐβλεπε μὲν ὁ γίγας τὸ ἀσήμαντον ἀνάστημα τῶν πυγμαίων, ἀλλὰ τὸ κακὸν ἐπὶ τοσοῦτον εἶχεν ἤδη προχωρήσει, ὥστε οὐδὲν ἠδύνατο πλέον νὰ ἀνακόψῃ τὸν ῥοῦν αὐτοῦ. Ἄλλως δὲ ὁ εὐελπις ποιητὴς πάντοτε ἠλπίζεν εἰς τὸ μέλλον. Ἦλπίζεν ὅτι ἐκ τῶν ἀδοκίμων τούτων πρωτολεῖων ἴσως ποτὲ θὰ ἐξεκολλάπτετο γενναῖόν τι ποίημα, ὑψιπέτης τις ἀετὸς ποιητικὸς. Καὶ παρεδίδοντο εἰς ἐκτύπωσιν αἱ ποικιλῶνμοι συλλογαὶ τῶν ἀετιδέων καὶ κατέπιπτεν ἡ ποίησις καὶ διεφθίετο ἡ κοινὴ καλλαισθησία. Πᾶς οἷος δῆποτε στιχουργὸς ἢ στιχοπλόκος ἔσπευδε νὰ ἀναγινώσκῃ εἰς τὸν Ἀχιλλεῖα Παράσχον τὰ δοκίμια αὐτοῦ, αὐτὸς δὲ μετὰ μοναδικῆς ἀνεκτικότητος καὶ ὑπομονῆς ὑφίστατο τὸ φοβερὸν μαρτύριον καὶ ἠκροῶτο ἄνευ διακοπῆς τὸ ἀπαγελλόμενον. Σπανίως ἐξέφερε ψυχράν τινα κρίσιν καὶ ἀπήρχετο εὐθυμος καὶ περιχαρῆς ὁ νέηλος, ἀναρριχώμενος τὰς ἀπορρώγας πέτρας τοῦ Παρνασσοῦ, ἀφ' ὧν μετ' οὐ πολὺ καταπίπτων οἰκτρῶς συνετρίβετο. Οἱ ἄλλοι γνωστοὶ καὶ διακεκριμένοι ποιηταὶ οὐδέποτε ἐδέχοντο νὰ θυσιάζωσι τόσας πολλὰς ὄρας εἰς ἀκρόασιν ἀσυναρτήτων καὶ ἀνοουσίαν στιχουργημάτων, ὁ Παράσχος ὅμως προθύμως καὶ προστατευτικῶς πάντοτε ἔτεινε αὐτοῖς τὴν γενναίαν χεῖρα.

*
* *

Ὁ Ἀχιλλεὺς Παράσχος ἦτο κατ' ἐξοχὴν καρδιά, ἐπλάσθη ἵνα ἀγαπᾷ καὶ πάσχη. Ἦγάπα τὸν Θεόν, τὸν οὐρανόν, τὴν ποίησιν, τὰ ἄνθη, τὴν φύσιν, τὴν ζωὴν, τὸν ἄνθρωπον. Ἐλάτρευε τὴν Ἐλ-

λάδα, τὰς Ἀθήνας· ἰδίᾳ δὲ ὁ φιλαθηναϊσμός τοῦ ποιητοῦ ἦτο τόσοσ ἐμπαθής, ὥστε προετίμα νὰ ζῆ ἐν ἐσχάτῃ πενίᾳ καὶ τῶν πάντων στερούμενος καὶ νὰ εὐρίσκηται ἐν Ἀθήναις, νὰ βλέπῃ τὸν γλαυκὸν οὐρανὸν τῶν Ἀθηνῶν καὶ νὰ ἀναπνέῃ τὸν ἀέρα, καὶ τὸν κονιορτὸν ἔστω, αὐτῶν, ἢ νὰ ζῆ ἀλλαχοῦ περιστοιχισμένος ὑπὸ πάντων τῶν ἐπιγεῖων ἀγαθῶν, ἐν χλιδῇ καὶ πολυτελείᾳ. Ἀληθῆς μαρτύριον ὑπέστη καθ' ὃν χρόνον ὡς δημόσιος ὑπάλληλος εἶχε σταλῆ ἑπαρχος εἰς τὴν Θήραν καὶ εἶτα πρόξενος εἰς τὸ Ταϊγάνιον. Ἰδίᾳ ἢ ἐν Ῥωσσίᾳ διαμονὴ τόσοσ ἐστενοχώρει τὸν ποιητὴν, ὥστε τὴν λύπην αὐτοῦ ἐξέχυσεν εἰς γλαφυροὺς μὲν, ἀλλ' ἀδίκους στίχους περὶ τῆς χώρας, ἥτις μετὰ πολλῆς καὶ εἰλικρινοῦς στοργῆς περιέβαλλε τὸν ἔξοχον ἀναβάτην τοῦ Πηγάσου. Ὁ Παράσχος ἠγάπα τοὺς φίλους αὐτοῦ, ἠγάπα τὸ καλόν, ἀλλὰ κυρίως ἠγάπα τὴν οἰκογένειαν, τὰ τέκνα αὐτοῦ καὶ ἰδιαίτατα τὸν ἴδιον ἀδελφὸν **Γεώργιον Παράσχον**. Ὁ θάνατος τοῦ Γεωργίου κατέβαλεν εἰς βαθμὸν ἀπίστευτον τὸν Ἀχιλλέα, ἔκτοτε δὲ χρονολογεῖται ἡ καταπληκτικὴ κατὰπτωσις τῶν σωματικῶν δυνάμεων τοῦ ποιητοῦ τοῦ Ἀγνώστου. Σπανιώτατα ἀδελφοὶ ἠγαπήθησαν μετὰ τοσοῦτου πάθους, ὡς οἱ δύο Παράσχοι. Ὁ Γεώργιος ἔζη, εἰργάζετο, ἐθυσιάζετο διὰ τὸν Ἀχιλλέα καὶ τὰ τέκνα αὐτοῦ. Ἡ ὕλικὴ στενοχωρία, ἥτις μοιραίως ἐπηκολούθησε τὸν θάνατον τοῦ προσφιλεστάτου ἀδελφοῦ, κατέβαλε τὸν Ἀχιλλέα καὶ ἠθικῶς.

* *

Ἐν τούτοις οὐδεὶς δύναται οὐδὲ ὀφείλει νὰ ἀρνηθῆ, ὅτι ὁ Ἀχιλλεὺς Παράσχος ἠνοήθη ὑπὸ τοῦ ἔθνους, πολυειδῶς καὶ δαψιλῶς, δεῖξαντος τὴν πρὸς τὸν ἔθνικὸν ποιητὴν ἐκτίμησιν αὐτοῦ.

Οἱ ἐν Ῥωσσίᾳ ὁμογενεῖς διὰ χρηματικῶν συνεισφορῶν ἀξιολόγων ἔσπευσαν νὰ συνδράμωσι τὴν ἔκδοσιν τῶν Ποιημάτων τοῦ Παράσχου, οὐδ' ὑπελείφθησαν ἐκείνων οἱ ἐν ταῖς Παρισίοις Ἕλληνες ἢ οἱ ἐν Τουρκίᾳ, καὶ πρὸ πάντων οἱ ἐν Αἰγύπτῳ. Οἱ πλείστοι τῶν μεγαλοδῶρων ἡμῶν ὁμοεθνῶν ἐκτιμῶντες τὴν πνευματικὴν ἐργασίαν τοῦ ἀνδρὸς προσῆλθον πολλακίς ἀρωγοὶ αὐτῷ μετ' εὐγενοῦς ἀδρότητος.

Αὐτὸς ὁ Ἀχιλλεὺς Παράσχος μοὶ διηγήθη ὅτι, ἐν ᾧ εὐρίσκετό ποτε ἐν ἀπελπιστικῇ δυσπραγίᾳ, αἴφνης καὶ παρὰ πᾶσαν προσδοκίαν ἐγχειρίζουσι αὐτῷ φάκελλον, ὃν ἐν σπουδῇ ἀνοίγει, βλέπει δὲ ἐν αὐτῷ χαρτονόμισμα 500 φράγκων καὶ μικρὸν ἐπισκεπτῆριον. Ἐν τῇ συγχύσει τῶν φρενῶν ὑπολαμβάνει ἑαυτὸν παίγιον ἀστείότητός τινος ἀκαίρου καὶ προσπαθεῖ νὰ ἐξελέγξῃ τὸ γνήσιον ἢ κίβδηλον τοῦ χαρτονομίσματος.

μόλις δὲ βραδύτερον ἐνθυμεῖται ὅτι τὰ χρήματα συναδεδεύοντο καὶ ὑπὸ τοῦ ἐπισκεπτηρίου, ὅπερ, παρὸν ἐκεῖ, θὰ ἐξῆγεν αὐτὸν ἀπὸ τῆς ἀπάτης. Καὶ ἀνχνιώσκει ἐπ' αὐτοῦ τὸ ὄνομα πλουσίου φιλομούσου καὶ γενναιοδῶρου τραπεζίτου, ὅστις ἔγραφεν ὅτι παρακαλεῖ τὸν Παράσχον νὰ δεχθῆ τὸ μικρὸν αὐτὸ δῶρον ἀντὶ τῆς μεγάλης εὐχαριστήσεως καὶ συγκινήσεως, ἃς ἠσθάνθη ἐπὶ τῇ ἀναγνώσει τοῦ ποιήματος αὐτοῦ, ὅπερ φέρει τὴν ἐπιγραφὴν : Ὁ Γέρω—Καπετᾶνος. Δὲν ἀπητεῖτο ἄλλο, καὶ ἐράργη ἡ καρδιά τοῦ ποιητοῦ καὶ ἀφθόνως ἔκλαυσε. Δὲν ἦτο λοιπὸν ἐλεημοσύνη ἢ γενομένη πολῦτιμος προσφορά, ἀλλ' ἀμοιβὴ τις, παρεχομένη αὐτῷ ἀντὶ ὑπηρεσίας. Καὶ ἀνέπνευσε. Πόσον αἱ γενναῖαι καρδίαι γινώσκουσι νὰ κερῶσι τὸ πικρὸν τοῦ οἴκτου ποτήριον, ὅταν αὐτὸ προσφέρηται εἰς ἀναξιοπαθοῦντα πλησίον !

* *

Ὁ Παράσχος ὡς ἀληθῆς ποιητῆς περιεφρόνει τὰ χρήματα ἢ μάλλον δὲν ἐγίνωσκε νὰ ποιῆται χρῆσιν αὐτῶν ἰδιοτελῆ ἢ συμφεροντολογικὴν.

Ὅτε ἐπέστρεψε τῷ 1879 ἐκ τῆς ἀλλοδαπῆς εἰς Ἀθήνας, πολὺ πρὸ αὐτοῦ εἶχον φθάσει ἐκεῖ τὰ συναθροισθέντα χρήματα καὶ ἐπληρώθησαν πολλὰ χρέη, ἀπηλλάγη δὲ τῆς ὑποθηκεύσεως καὶ ὁ πατρικὸς οἶκος, ἔμεινε δὲ ἐν τοῖς θυλακίσις τοῦ ποιητοῦ ἐν εἰκοσάφραγκον, τὸ τελευταῖον. Ὁ Ἀχιλλεὺς ἐκάθητο πρὸ τοῦ καφενείου Γιαννοπούλου, νῦν Ζαχαράτου, ἐν τῇ πλατείᾳ τοῦ Συντάγματος καὶ ἀπλήστως ἐκάπνιζε ῥοφῶν ἠδυπαθῶς τὸν ἐρατεινόν, ὡς ὠνόμαζε τὸν καφέ, ὃν ἐμμανῶς ἠγάπα, μάλιστα δὲ πολλακίς ἔλεγε : — Θαυμάζω πῶς ὁ Ὅμηρος ἔγραψε τὴν Ἰλιάδα καὶ τὴν Ὀδύσσειαν χωρὶς αὐτὸ καὶ αὐτό! — Ἐδείκνυε δὲ τὸ πρὸ αὐτοῦ ἀχνίζον κύπελλον τοῦ καφέ καὶ τὸ ἠφαιστειῶδες ἐν χερσὶ σιγάρων.

Ἐν τοιαύτῃ μακαρίᾳ ἀπολαύσει εὐρίσκετο, ἀσκόπως προσβλέπων πρὸς τὸ πλῆθος τῶν περιπατητῶν τῆς πλατείας, ὅτε διακρίνει μακρόθεν ἐρχόμενον ὁμοιοπαθῆ συνάδελφον ἐν Μούσαις, φοροῦντα εἰς τὸ ἑπακρον πεπαλαιωμένα ὑποδήματα. Καὶ ἤρξατο μεγαλοφῶνως μονολογῶν πρὶν ἢ πλησιάσῃ αὐτὸν ὁ ἐρχόμενος :

— Παράσχος ἢ παπούτσια ; Παράσχος ἢ παπούτσια ; Παράσχος ἢ παπούτσια ;

Καὶ ἐφώνησε τέλος :

— Παπούτσια !

Ἐν τῷ μεταξὺ φθάνει πρὸς τὸ μέρος τοῦ Παράσχου καὶ ὁ περιπατη-

τῆς, ἐν ἀγνοίᾳ βεβαίως τοῦ τε μονολόγου καὶ τῶν σκίψεων καὶ τῆς ἀποφάσεως τοῦ καθημένου, καὶ χαιρετίζει αὐτόν.

Ὁ Παράσχος, ἀντὶ ἀπαντήσεως, τείνει πρὸς τὸν συνάδελφον τὴν χεῖρα μετὰ τοῦ εἰκοσαφράγκου λέγων :

— Νά ! ἀδελφέ, πᾶρε παπούτσια !

Ἐννοεῖται ὅτι τὸ εἰκοσαφράγκον ἀνηπάγη αὐτοστιγμῆ καὶ ὁ Παράσχος ἔμεινε καὶ αὖθις ἄνευ λεπτοῦ.

* * *

Ῥακτεῖρε τὴν δυστυχίαν τοῦ ἄλλου, καὶ ἔμενε ἀδιάφορος ἐπὶ τῇ ἰδίᾳ ἑαυτοῦ πενίᾳ ! Τοιοῦτος ἦτο ὁ ἄνθρωπος ! Τοιοῦτος ἐγένετο ἀπὸ τῆς παιδικῆς ἡλικίας, καὶ ἀδιόρθωτος κατῆλθεν εἰς τὸν τάφον !

* * *

Ὁ Ἀχιλλεὺς Παράσχος ἐπεσκέψατο καὶ τὴν Κωνσταντινούπολιν κατὰ τὰ 1879. Ὁ τότε νεαρὸς Σύλλογος Ἑρμῆς, οὗ ἐπίτιμον ἦτο μέλος, ἐπικαιρῶς ἐπωφελήθη τῆς ἐκτάκτου περιστάσεως καὶ ὠργάνωσε λαμπρὰν ἐσπερίδα πρὸς τιμὴν τοῦ ἐπιφανοῦς ξένου καὶ παρεκάλεσεν αὐτόν νὰ ἐκφωνήσῃ τινὰ τῶν ἰδίων ποιημάτων εἰς ἐπήκοον καὶ τῶν ἐνταῦθα ἀπειρῶν θαυμαστῶν τῆς ἐξόχου ποιητικῆς ἰδιοφυίας αὐτοῦ. Ὁ Παράσχος προθύμως συγκατένευσε, καὶ ὁ ἡμέτερος Φιλολογικὸς Σύλλογος παρεχώρησε τὴν παροῦσαν αἴθουσαν καὶ ἀπὸ τοῦ βήματος τούτου ἠκούσθησαν ἀπὸ τοῦ στόματος τοῦ γεννῆτορος αὐτῶν *γοητευτικοὶ στίχοι, ὧν πολλοί, δὲν ἀμφιβάλλω, ἔτι καὶ νῦν διατελοῦσι παρὰ πολλοῖς τῶν ἀκροατῶν μου ἑναυλοὶ. Φρονῶ ὅτι ἡ αἴθουσα τοῦ Συλλόγου δις μόνον μέχρι τοῦ χρόνου ἐκεῖνου ἐδέξατο τόσον πλῆθος, ἀπαξ μὲν ὅτε ἠγόρευσε ὁ κλεινὸς μύστης τῆς ὑγιοῦς φιλοσοφίας, ὁ μεγαλόνομος καὶ εὐσεβέστατος Πέτρος Βράϊλας Ἀρμένης, καὶ τὸ δεύτερον ὅτε ἐγένετο ὑπὸ τοῦ Ἀχιλλεῦς Παράσχου ἡ περὶ ἧς ὁ λόγος ἀπαγγελία αὕτη. Ὁ Παράσχος μετ' ἀγάπης πολλῆς ἀνεμιμνήσκετο ἧς ἔτυχεν ἐνταῦθα θερμοτάτης παρὰ τῶν ὁμογενῶν δεξιώσεως, οὐδ' ἔλησμονεῖ τὰς γλυκείας συγκινήσεις τῶν ἀπειρῶν ἀκροατῶν αὐτοῦ. Ἡ κοινότης τῆς Κωνσταντινουπόλεως μετὰ στοργῆς μοναδικῆς ἐδεξιώσατο τὴν πολυφίλητον ἀοιδόν, καθ' ἑκατοντάδας δὲ ἠριθμοῦντο οἱ συνοδεύοντες αὐτῷ, ἀναχωροῦντι, μέχρι τοῦ ἀτμοπλοίου. Ὁ Παράσχος ὅμως κυρίως ἐδοξάσθη καὶ ἐτιμῆθη, ὅτε μετέβη εἰς τὴν χώραν τοῦ Φαραῶ. Ἐκεῖ ἡ ὑποδοχὴ ὑπερέβαινε πᾶσαν περιγραφὴν. Εἶνε δὲ ἀληθέστατον ὅτι ὀλίγοι δύνανται νὰ καυχηθῶσιν, ὅτι ἐλάλησαν δημοσίᾳ ἔχοντες πυκνότερον τοῦ Ἀχιλλεῦς Παράσχου ἀκροατήριον. Οἱ κλητῆρες τοῦ ἐν Ἀθήναις Συλλόγου

«Παρνασσού», ὁσάκις ἤθελον νὰ εἰπωσι περὶ τινος ἐκτάκτου ἀγορητοῦ, συμπυκνῶσαντος πολὺ πλῆθος, ἔλεγον :

— Εἶχε ἴσ' ἂν τὸν Παράσχον ἀκροατήριον !

Τὸ ὄνομα αὐτοῦ μόνον ἤρκει ὅπως γαλβανισθῶσι τὰ πλῆθη καὶ ἡ συρροὴ τοῦ κόσμου καθίστατο ἀναριθμητος.

* * *

Ὁ Ἀχιλλεὺς Παράσχος ἐγεννήθη ἐν Ναυπλίῳ τῷ 1838, κατήγετο δὲ ἐκ τῆς εὐάνδρου Χίου. Τὸ ὄνομα Παράσχος ἴσως εἶνε βαπτιστικὸν τοῦ πατρὸς αὐτοῦ ὄνομα. Τὸν Παρασκευᾶν καὶ ἀλλαχοῦ, ἰδίᾳ ἐν ταῖς νήσοις τοῦ Αἰγαίου Πελάγους, λέγουσιν ἐπὶ τὸ συντομώτερον : Παράσχος. Τοῦλάχιστον ἐν Τήνῳ ἤκουσα πολλοὺς φέροντας τούτο τὸ ὄνομα καὶ ἕτερον ἐπώνυμον. Σπουδᾶς συστηματικᾶς ὁ Ἀχιλλεὺς Παράσχος ἔκαμεν ὀλιγίστας, ἐδιδάσκετο ὅμως ὑπὸ τοῦ ἀγαπητοῦ αὐτοῦ ἀδελφοῦ Γεωργίου, ἀνδρὸς ἐντριβοῦς περὶ τὰ γράμματα καὶ δεινοῦ μεταφραστοῦ τῆς Ἰλιάδος τοῦ Ὀμήρου εἰς ἔμμετρον καθωμιλημένον ὕφος. Ὅσον ὅμως καὶ ἂν ἦτο ἐπιμελής ὁ διδάσκων καὶ ὅσον φιλότιμος ὁ μαθητής, ἐν τούτοις ὁ Ἀχιλλεὺς δὲν ἀπέκτησε τὴν δέουσαν ἐκπαίδευσιν, οὐδὲ ξένη τις γλῶσσα ἐδιδάχθη αὐτῷ ἐπαρκῶς. Τὴν ξένην φιλολογίαν ἐγίνωσκεν ὁ Ἀχιλλεὺς Παράσχος μόνον ἐκ μεταφράσεων· ὅτε δὲ ἤρρεσκεν αὐτῷ ὑπόθεσις τις ξένου ἔργου, οἷον φιλλανδικοῦ ἢ σερβικοῦ ἢ δανικοῦ κλπ., παρεκάλεε γνώστην τινὰ τῶν γλωσσῶν τούτων καὶ ἀπέκτα τὴν μετάφρασιν. Ἐχων οὕτω τὴν ὅλην ἔννοιαν πρὸ αὐτοῦ, ἐστιχοῦργε μεταβάλλον κατὰ τὸ εἶδος πολλάκις τὴν ὑπόθεσιν ἢ τὸ ἐπεισόδιον, οὐχὶ δὲ ὀλιγάκις παρήγετο μετάφρασις ἀνωτέρα τοῦ πρωτοτύπου ἐκ τῆς γραφίδος τοῦ ἐξόχου καλλιτέχνη. Ἠγάπα τὴν ἀνάγνωσιν μετὰ πάθους, ἀπλήστως δὲ ἰδίᾳ καὶ ἐπανειλημμένως ἀνεγίνωσκε τὰ ἔργα τοῦ Βύρωνος καὶ Οὐγγῶ. Ὀλίγοι ἀληθῶς ἀνέγνωσαν ὅσα βιβλία, κυρίως τῆς ἐλαφροῦς λεγομένης φιλολογίας, ἀνέγνω ὁ Παράσχος. Ἐκ τῆς ἀκορέστου ταύτης ἀναγνώσεως ὁ ποιητὴς ἠντλησε πολὺν πλοῦτον γνώσεων, ἀς ἐγκατέσπειρεν, εὐκαιρίας διδομένης, εἰς τὰς ποιήσεις αὐτοῦ. Οὗτος δὲ εἶνε ὁ κύριος λόγος, δι' ὃν ὁ Παράσχος ἐγένετο ὑπερρωμαντικός, ὡς καὶ ἡ ἐποχὴ, καθ' ἣν ἐζῆσε καὶ ἔδρασε. Ἄλλ' ὁ ῥομαντισμός, δι' ὃν ὑπὸ πολλῶν, μάλιστα τῶν πολὺ νεωτέρων, ὁ ποιητὴς κατηγορήθη, δὲν ἦτο συμφυῆς τῇ ποιητικῇ τοῦ ἀνδρὸς ὑποστάσει, ἀλλ' ἐπίβλημα, ἔξωθεν ἐπιτεθέν καὶ βραδέως ὑπείσεδυ καὶ ἀνεπαισθήτως καὶ ἄκοντα ἴσως παρέσυρεν αὐτόν. Ἐπαναλάβετε τὴν ἀνάγνωσιν—δὲν λέγω : Ἀνάγνωτε—τῶν ποιημάτων αὐτοῦ καὶ θὰ παρατηρήσητε ὅτι

ἀληθῶς ἀντὶ νὰ ὠφελήσῃ, ἴσως ἔβλαψε τὴν ἰδιοφυίαν τοῦ ποιητοῦ ὁ ἐπίσακτος οὗτος ῥωμαντισμός, ἀναντιρρήτως δὲ ἐκεῖνα τῶν ποιημάτων τοῦ Ἀχιλλέως Παράσχου εἶνε τὰ ἄριστα, τὰ στερούμενα τῆς κομμώσεως τοῦ ῥωμαντισμοῦ. Ἐν τούτοις ὁ ποιητὴς τρανῶς ἀπέδειξεν ὅτι καὶ ἐν τοῖς ῥωμαντικοῖς καὶ ἐν τοῖς μὴ ῥωμαντικοῖς ποιήμασι κατεῖχε τὰ σκῆπτρα τῆς ποιήσεως.

* *

Ὁ Ἀχιλλεὺς Παράσχος ἐν τῷ κόσμῳ τούτῳ ἐτιμήθη ὅσον ὀλίγιστοι τῶν πρὸ αὐτοῦ ποιητῶν. Ἀπὸ τῶν ἀνωτάτων στρωμάτων τῆς Κοινωνίας μέχρι τῶν κατωτάτων ἐξ ἴσου ἐτιμήθη καὶ ἠγαπήθη. Πολλὰ ἐξέχουσαι κορυφαί — καὶ ἐστεμμέναι ἔτι — ἐτίμησαν καὶ ἠγάπησαν τὸν Ἀχιλλέα Παράσχον, ἡ δὲ μεσαία τάξις — τὸ κύριον ἔδαφος ἐκάστου ἔθνους, κατὰ τὸν Ἀμποῦ — ἐλάτρευσε τὸν μουσολήπτον ψάλτην. Τεκμήριον τούτου ἡ μεγαλοπρεπὴς κηδεῖα τοῦ ἐθνικοῦ ποιητοῦ, ὁμοίαν τῆς ὁποίας, γράφουσι τὰ Ἀθηναϊκὰ φύλλα, ἀπὸ τῆς κηδεῖας τοῦ μακαρίτου Α. Κουμουνδούρου δὲν εἶδον αἱ Ἀθηναῖαι. Καὶ ἡ κηδεῖα τοῦ περιφανοῦς καὶ γόητος ἀοιδοῦ ἐγένετο αὐθόρμητος, μηδενὸς προτρέποντος ἢ ἐπιστατοῦντος.

* *

Τρία ἄρρενα τέκνα κατέλιπεν ἀποθνήσκων ὁ Ἀχιλλεὺς Παράσχος, τὸν εὐφύεστατον Γεώργιον, τὸν συμπαθητικώτατον Αἰμύλιον καὶ τὸν μικρὸν Τιμολέοντα, ἅπαντας ἀνηλικούς καὶ μόλις γυμνασιακὰ μαθήματα διακούνοντας, κυρίως τὸν πρῶτον, τὸ 17ον ἢ 18ον ἔτος τῆς ἑαυτοῦ ἡλικίας διανύοντα.

Ὅτε πρὸ τινων ἐτῶν ἐπεσκέψατο τὰς Ἀθήνας ὁ σεβαστὸς καὶ πολῦτιμος φίλος καὶ συνάδελφος κ. Ἀνδρέας Σπαθάρης, εἶδε καθ' ὁδὸν τρεῖς μορφὰς ὠραιότατας καὶ πλήρεις συμπαθείας· δὲν ἐκρατήθη καὶ ἀνεφώνησε :

— Τί ὠραῖα πλάσματα εἶναι αὐτά ; τίνοις εἶναι τὰ εὐφύεστατα αὐτὰ παιδάκια ;

— Τοῦ Ἀχιλλέως Παράσχου, ἀπήντησα.

— Εὖγε ! εἶπεν. Εἶναι ἀπὸ τὰ ἄριστα τῶν ποιημάτων τοῦ καλλιτέχνου ποιητοῦ !

Καὶ ἀντιπαρήλθομεν τότε, πολλάκις ὅμως ἔκτοτε ἔλαβον ἀφορμὴν νὰ θαυμάσω τὴν βαθεῖαν διορατικότητά τοῦ ἀγγινουστάτου διδασκάλου μου, ὅστις δι' ἐνὸς καὶ μόνου βλέμματος εἰσέδου τόσον βαθέως καὶ ἀνέγνω τόσον δυσανάγνωστα πράγματα !

Ἐκ τῶν τριῶν υἱῶν τοῦ ποιητοῦ ὁ δεύτερος, ὁ Αἰμύλιος Α. Παρά-

σχος, ἴσως κληρονομήσῃ τὴν ποιητικὴν τοῦ ἐνδόξου πατρὸς αὐτοῦ ἰδιοφυίαν, διότι μικρὸν παιδίον ἔτι ὢν, ἐστιχοῦργε οὐχὶ πάνυ ἀστόχως· οὗτος καὶ κατὰ τὸ ἐξωτερικὸν τοῦ προσώπου εἶδος ἔχει πολλὴν τὴν πρὸς τὸν γεννήτορα ὁμοιότητα.

* *

Καὶ τέλος ἐκάλυψε βαρὺ τῆς Ἀττικῆς τὸ χῶμα τὸν ἐξαιρετὸν ποιητὴν τοσοῦτων ἀριστουργημάτων, ἀκουσίως δὲ ἀνέρχεται εἰς τὰ χεῖλη πάντων ἡ πικρὰ ἐρώτησις :

— Καὶ τίς ἔσται ὁ διάδοχος τοῦ ἐθνικοῦ ποιητοῦ Ἀχιλλέως Παράσχου ;

Φοβοῦμαι ὅτι θὰ ἐκληφθῶ λίαν ἀπαισιόδοξος, ἀλλ' ἡ γνώμη μου ἀτυχῶς εἶναι ὅτι, ἐπὶ τοῦ παρόντος τοῦλάχιστον, ὁ παγερὸς τάφος τοῦ Α' Νεκροταφείου Ἀθηνῶν ἐνέκλεισεν ἐν ἑαυτῷ καὶ τὴν τελευταίαν μεγάλην ποιητικὴν ἀκτῖνα τοῦ ἔθνους. Εὐχομαι ἀπὸ καρδίας μεθ' ἀπάντων ὑμῶν νὰ διαψευσθῇ ἡ κρίσις μου καὶ ἐν προσεχῇ μέλλοντι νὰ ἐκπλήξῃ πάντας ἡ αἰφνίδιος καὶ ἀπροσδόκητος ἐμφάνισις ἀνδρός, εἰς δὲν θὰ ἐπιφυλάσσεται ἡ μεγάλη δόξα νὰ σκιασῇ τὴν ποιητικὴν λαμπηδόνα τοῦ πεφιλημένου μοι Ἀχιλλέως Παράσχου ! Ἐγὼ ὅμως ἐσχημάτισα τὴν πεποιθήσιν ὅτι ἡ ἀποχώρησις τοῦ ἀνδρὸς ἀπὸ τῆς ζωῆς θὰ ἀποξέσῃ τὴν σκωρίαν τῆς ἐμπαθείας καὶ θὰ προσλάβῃ τοιαύτην καὶ τοσαύτην αἴγλην καὶ στιλβηδόνα ἀποθανῶν ποιητῆς, ὥστε θὰ καταληφθῶσιν ὑπὸ θάμβους πολλοὶ καὶ δυσχερέστατα θὰ εὐρεθῇ ὁ ἀντικαταστάτης τοῦ κοιμηθέντος ποιητοῦ, ὅστις θὰ τολμήσῃ νὰ εἴπῃ πρὸς τὸν νεκρὸν τὸ τοῦ Ἀποστόλου· « Ὁ γὰρ θάνατός σου ζωὴ μου ! » Μᾶλλον δὲ φρονῶ ἐν πεποιθήσει ὅτι ἐπὶ πολὺ ἀπὸ βᾶθους τοῦ τάφου αὐτοῦ ὁ δαφνοστεφὴς γίγας τῆς συγχρόνου ἑλληνικῆς ποιήσεως θὰ παρωδῇ τὸν μέγαν τῶν ἐθνῶν Ἀπόστολον, ἀναφωνῶν « Ὁ γὰρ θάνατός μου ζωὴ μου ! »

Ἐν Κωνσταντινουπόλει.

Ἰωακείμ Βαλαβάνης.

Η ΣΕΙΣΜΟΦΟΒΙΑ

—“Όσο για μᾶς, κύρ Νικήτα, δὲν εἶνε ἡ πρώτη φορά πού τὰ παθαίνομε μὲ τοὺς σεισμοὺς αὐτὰ τὰ νυκτογυρίσματα· καὶ τὸ δις ἐξαμαρτεῖν, εἶπαν οἱ παλαιοί, οὐκ ἀνδρὸς σοφοῦ. Χᾶ, χά, χά! μὰ τί ἦτον κ' ἐκεῖνο πού σ' εὔρηκε τότε (ὅς ὄψεται ὁ προκομμένος ὁ ἀνεψιός μου!) Τὰ θυμάσαι λοιπόν, κύρ Νικήτα, ἐκεῖνα πού σ' ἐκάμαμε κ' ἔπαθες μὲ τοὺς σεισμοὺς, ὅταν ἦσουν πρωτεουσιᾶνος;

Αὐτὰ ἐφώνησε πρὸς τὸν ἀλαταποθηκάριον ὁ κ. Λουκάς, ὅστις ἴστατο ὄρθιος πρὸ τῆς ὀμηγύρεως τῆς σχηματισθείσης εἰς τι ἀνοικτὸν μέρος τοῦ κήπου. Πολλοὶ τῶν παρακαθημένων ἐξέφρασαν τὴν περιέργειάν των ὅπως μάθουν τί ἦτο αὐτὸ τὸ ὁποῖον εἶχε συμβῆ εἰς τὸν κ. Παπαστεργίου, καὶ ὁ ἀλαταποθηκάριος, ἐνδίδων εἰς τὰς ἀπαιτήσεις των, ἤρχισε τὴν ἀφήγησιν τοῦ ἀκολούθου βιωτικοῦ του ἐπεισοδίου.

«Ἦμην τότε ὑπάλληλος εἰς τὴν πρωτεύουσαν, καὶ κατόικον μὲ τὴν σύζυγόν μου εἰς τὸ ἐπάνω πάτωμα μιᾶς οἰκίας τῆς ὁδοῦ Σ..., εἶχομεν δὲ γείτονα καὶ τὸν κ. Λουκᾶν, ὅστις ἔτυχε νὰ διατρίβῃ καὶ αὐτὸς τότε προσωρινῶς εἰς τὰς Ἀθήνας μὲ τὴν οἰκογένειάν του. Μὲ τοῦ κ. Λουκᾶ τὴν οἰκογένειαν καὶ μὲ τοὺς ἀνεψιούς του ἐβλεπόμεθα συχνότατα, καὶ μάλιστα τὰς ἐσπέρας. Ἦτο ὁ χειμὼν τοῦ 18..., καὶ ἡ ἐποχὴ αὐτὴ θὰ σᾶς ἦνε βεβαίως ἀξιωμαθὸς διὰ τοὺς τρομεροὺς σεισμοὺς, οἱ ὅποιοι εἶχον προξενήσει καταστροφὰς σημαντικὰς εἰς τόσα ἀλληλοδιαδόχως μέρη τῆς Ἑλλάδος. Οἱ σεισμοὶ ἐκεῖνοι, ἀφοῦ ἀνεστάτωσαν διαφόρους ἐπαρχίας, ἀλλοῦ μὲν κρημνίσαντες οἰκίας, ἀλλοῦ δὲ διανοίξαντες εἰς τὴν γῆν χάσματα καὶ ἀβύσσους, ἐπῆλθον τέλος ὅπως κλονήσουν καὶ τὸ ἔδαφος τῆς πρωτεύουσας. Αἱ Ἀθηναί, καθὼς λέγουν, διὰ γεωλογικὰ αἰτία, δὲν ἔχουν νὰ φοβοῦνται πολὺ ἀπὸ τὰς σεισμικὰς δονήσεις, καὶ ἀπὸ παλαιωτάτων μάλιστα χρόνων δὲν ἀναφέρεται νὰ ἔγινε ποτε ἐκεῖ καταστροφή ὑπὸ σεισμῶν. Κατὰ τὴν ἐποχὴν ὅμως περὶ τῆς ὁποίας σᾶς ὀμιλῶ, οἱ σεισμοὶ εἶχον ἐμβάλει εἰς εὐλόγους φόβους τοὺς κατοίκους τῆς πρωτεύουσας. Αἱ πρῶται γενόμεναι δονήσεις ἦσαν τῶ ὄντι ὅλως ἀνεπαίσθητοι καὶ ἀραιαί, ἀλλ' αὐτὰς διεδέχθησαν ἄλλαι, αἱ ὁποῖαι βαθμηδὸν ἀπέβαινον καὶ ἐντονώτεραι καὶ συνεχέστεραι. Μία μάλιστα τῶν τελευταίων τούτων, γενομένη ἐν ἀπόγευμα, τόσον ὑπῆρξε σφο-

δρὰ καὶ διαρκῆς, ὥστε αἱ οἰκίαι, τὰ καφενεῖα καὶ τὰ καταστήματα ἐκενώθησαν τῶν ἐν αὐταῖς προσώπων διὰ μιᾶς, καὶ ὁ κόσμος ὅλος ἐν μιᾷ καὶ τῇ αὐτῇ στιγμῇ εὐρέθη περίτρομος εἰς τὸ ὑπαίθριον. Ἀπὸ τῆς στιγμῆς ἐκείνης ἡ σεισμοφοβία εἶχε κυριεύσει τοὺς κατοίκους, ἐπιχύσασα εἰς τὰ πρόσωπα ὄλων ὠχρότητα ἀσθενικὴν καὶ τὴν αὐτὴν ὁμοιομόρφως ἔκφρασιν νευρικῆς ἀνησυχίας. Καὶ τινὰ ἀκόμη δυσάρεστα φαινόμενα, τὰ ὁποῖα ἐνεποιοῦν τὴν ἰδέαν προμηνυμάτων καταστροφῆς, δὲν ἔλειπον τοῦ νὰ ἐπιτείνουν τὴν καχεξίαν τῶν κατοίκων· οὕτω λόγου χάριν ὁ οὐρανὸς συχνότατα καθίστατο μολυβδίνως ἀμαυρὸς, χωρὶς ἡ θλόωσίς του νὰ προέρχεται ἀπὸ νέφη, ἐν ᾧ εἰς τὴν ἀτμόσφαιραν, πλήρη ξηρασίας, ἐπήρχετο γαλήνη τόσον ἀπόλυτος, ὥστε ἐνέβαλλε τοὺς πάντας εἰς ἀορίστους ἀνησυχίας· ἐν ὄρνειον ἀσυνήθους μεγέθους ἐπεφάνη ἡμέραν τινά, τὸ ὁποῖον, πτερυγίζον χαμηλὰ πρὸς τὴν γῆν, παρήλασε διὰ μιᾶς τῶν κεντρικωτέρων ὁδῶν τῆς πόλεως, ἐστάθμυσεν ἐπὶ τῆς κορυφῆς ἐνὸς κτιρίου, καὶ ἔπειτα ἐγένετο ἄφαντον. Αὐτὰ ὅλα παρετηροῦντο προσεκτικῶς καὶ παντοιοτρόπως ἐσχολιάζοντο.

Μίαν ἀπὸ τὰς ἐσπέρας ἐκεῖνας, ἐν ᾧ ἔκλειον τὰ ἐξώφυλλα ἐνὸς τῶν παραθύρων τῆς οἰκίας μου, ἐξαιρετικῆν τῶ ὄντι ἐντύπωσιν ἔκαμε καὶ εἰς ἐμὲ ἡ παραδόξως ζοφερὰ καὶ θολωμένη ὄψις τοῦ οὐρανοῦ καὶ ἡ βασιλευσασα εἰς τὴν ἀτμόσφαιραν ἔξω ἡσυχία. Ἐπιστρέψας ἐν τούτοις εἰς τὸ δωμάτιον, δὲν ἀνεκοίνωσα ποσῶς τὰς ἐντυπώσεις μου εἰς τὴν σύζυγόν μου, διὰ νὰ μὴ τὴν ἐμβάλω εἰς ἀνησυχίαν. Ἐπλησίαζεν ἡ ὥρα τοῦ ὕπνου, διότι ἦτο περίπου δεκάτη, ὁπότεν ἠκούσαμεν τὴν θύραν κρουμένην. Ἦτο ὁ κύριος Ἰππόλυτος, ὁ ἀνεψιός τοῦ κ. Λουκᾶ, ὅστις ἦλθε νὰ μᾶς ἐπισκεφθῆ. Τὸν ἠρωτήσαμεν τί κάμνουν οἱ ἄλλοι καὶ πῶς δὲν ἦλθον καὶ ἐκεῖνοι, αὐτὸς δὲ ἀπήντησεν εἰς ὅλας μᾶς τὰς ἐρωτήσεις λακωνικῶς, καὶ ἡ ἔκφρασίς του ἐνεῖχέ τι τὸ περιφροντι καὶ τὸ ἀπησχολημένον.

Ἠρωτήσαμεν κατόπιν τὸν κ. Ἰππόλυτον ἐὰν θέλῃ καφεῖν. Ἦτο δὲ ἡ ἐρώτησις αὐτὴ μία ἀπλὴ διατύπωσις, διότι ἐγνωρίζομεν ὅτι ὁ κ. Ἰππόλυτος κατ' οὐδένα λόγον ἔστεργε νὰ δέχεται τὸ ἐσπέρας καφεῖν, καὶ ὅτι καμμία διαμαρτυρία δὲν ἴσχυεν ὅπως τὸν πείσῃ εἰς τοῦτο. Δι' αὐτὸ, ἀρκετὰ ἐξεπλάγηνμεν ὅταν, ἀπαντῶν εἰς τὴν ἐρώτησίν μας, εἶπεν ὅτι ἓνα καφεῖν θὰ τὸν ἔπινε λίαν εὐχαρίστως.

Ὅταν ἡ ὑπρέτρια ἔφερε τὸν καφεῖν, ὁ κ. Ἰππόλυτος, θέτων αὐτὸν ἐνώπιόν του ἐπὶ τῆς τραπέζης, μᾶς εἶπε μὲ τόνον σοβαρὸν ἄμα καὶ εὐσταθῆ, ὅστις μᾶς ἐπέσυρε τὴν προσοχὴν:

»— Ὁ καφεῖς πάντοτε μοῦ προκαλεῖ ἀϋπνίαν· δι' αὐτὸ ἀπόψε εὐχα-

ρίστως θά τὸν πῖω, ἀφοῦ πρόκειται νὰ περάσωμεν τὴν νύκτα ἄγρυπνοι.

»—Νὰ περάσετε τὴν νύκτα ἄγρυπνοι! ἠρώτησε μὲ ἀπορίαν ἡ κυρία μου· καὶ ποῖος ὁ λόγος;

»—Ὅχι· ἡμεῖς μόνον, ἀλλὰ καὶ σεῖς, ἐξηκολούθησεν ὁ κ. Ἰππόλυτος· ὅλοι ἀπόψε πρόκειται νὰ ἀγρυπνήσωμεν. Ἀκούσατε. Ὁ διευθυντὴς τοῦ ἀστεροσκοπίου προέβλεψε, δὲν ἤξεύρω πῶς, ὅτι ὑπάρχουν φόβοι διὰ μέγαν σεισμόν κατὰ τὰς δώδεκα ἀπόψε ἢ τὴν μίαν μετὰ τὸ μεσονύκτιον, καὶ συμβουλεύει τὸν κόσμον νὰ λάβῃ κατ' αὐτὰς τὰς ὥρας τὰς προφυλάξεις του. Τὸ ἤκουσεν ὁ θεῖός μου εἰς τὰ καφενεῖα, τὸ λέγουν, εἶπεν, ἔξω, παντοῦ.

Παρατηρήσαμεν τὸν νέον μετὰ προσοχῆς, ἀφοῦ δὲ ἐκ τῆς ἐκφράσεώς του ἐπίεισθη ὅτι ὅσα ἔλεγε τὰ ἔλεγεν ἐκ πεποιθήσεως καὶ ὄχι χάριν ἀστεϊσμοῦ, ἐπτοήθη κατὰ τι καὶ ἐγὼ ἐνδομύχως.

»—Αὐτὸ θὰ ἦνε κανὲν ἀστεῖον τοῦ θεοῦ σου ἀπὸ τὰ συνηθισμένα, παρατήρησα μὲ τόνον ἀπαθῆ.

»—Ἀστεῖον! ἐφώνησεν ὁ κ. Ἰππόλυτος. Καὶ δὲν ἀνοίγετε λοιπὸν τὸ παράθυρον νὰ ἰδῆτε τί οὐρανὸς εἶνε ἔξω; Ἡ θεὰ τοῦ οὐρανοῦ καὶ μόνη μου ἐνέβαλε τὸ προαισθημα ὅτι κἀτι κακὸν ἀπόψε θὰ συμβῆ, καὶ πρὶν ἀκόμη ἀκούσω αὐτὰ ἀπὸ τὸν θεῖόν μου. Ἐγὼ σὰς συμβουλεύω νὰ σκεφθῆτε καὶ σεῖς περὶ τοῦ πρακτέου. Καλὸν εἶνε εἰς αὐτὰς τὰς περιστάσεις νὰ λαμβάνῃ κανεὶς πάντοτε τὰ μέτρα του.

»—Καὶ ἂν ὑποτεθῆ λοιπὸν ὅτι πραγματικῶς τὰ εἶπεν αὐτὰ ὁ διευθυντὴς τοῦ ἀστεροσκοπίου, παρατήρησα φλεγματικῶς, μήπως εἶνε προφήτης διὰ νὰ προμαντεύῃ; Ὁ σεισμὸς εἶνε πᾶγμα, τὸ ὅποιον κανεὶς δὲν ἠμπορεῖ νὰ τὸ προβλέπῃ καὶ νὰ προσδιορίζῃ τὸ πότε θὰ γίνῃ.

Μὲ ὅλα ὅσα ἀντέτασσαν, ἐσκεπτόμην ἐν τούτοις ἐνδομύχως ὅτι ὁ νέος δὲν εἶχεν ἄδικον ὡς πρὸς τὸ δυσάρεστον τῆς ὄψεως, τὴν ὁποίαν παρίστα ὁ οὐρανός.

»—Διὰ νὰ τὰ εἰπῆ αὐτὰ ἀστρονόμος, ἀντεῖπε δυσανασχετῶν ὁ νέος, θὰ εἰπῆ ὅτι κἀτι ἤξευρεν. Ἄλλ' ἄς ἀφήσωμεν αὐτὰ πρὸς τὸ παρόν. Τὸ ζήτημα τώρα εἶνε ἂν ἐννοῆτε νὰ μείνετε εἰς τὸ σπῆτι ἢ ὄχι. Ἐὰν ὄχι, κρίνω τότε καλὸν νὰ ὑπάγωμεν κατὰ τὰς δώδεκα εἰς τὴν πλατεῖαν, ὅπου θὰ ὑπάγῃ, καθὼς ἤκουσα, καὶ ἄλλος κόσμος.

»—Εἰς τὴν πλατεῖαν! ἀνέκραξα· αὐτὸ ποτὲ δὲν θὰ τὸ κάμω· δὲν χαλῶ τὴν ἡσυχίαν μου χωρὶς λόγον. . . , καὶ ἂν, ὃ μὴ γένοιτο, συμβῆ τίποτε, ἐβγαίνομεν ἔξω εἰς τὸν διάδρομον.

Ἡ κυρία μου εἶχε πτοηθῆ ἐκ τῆς εἰδήσεως εἰς τοιοῦτο σημεῖον, ὥστε ὅ,τι καὶ ἂν ἔλεγον, ἐβλεπον ὅτι δὲν ἴσχυεν ὅπως τὴν καθησυχάσῃ.

Ἐδήλωσα ἐν τούτοις ῥητῶς ὅτι εἰς τὴν πλατεῖαν κατ' οὐδένα λόγον ἠννούουν νὰ μεταβῶ, καὶ κατὰ τοιαύτην μάλιστα ὥραν. Τὸ πολὺ, εἶπον, ἐπειδὴ μένομεν εἰς ἐπάνω πάτωμα, ἠμποροῦμεν νὰ ὑπάγωμεν εἰς κανὲν ἰσόγειον, ὅποθεν ἡ ἐξοδος ἐν ὥρᾳ κινδύνου θὰ ἦνε εὐκολώτερα. Αὐτό, ἔστω.

»—Προτείνω τότε νὰ ὑπάγωμεν εἰς τὸ ἰσόγειον τοῦ θεοῦ μου, ἐπροθυμοποιήθη νὰ εἰπῇ ὁ κ. Ἰππόλυτος.

Ἡ πρότασις αὐτὴ ἐγένετο παραδεκτὴ ἐκ μέρους τῆς συζύγου μου, καὶ ἐγὼ δὲ μετὰ τινὰς ἀσθενεῖς ἀντιρρήσεις ἐδέησε νὰ ὑποκύψω, καὶ ἀπεφασίσθη οὕτω νὰ μεταβῶμεν εἰς τοῦ κ. Λουκᾶ.

Κατόπιν τούτων, συνδιεσκέφθημεν ὅτι, ἀφοῦ ἀπεφασίσαμεν νὰ μεταβῶμεν εἰς τοῦ κ. Λουκᾶ, πρὸς τί νὰ ὑπάγωμεν ἐκεῖ ἀκριβῶς εἰς τὰς δώδεκα, καὶ νὰ μὴ ὑπάγωμεν κάλλιον ἀπὸ τώρα· καὶ αὐτὸ εὔρομεν τὸ εὐλογώτερον.

Ἀφήκαμεν λοιπὸν πρὸς καιρὸν τὸν κ. Ἰππόλυτον μόνον εἰς τὸ δωμάτιον, καὶ ἀπεσύρθημεν ὅπως προετοιμασθῶμεν. Ἄλλὰ τί προετοιμασία ἦτο ἐκείνη! Ὡ, ἔχει δίκαιον ὁ κ. Λουκᾶς νὰ τὴν ἐνθυμῆται ἔκτοτε καὶ νὰ γελᾷ μὲ αὐτὴν αἰωνίως. Ἀφοῦ ἐπεμελήθη νὰ συλλέξω εἰς τὰ θυλάκιά μου καὶ ἐντὸς ἐνὸς ὁδοιπορικοῦ σάκκου ὅσα εἶχομεν χρήματα καὶ τιμαλφῆ ἀντικείμενα, ἔλαβον, τῇ παραινέσει καὶ τῆς συζύγου μου, καὶ τὴν καπελλιέραν τὴν περιέχουσαν τὸν καινουργῆ μου πῖλον. Ἐν ᾧ δὲ ἐγὼ ἔκαμνον αὐτὰ, ἡ κυρία μου ἐνησχολεῖτο εἰς προετοιμασίαν ἀκόμη περιεργότεραν. Ἐφόρει δηλαδή, τὸ ἐν ἐπάνω τοῦ ἄλλου, τὰ καλλίτερα τῶν ἐνδυμάτων τῆς, διὰ νὰ μὴ ἀφήσῃ καὶ χαθῆ κανὲν ἀπὸ αὐτὰ, ἀφοῦ δὲ ἐνεδύθη δὲν ἐνθυμοῦμαι πόσας ἐνδυμασίας, ἐφόρεσε τελευταῖον καὶ τὸ ἐπανωφόριόν τῆς, καὶ εὔρεθη οὕτω μετὰ τινὰς στιγμὰς μετασχηματισμένη εἰς ἕνα παμμεγέθη ὄγκον. Ἡ κυρία μου λοιπὸν οὕτως ἔχουσα, ἐγὼ δὲ μὲ τὰ ἐφόδια τὰ ὅποια σὰς ἀνέφερα, ἐνεφανίσθημεν πρὸ τοῦ κ. Ἰππολύτου λέγοντες ὅτι εἴμεθα ἔτοιμοι, καὶ ἀπήλθομεν μετ' αὐτοῦ διὰ τὴν οἰκίαν τοῦ κ. Λουκᾶ, παραλαβόντες καὶ τὴν ὑπηρετρίαν μας.

Εἰσελθόντες εἰς τοῦ κ. Λουκᾶ, εὔρομεν αὐτὸν καὶ τὴν οἰκογένειάν του ἐν μέσῳ φαιδροτάτης φιλικῆς συντροφίας. Πρὸ τοῦ παραδόξου θεάματος ὅμως τὸ ὅποιον ἄμα εἰσελθόντες ἐπαρουσιάσαμεν, ἐγὼ καὶ ἡ σύζυγός μου, ἡ φαιδρότης ὅλων μετετρέπη εἰς ἄφωνον ἀπορίαν, μόνον δὲ τοῦ κ. Λουκᾶ ἡ φαιδρότης καὶ οἱ γέλωτες ἐξηκολούθουν, φθάσαντες μάλιστα ἐπὶ τῇ ἐμφανίσει ἡμῶν εἰς τὸ κατακόρυφον. Θὰ ἔμμενον δὲ ἴσως ὅλοι ἐπὶ πολὺ ἀκόμη ἔκθαμβοι, ἂν μὴ ὁ κ. Λουκᾶς, συνερχόμενος τέλος

ἀπὸ τοὺς γέλωτάς του, τοῖς ἐπεξήγει τὸ ἀλλόκοτον τῆς ἐπισκέψεώς μας, πράξας τοῦτο κατὰ τρόπον λίαν εὐτράπελον. Διὰ νὰ μὴ περιτολογῶ, ἀπὸ τὰ λεγόμενα αὐτὰ τοῦ κ. Λουκᾶ δὲν ἠργήσαμεν νὰ ἐνοήσωμεν, ἐγὼ καὶ ἡ κυρία μου, πρὸς ἄκραν δυσαρέσκειάν μας, ὅτι οἱ λόγοι τοῦ κ. Ἰππολύτου δὲν ἦσαν ἄλλο τι εἰμὴ ἐπινόημα τοῦ οἰκοδεσπότου ζητήσαντος δι' αὐτοῦ νὰ μᾶς φέρῃ εἰς τὴν οἰκιακὴν του συναναστροφὴν, καὶ ὅτι ὁ ἀνεψιός του ἦτο τὸ θῦμα τοῦλάχιστον, ἂν μὴ συνεργός, τοῦ ἐπινοήματος. Περιττὸν ἀκόμη νὰ προσθέσω, ὅτι δὲν ἐμείναμεν ποσῶς εἰς τὴν συναναστροφὴν, διότι καὶ διάθεσιν πρὸς τοῦτο ἐὰν εἶχομεν, δὲν ἐπέτρεπε τὸ πρᾶγμα ἢ παράδοξος ὅσον καὶ βαρεῖα ἀμφίσεις τῆς κυρίας μου. Αὐτὸ εἶνε τὸ περιστατικόν μου, καὶ τὸ πρᾶγμα, ὡς βλέπετε, δὲν ἔχει τι τὸ ἔκτακτον. Παρόμοια ἐπεισόδια εἰς ὅλους ἐν τῷ βίῳ μας συμβαίνουν. . . Δὲν ἀφίνομεν λοιπὸν αὐτά, διὰ νὰ εἴπωμεν ὁ καθεὶς μας ἀπὸ καμμίαν ἱστορίαν ἀπ' ἐκείνας μὲ τὰς ὁποίας περνᾷ καλλίτερον ἢ ὦρα ; »

Ἡ γνώμη τοῦ κ. Παπαστεργίου ἐκρίθη τόσῳ μᾶλλον ὀρθῇ καὶ ἀσπαστή, καθόσον καὶ οἱ περὶ τοῦ ἀναμενομένου σεισμοῦ φόβοι εἶχον πλέον ἀρκετὰ κατευνασθῆ, ὥστε νὰ ἐπιτρέπωσι τοιοῦτόν τι μετὰ πολλὰς δὲ συζητήσεις περὶ τοῦ ποῖος θὰ κάμῃ τὴν ἐναρξιν, πρῶτος ἔλαβε τὸν λόγον, κατ' αἴτησιν τῶν παρισταμένων, ὁ γραφεὺς τοῦ συμβολαιογράφου, ὅστις, ἀφοῦ ἐπρόλαβε νὰ εἴπῃ ὅτι ἡ διήγησις του ἀναφέρεται εἰς τὴν μεσαιωνικὴν ἐποχὴν καὶ νὰ ἐρωτησῆ μετὰ συστολῆς ἐὰν θὰ τὸν ἤξιουν προσοχῆς εἰς ἐν τοιοῦτο παλαιὸν θέμα, ἤρχισε τὴν ἀκόλουθον ἱστορίαν.

Κ. Ι. Πρασσᾶς.

Η ΟΡΧΗΣΙΣ ΠΑΡΑ ΤΟΙΣ ΠΑΛΑΙΟΙΣ

Η ΟΡΧΗΣΙΣ ΕΝ Τῷ ΘΕΑΤΡῷ

Ὁ κύριος χαρακτήρ τῆς τῶν παλαιῶν ὀρχήσεως καθ' ὃν διὰ τῶν σχημάτων τοῦ σώματος ἐκφράζει πάθη τῆς ψυχῆς γίνεται πρὸ πάντων ἐν τῷ θεάτρῳ καταφανής. Ἡ ὀρχησις ἐν τῷ θεάτρῳ ἐχρησίμευεν ἵνα εἰς τοὺς λόγους τοῦ ὑποκριτοῦ διὰ τῶν σχημάτων δοθῆ ἔμφασις καὶ ζωὴ μεγαλειτέρα ἢ καὶ ἄνευ λόγων μὲ μουσικὴν ἀπλῆν συνοδευομένη καταστήσῃ μυθολογικὴν τινα εἰκόνα καταφανῆ εἰς τοὺς θεατάς. Πόσον

δὲ τελείως ἀμφότερα ταῦτα ἐπετεύχθησαν ἐν τῇ ὀρχήσει τοῦ ἀρχαίου θεάτρου, θὰ ἴδῃ ὁ ἀναγνώστης ἐκ τῶν ἐπομένων. Ἐπειδὴ δὲ τὸ θέατρον δύο ὄψεις ἔχει, τὴν σεμνοτέραν καθ' ἣν ἀπὸ αὐτοῦ διδάσκονται τὰ πάθη τῆς ἀνθρωπότητος καὶ τὰ δάκρυα ἢ τὰ καταγέλαστα αὐτῆς, καὶ τὴν ἄλλην τὴν ἐλαφροτέραν, καθ' ἣν ὅπωςδὴποτε ὁ λαὸς διασκεδάζει—δηλ. τὸ δρᾶμα καὶ τὰς παντομιμικὰς ἢ ἄλλας παραστάσεις, κρίνω καλὸν ὑπὸ τὰς δύο ταύτας ὄψεις χωριστὰ νὰ ἐξετάσω τὴν ἐν τῷ θεάτρῳ ὀρχησιν. Καὶ δὴ ἄρχομαι ὑπὸ τῆς παντομίμου ὀρχήσεως, ὡς τὰ μάλιστα ἐμφανούσης τὴν θαυμασίαν ὕψωσιν ἐν τῇ μιμητικῇ τέχνῃ τῆς τῶν παλαιῶν ὀρχήσεως.

Α'. Παντόμιμος ὀρχησις.

Ἡ παντόμιμος αὕτη ὀρχησις ἔλαβε πρὸ πάντων θαυμασίαν ἐπίδοσιν ἀπὸ τῶν δύο ἐξόχων τεχνιτῶν αὐτῆς Πυλάδου καὶ Βαθύλλου ¹ Ἄνεπτυχθη δὲ μάλιστα ἐπὶ τῆς Ῥωμαϊκῆς κυριαρχίας ἐν Ῥώμῃ μὲν ἰδίως, ἀλλὰ καὶ ἐν παντὶ τῷ ἀπεράντῳ Ῥωμαϊκῷ κράτει. Εἶχε καταληφθῆ ὁ κόσμος τότε, διεφθαρμένος ὅπως ἦτο, ὑπὸ μανίας, εἰμποροῦμεν νὰ εἴπωμεν, πρὸς τὰ ἐν τῷ θεάτρῳ θεάματα ταῦτα τῶν μίμων· εἰς τὸν Πυλάδην καὶ τὸν Βαθύλλον ἐπέτρεψαν οἱ Ῥωμαῖοι τὰ τῆς πολιτείας πράγματα· οἱ δὲ κατόπιν αὐτοκράτορες οὕτως ἀντήμειβον τοὺς τὴν παντόμιμον ὀρχησιν ὀρχουμένους ἀκολάστως μίμους καὶ ὑποκριτάς, ὥστε ἐγένοντο αἴτιοι ἢ σεμνῆ τραγωδία νὰ φυγαδευθῆ τῆς ἐκδεδιτημένης ἐκείνης πόλεως, διωχθεῖσαν δ' αὐτὴν ἐδέχθησαν καὶ ἐφιλοξένησαν λαοὶ βάρβαροι καὶ ἀγροῖκοι, λαοὶ ἄγριοι τοῦ Καυκάσου καὶ τῶν Πυρηναιῶν, οἵτινες τόσον πολὺ κατεγοητεύθησαν, ὡς τε «πρὸ τῶν ποδῶν τῶν ὑποκριτῶν πίπτοντες καὶ κυλινδούμενοι πάσας ἠφίεσαν φωνὰς μήποτε αὐτοὺς ἀποστερῆσαι τοιαύτης μακαριότητος καὶ ἡδονῆς» ². Καὶ ἐν τῷ Βυζαντίῳ ἡ τοιαύτη παντόμιμος ὀρχησις ἐν μεγάλῃ τιμῇ ἦτο μάλιστα κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ βίου αὐτοῦ· ἀκράτητοι οἱ ὄχλοι συνέρρεον εἰς τὰ τοιαῦτα θεάματα καὶ μάτην ὁ Χρυσόστομος καὶ οἱ ἄλλοι τῆς ἐκκλησίας πατέρες ἐξέπεμπον κατ' αὐτῶν κερανοὺς καὶ ἀναθήματα. ³

¹ Ἡ Πυλάδειος ὀρχησις ἦτο σεμνοτέρα πως καὶ ὠρχοῦντο αὐτὴν ἐν ταῖς τραγωδίαις· ὁ Πλούταρχος τὴν λέγει «ὀγκώδη καὶ παθητικὴν καὶ πολυπρόσωπον» ἀλλ' ἡ Βαθύλλειος ἦτο ταπεινοτέρα καὶ ἀπρεπεστέρα, τὸν κόρδακα μιμουμένη καὶ ἔχουσα πᾶσαν κακίαν καὶ φορτικότητα.

² Εὐναπίου, ἢ μετὰ Δέξιππον ἱστορία 54 (Dindorf H. G. Min. 1. 256.)

³ Σάβα. Ἱστορία τοῦ Βυζαντινοῦ θεάτρου. σι'., τθ'. κλ. Ὅτι δὲ καὶ ἐπὶ τῶν διαδόχων τοῦ Ἰουστινιανοῦ ἤχμαζον τὰ παντομιμικὰ δρᾶματα ὅρα σ. τζη'. Δύναται τις νὰ εἴπῃ ὅτι οἱ μῖμοι, μῖμαι καὶ μιμάδες, καθ' ὅλα ὅμοιοι πρὸς τὰς

Ἐν Ἑλλάδι ἡ τοιαύτη παντόμιμος ὄρχησις καὶ ἡ δι' αὐτῆς παράστασις μύθων ἐκ τοῦ ἀπείρου φανταστικοῦ κόσμου τῶν ἀρχαίων πρωιμώτατα ἀνεπτύχθη· ὥστε δὲν ἐπραξα κακῶς ἂν περὶ ταύτης πρῶτον ἐπραγματεύθην, ἀφ' οὗ μάλιστα εἶνε ἀναγκαία πρὸς κατανόησιν τοῦ κυρίου χαρακτῆρος τῆς τῶν παλαιῶν ὄρχήσεων, τοῦ μιμητικοῦ. Ἦδη ὁ Ξενοφῶν¹ λέγει, ὅτι ἐν τινι συμποσίῳ, ὅπου ἐξετελέσθησαν ὄρχήσεις κυβιστηρίδων, ὁ Σωκράτης παρετήρει ὅτι ἤκιστα προσήκουσιν εἰς συμπόσιον τὰ τοιαῦτα ὑποδείγματα, μάλιστα τὸ εἰς μαχαίρας κυβιστεῖν ἐπῆνει δὲ τὰ ὄρχηστικά σχήματα, ἐν οἷς Χάριτες, καὶ Ὀραι καὶ Νύμφαι γράφονται, ἅτινα καθιστῶσιν ἐπιχαριτώτερον τὸ συμπόσιον. Ἴνα εὐχαριστήσουν τὸν Σωκράτην, εἰσήγαγον καὶ τοιαῦτα θεάματα· ἐπρόκειτο δὲ νὰ παρασταθῇ ἡ εἰσοδος τῆς Ἀριάδνης εἰς τὸν ἑαυτῆς καὶ τοῦ Διονύσου, θάλαμον. Καὶ πρῶτον μὲν παρῆλθεν ἡ Ἀριάδνη ὡς νύμφη κεκοσμημένη καὶ ἐκαθέζετο ἐπὶ τὸν ἑαυτῆς θρόνον· οὐπω δὲ φαινομένου τοῦ Διονύσου, ἠύλειτο μετὰ πολλῆς τέχνης ὁ βακχεῖος ρυθμὸς, δηλῶν τὴν προσέγγισιν τοῦ Θεοῦ. Τὰ ὄρχηστικά σχήματα ἀμφοτέρων, τῆς τε ὄρχηστρίδος ὑποκρινομένης τὴν Ἀριάδνην καὶ τοῦ παιδὸς ὑποκρινομένου τὸν Διονύσον, ἦσαν τόσον παραστατικά καὶ ὅμως ἀφελῆ καὶ χαριέντα, ὥστε οἱ συμπόται πάντες ἀνεπτρωμένοι ἐθεῶντο καὶ ἐκρότουν καὶ ἐβόων, αὖθις! Ἐπερωτήσαντος δὲ τοῦ Διονύσου τὴν Ἀριάδνην, ἂν τὸν ἀγαπᾷ, ἐκείνη ἐβεβαίωσεν αὐτὸν μεθ' ὅρκου τοσοῦτον φυσικῶς καὶ ἀληθινῶς, ὥστε ἅπαντες οἱ παρόντες ἠδύναντο νὰ ὀρκισθῶσιν ὅτι ἀληθῶς ὁ παῖς καὶ ἡ παῖς ἀνταγαπῶνται. Τὰ ὄρχηστικά των σχήματα δὲν ἐφαίνοντο προσποίησης, ἐκ διδαχῆς προερχομένη, ἀλλὰ μᾶλλον ὡς φυσικὴ ἐκδήλωσις πραγματικῶν αἰσθημάτων.

Γνωρίζομεν δ' ὅτι ἐν Ἀσίᾳ ἡ ὄρχησις διεδόθη ὑπὸ τοῦ Μ. Ἀλεξάνδρου· ἐν μὲν τῇ Συρίᾳ ἐπὶ τῶν Σελευκιδῶν, ἐν δὲ τῇ Αἰγύπτῳ ἐπὶ τῶν Πτολεμαίων βλέπομεν ἀνθοῦσαν τὴν ὄρχησιν. Προφανῶς περὶ ταύτης τῆς θεατρικῆς παντομίμου ὄρχήσεως πρόκειται. Ὅτι δὲ θαυμασιῶς εἶχεν ἐπιδώσει ἡ παντομιμικὴ ὄρχησις ἐν τοῖς καλοῖς χρόνοις, δεικνύουν καὶ αἱ μιμικαὶ θρησκευτικαὶ παραστάσεις. Ἐν Δελφοῖς ἐξετελεῖτο μιμικὴ παράστασις τῆς ἀναγωγῆς τῆς Σεμέλης ἐκ τοῦ Ἄδου, καὶ τῆς πρὸς τὸν Πύθωνα μάχης τοῦ Ἀπόλλωνος καὶ τῆς φυγῆς αὐτοῦ ἐπὶ τὰ Τέμπη, ἐν δὲ τῇ Ἐλευσίνῃ παριστάνοντο πρὸ τῶν ὀφθαλμῶν

σημερινῆς θεατρίνας τῶν ξένων θιάσων, καὶ δὴ καὶ κατὰ τὴν ἀκολασίαν, δὲν ἔλειφαν καθ' ὅλον τὸν βίον τοῦ βυζαντιακοῦ κράτους.

¹ Σημειωσ. 2. 1. πρὸς. Ἀθήν. 5. 133, ὅπου λέγεται ὅτι συνήθης ἦτο ἡ δι' ὄρχήσεως παράστασις Νυμφῶν, Νηρηίδων, Μουσῶν, Χαρίτων.

τῶν μυστῶν πᾶσαι αἱ περιστάσεις τῶν περὶ Μητρὸς καὶ Κόρης μύθων, πάντα ὅσα οἱ ποιηταὶ καὶ ὁ λαὸς εἶχον πλάσει ἐν τῇ φαντασίᾳ. Καὶ οἱ ἀγρόται ἐν τοῖς ἀμπελώσι τρυγοῦντες ἐμιμοῦντο διὰ χοροῦ μετὰ τὸ ἔργον θαυμασίως, κατὰ τὰς περιγραφὰς τοῦ Λόγγου, ὅλας τὰς κινήσεις τοῦ τρυγοῦντος καὶ παρίστανον αὐτὴν τὴν πρᾶξιν τοῦ τρύγου δι' ὄρχήσεως. Ὡστε ὅσα θὰ εἴπωμεν περὶ τῆς θαυμασίας ἐπιδόσεως, τῆς παντομιμικῆς ὄρχήσεως, καίτοι κυρίως ἀναφέρονται εἰς τοὺς Ῥωμαίους χρόνους, δύνανται ἐλλείψει μαρτυριῶν ἄλλων ἀρχαιοτέρων νὰ θεωρηθῶσι καὶ εἰς τοὺς καλοὺς χρόνους τῆς Ἑλλάδος ἀναγόμενα. Ὁ ὀρχούμενος ἐφαίνετο ποτὲ μὲν τρυγῶν, ποτὲ δὲ φέρων κοφίνους σταφυλῶν πλήρεις καὶ ἄλλοτε ὅτι ἐπάτει τοὺς βότρυς, ἄλλοτε ὅτι ἐπλήρου πίθους ἢ ἐπίνε γλεῦκος· ἐνόμιζε τις ὅτι βλέπει καὶ τὰς ἀμπέλους καὶ τὸν ληνὸν καὶ τοὺς πίθους καὶ αὐτὸν τὸν Δάφνιν πίνοντα γλεῦκος. Πολλάκις δ' ἀναμιξὲς πρῆνοι καὶ ἔφηβοι ὠρχοῦντο τὴν ὄρχησιν ταύτην, εὖιον καὶ βακχικὸν ἐν ρυθμῷ βαίνοντες, ἐτέρου δίδοντος αὐτοῖς τὸν ρυθμὸν. Ἐν ἄλλῃ τινὶ ὄρχήσει ὁ Δάφνις παρίστανε τὸν Πᾶνα, ἡ δὲ Χλόη τὴν Σύριγγα, ὁ μὲν ἰκέτευε πείθων, ἡ δὲ ἀμελοῦσα ἐμειδία, ὁ μὲν ἐδίωκε καὶ ἐπ' ἄκρων ὀνύχων ἔτρεχεν, ἡ δὲ ἐνέφαινε τὴν κάμνουσαν ἐν τῇ φυγῇ. ² Καὶ ἄλλοτε ἄλλας ὄρχήσεις ἐποίουν δηλωτικὰς τῆς χαρᾶς καὶ ἀναμνηστικὰς τῶν παλαιοτάτων ἐκείνων «περὶ τοὺς ὄρχους σκιρτημάτων.»

Εἰς ὄρχηστήν τινα παραστήσαντα δι' ὄρχήσεως τὸν τῆς Νιόβης μῦθον φέρεται τὸ ἐξῆς ἐπίγραμμα ἐν τῇ Παλατινῇ Ἀνθολογίᾳ:

Ἡ γὰρ ἀπὸ δρυὸς ἐστὶ παλαίφατον ἢ ἀπὸ πέτρης
Ὀρχηστής, Νιόβης ἔμπνον ἄρχετυπον.»

Ἐν ἄλλῳ ἐπιγράμματι ἐνθουσιωδῶς ἐγκωμιάζεται ὄρχηστής τις Ξενοφῶν Σμυρναῖος παραστήσας παντομιμικῶς τὰς Βάκχας τοῦ Εὐριπίδου. «Ἐνομίσαμεν, λέγει ὁ ἐπιγραμματοποιός, ὅτι αὐτὸν τὸν Ἰόβακχον ἐβλέπομεν, ὅποτε ὁ γέρων ἐν ταῖς ληνοῖς ἤρχε τῆς εἰς τοὺς νέους προεπούσης χορομανίας, καὶ τὰ ἀπρηχαιωμένα χορεύματα τοῦ Βάκχου καὶ τὸν ἐκ τοῦ δάσους ἄγγελον ἰχνηλάτην τῶν βακχικῶν θιάσων καὶ τὴν μανικῶς φθειρομένην εὐοῖ ἐν τῷ αἵματι τοῦ παιδὸς αὐτῆς λυσσάδα Ἀγάπην. Πόσον ἦτο θεῖα τοῦ ἀνδρὸς ἡ ὑποκρισία!»

Πρὸ πάντων ἐξοχος τεχνίτης τῆς Πυλαδείου ὄρχήσεως ἦτο Καράμαλλός τις, περὶ οὗ ὁ Σιδώνιος ἔλεγε, ὅτι ἐλάλει διὰ τῶν κινήσεων τῶν χειρῶν, τῆς κεφαλῆς, τῶν γονάτων καὶ τῶν κνημῶν κάλλιον ἢ διὰ

¹ Λόγγ. Ποιμ. 2.

² Ἀθα. ἀν. 67.

τοῦ κεκλεισμένου στόματος αὐτοῦ· καὶ ὄρχηστρίς τις, Παναρέτη καλουμένη, ἥτις αἰτῆς φύσεως ἀπάσης ἐναργῆς ὑπάρχει εἰκῶν, ἀντὶ γλώσσης χειρὶ πολυσχῆμω κεκρημένη.» Ὡς ὁ μυθολογούμενος ἐκεῖνος Πρωτεύς ἄλλοτε πρὸς ἄλλα ἐφαίνετο ὅτι μετεβάλλετο πρὸς τὴν εὐμουσον τῶν ὑπορχημάτων ὠδῆν. Ὁ δὲ δῆμος ἀνίστατο ὀρθὸς ὑπὸ θαύματος καὶ φωνᾶς ἀμοιβαίας ἄφινε, καὶ τὰς χεῖρας ἐκίνει καὶ τὴν ἐσθῆτα ἔσειεν· ἔπειτα συγκαθήμενος διηγείται καθ' ἕκαστον ἄλλος ἄλλω τὰ κινήματα τῆς πολυτρόπου σιγῆς καὶ πᾶς θεατῆς ἐκ τῆς ἡδονῆς προσπαθεῖ καὶ αὐτὸς νὰ γείνη χειρονόμος καὶ νὰ μιμηθῇ τὴν Παναρέτην.

Εἶναι ἄξια ἀναγραφῆς τὰ τοῦ Βάρρωνος, τοῦ πολυγραφωτάτου Ῥωμαίου περὶ τὰ 600 γράψαντος βιβλία. «Εἰς ταῦτα προσετέθη τῶν ὄρχηστῶν ἡ πολύλαλος χεῖρ, οἱ λάλοι δάκτυλοι, ἡ θορυβώδης σιωπή, ἡ σιγηλὴ παράστασις, ἣν λέγεται ὅτι εὔρεν ἡ Μοῦσα Πολύμνια, ὥστε νὰ δύνανται οἱ ἄνθρωποι καὶ ἄνευ τῆς τοῦ στόματος βοήθειας νὰ ἐκδηλώσι τὰ ἑαυτῶν¹.»

Ἐκ τοῦ μακροτάτου καταλόγου μυθολογικῶν παραστάσεων, ὃν δίδει ὁ Λουκιανὸς ἐν κεφ. 37—61, ἃς ἠδύνατο ὁ ὄρχηστής τοῦ θεάτρου νὰ παραστήσῃ, καταπλήσεται τις διὰ τὴν ἄπειρον ἔκτασιν τῆς ὄρχηστικῆς, δύναται δὲ νὰ πεισθῇ περὶ τῆς μεγίστης δεξιότητος καὶ τῆς δυνάμεως, ἣν ὄφειλον νὰ ἔχωσιν αἱ τῶν χειρῶν κινήσεις καὶ ὅλα τοῦ σώματος καθ' ὅλου πρὸς παράστασιν τοσοῦτων πολυπλόκων θεμάτων, πολλάκις ὀλοκλήρων σκηνῶν, ὀλοκλήρων πράξεων, ἄστινας σήμερον δὲν θὰ δυνηθῶμεν ποτὲ νὰ ἐννοήσωμεν, ἂν μὴ ὑπὸ πολυαριθμοῦ παρασταθῶσι θιάσου. Οὕτω χάριν περιεργείας ἀναφέρομεν, ὅτι ὁ ὄρχηστής ἠδύνατο καὶ ὄφειλε νὰ γνωρίζῃ νὰ παριστάνῃ τὴν μάχην τῶν Τιτάνων, τὴν ὑπὸ τοῦ Προμηθέως κλοπὴν τοῦ πυρὸς, τὴν ἰσχὺν ἀμφοτέρων τῶν Ἑρώτων, τὸν Δευκαλίωνα καὶ τὸν μέγαν ἐπ' ἐκεῖνου κατακλυσμόν καὶ τὴν μίαν λάρνακα, λείψανον τοῦ ἀνθρωπίνου γένους φυλάττουσαν, καὶ ἐκ λίθων ἀνθρώπους πάλιν· τὴν πλάνην τῆς Δήμητρος καὶ τὴν εὔρεσιν τῆς Κόρης, τὴν πρὸς λύραν τείχισιν ὑπὸ τοῦ Κάδμου τῶν τειχῶν τῶν Θηβῶν καὶ τὴν μανίαν τοῦ τειχοποιῦ καὶ τὴν μεγα-

¹ Νόνος ὁ Πανοπολίτης (Διονυσ. 6.104) λέγει περὶ τῆς Πολυμνίας «καὶ παλάμας ἔσειεν ἡ Πολύμνια, ἡ τῆς χορείας ἔφορος, μιμητικὴν δὲ εἰκόνα τῆς φωνῆς ἐποίησε φεγγομένη σαφῶς διὰ τῶν παλμῶν ἐν σιγῇ ἔμφρονι.» Ἀνώνυμος δὲ ποιητῆς ἐν ποιήματι πρὸς τὰς Μούσας λέγει (παρὰ Λουκ. 3 ὄρχησ. 63), ὅτι ἡ Πολύμνια τὰ πάντα διὰ τῆς χειρὸς δεικνύει, ὁμιλεῖ διὰ τῆς νεύσεως. Πρβλ. Ἀρισταίνετον Epit. 4. XXVI. «Καὶ φύσεως ἀπάσης ἐναργῆς ὑπάρχει, εἰκῶν, ἀντὶ χρημάτων καὶ γλώσσης χειρὶ πολυσχῆμω καὶ ποικίλοις ἤθεσι κεκρημένη»

λαυχίαν τῆς γυναικὸς αὐτοῦ Νιόβης, τὴν τιμωρίαν αὐτῆς καὶ τὴν στυγνὴν αὐτῆς λύπην· τὸν Ὑάκινθον καὶ τὸν τοῦ Ἀπόλλωνος ἀντεραστὴν Ζέφυρον καὶ τὸν ἐκ τοῦ δίσκου φόνον τοῦ μειρακίου καὶ τὸ ἐκ τοῦ αἵματος γεννηθὲν ἄνθος καὶ τὴν ἐν αὐτῷ αἰάζουσαν¹ ἐπιγραφὴν. Πρὸς δὲ τὴν Ἰλιακὴν ὄλην ἱστορίαν, ἥτις εἶναι πολλὴ καὶ πολυπρόσωπος καὶ καθ' ἐκάστην πράξιν καὶ ἐν ἐπὶ τῆς σκηνῆς παρίσταται δρᾶμα², πᾶσαν τὴν τοῦ Ὀδυσσεῶς πλάνην, εἰς διαφόρους ἐννοεῖται εἰκόνας³ τῆς Καλλιστοῦς τὴν θηρίωσιν καὶ τοὺς ἔρωτας τοῦ Ἀλφειοῦ πρὸς τὴν Ἀρέθουσαν καὶ τὴν ὕψαλον αὐτοῦ ἀποδημίαν, τὴν Ἀργῶ καὶ τὴν λαλοῦσαν αὐτῆς τρόπιν, τὸν Ἡριδανὸν καὶ Φαέθοντα καὶ τὰς αἰγείρους ἀδελφὰς θρηνούσας καὶ ἤλεκτρον δακρυούσας, τὸν μόχθον τοῦ Ἄτλαντος· ἀλλὰ πρὸς τί νὰ μακρύνωμεν τὸν κατάλογον τοῦτον; ἀρκεῖ νὰ εἴπωμεν ὅτι ὁ ὄρχηστής ὄφειλεν ἀπὸ χάους εὐθύς, καὶ τῆς πρώτης τοῦ κόσμου γεννήσεως ἀρξάμενος νὰ γνωρίζῃ πάντα μέχρι καὶ αὐτῶν τῶν χρόνων τῆς Αἰγυπτίας Κλεοπάτρας· «πᾶσα ἡ παλαιὰ ἱστορία εἶναι χορηγία εἰς τὸ ἔργον τοῦ χορευτοῦ καὶ ἡ πρόχειρος αὐτῆς μνήμη καὶ μετ' εὐπρεπειᾶς ἐπίδειξις»⁴. Ἐκ μύθων πασῶν τῶν χωρῶν ἠδύνατο καὶ ὄφειλεν ὁ ὄρχηστής ν' ἀντλή, τοὺς μύθους πασῶν τῶν χωρῶν νὰ παριστάνῃ· Ἀττικoύς, Μεγαρικoύς, Θηβαῖκοῦς, Κορινθιακοῦς, Σπαρτιατικοῦς, Ἡλιακοῦς, Ἀρκαδικoῦς, Κρητικoῦς, Θεσσαλικoῦς, πρὸς δὲ καὶ Ἰταλικoῦς καὶ Φοινικικoῦς καὶ Αἰγυπτιακοῦς, καὶ τὰς μυθικὰς μεταμορφώσεις ἀπάσας, ὅσαι εἰς δένδρα ἢ θηρία ἢ ὄρνεα ἠλλάγησαν καὶ ὅσαι ἐκ γυναικῶν ἄνδρες ἐγένοντο⁵.

Καὶ ἐὰν ὑποθέσωμεν, ὅτι τούτων τινὰ εἶναι ὑπερβολαί, λεγόμεναι ὑπὸ τοῦ Λουκίου, ὃν ἐν τῷ διαλόγῳ του ὁ Λουκιανὸς παριστάνει ὑπέρ-

¹ Οἱ ἀρχαῖοι ἐπίστευον, ὅτι ἐπὶ τοῦ Ὑακίνθου ἔβλεπον τὰ γράμματα ΑΙ τ. ε. αἰάτ=Οἴμοι φεῦ (Ovid. Met. 10.207 Virg. Ecl. 3.106)

² Λουκ. ἔνθα ἄν. 46.

³ Αὕτη φαίνεται ἦτο ὄρχησίς τις Ἀλητήρ καλουμένη, ἀσκουμένη ἐν Σικυῶνι καὶ ἐν Ἰθάκῃ. Παρατηρητέον ὅτι μνημονεύεται, δρᾶμα τοῦ Σοφοκλέους Ἀλήτης.

⁴ Λουκ. ἔνθα ἄν. 37.

⁵ «Ὅφειλε δὲ νὰ γνωρίζῃ καὶ τὴν ἐν Ἄδου ὄλην τραγωδίαν καὶ τὰς πλάσεις καὶ τὰς ἐφ' ἐκάστη αἰτίας καὶ τὴν Πειριθόου καὶ Θησέως μέχρι καὶ τοῦ Ἄδου φιλίαν. Καθ' ὅλου δὲ οὐδὲν δὲν θ' ἄγνοῇ τῶν ὑπὸ τοῦ Ὀμήρου καὶ Ἡσιόδου καὶ τῶν ἀρίστων ποιητῶν καὶ μάλιστα τῶν τραγωδίας λεγομένων. Ταῦτα πάνυ ὀλίγα ἐκ πολλῶν, μᾶλλον δὲ ἀπείρων τὸ πλῆθος ἐκλέξας τὰ κεφαλαιωδέστατα κατέλεξα, τᾶλλα καὶ εἰς τοὺς ποιητὰς ἀφήσας ν' ἄδωσι καὶ εἰς τοὺς ὑποκριτὰς νὰ δεικνύωσι καὶ νὰ ἐξευρίσκωσιν ὅσα κατάλληλα καὶ προτεταμιευμένα διὰ τὸν ὄρχηστὴν ὑπάρχουσιν».

μαχον τῆς ὀρχηστικῆς, ἐν τῷ ἐνθουσιασμῷ αὐτοῦ, ἀλλὰ καὶ πάλιν δὲν δυνάμεθα νὰ μὴ καταπλαγῶμεν πρὸ τῆς παμποικίλης καὶ καθ' ὅλου τῆς πολυπλόκου καὶ πολυμεροῦς παραστάσεως, ἣν ὁ ὀρχηστής παρίστανε πρὸ τῶν ὀφθαλμῶν τῶν θεατῶν. Ἐπειτα οὐδόλως παράδοξον ἐν μεταγενεστέροις χρόνοις νὰ εἶχε τόσον ἀναπτυχθῆ ἢ παντόμιμος ἐν τῷ θεάτρῳ ὀρχησις, ἀφ' οὗ ἤδη ἐπὶ Ξενοφῶντος βλέπομεν δλόκληρον μῦθον οὐ φαῦλον δι' αὐτῆς παριστανόμενον. Καὶ ταῦτα, εἰς καὶ μόνος ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ὑποκριτῆς παρίστανε τὴν πράξιν ὅλην—διότι δικαιοῦμεθα, νομίζω, νὰ τὴν καλῶμεν πράξιν ἡδύνατο δέ, ἂν ἦτο ἀγαθὸς ἐννοεῖται ὑποκριτῆς, νὰ ποιῆσῃ αὐτὴν σαφῆ καὶ εὐνόητον καὶ ἄνευ τοῦ τερετίσματος τῶν ἀδόντων καὶ ἄνευ τῶν ἤχων τοῦ αὐλοῦ, ὥστε δικαίως ὁ Λουκιανὸς λέγει, ὅτι ἡδύνατό τις νὰ εἴπῃ αὐτὸν διὰ τῶν χειρῶν ὀμιλοῦντα, δικαίως λέγει τὴν ὀρχηστικὴν «τῶν ἐννοηθέντων ἐξαγορευτικὴν καὶ τῶν ἀφανῶν σημαντικὴν.» Καθ' ὅλου πᾶν τὸ ἀδόμενον ὁ ὑποκριτῆς ἡδύνατο διὰ τῶν κινήματων ἢ σχημάτων νὰ δείξῃ, ἂν δ' εἶχε τὴν ἀπαιτουμένην, σαφήνειαν, οὐδενὸς ἐξηγητοῦ εἶχεν ἀνάγκην, ἀλλ' ὥσπερ εἶπεν ὁ Πυθικός χρησμὸς ὀφείλει ὁ θεώμενος ὀρχησιν καὶ κωφοῦ ὄντος τοῦ ὀρχηστοῦ νὰ τὸν ἐννοῆ καὶ μὴ λαλοῦντος αὐτοῦ νὰ τὸν ἀκούῃ⁴.

Οὕτως ἀναφέρει ὁ Λουκιανὸς ὅτι ὁ Δημήτριος ὁ Κυνικός κατηγορεῖ τῆς ὀρχηστικῆς λέγων ὅτι ὁ ὀρχηστής εἶνε πάρεργόν τι πρὸς τὸ δρᾶμα, μόνον δὲ εἰς τὸν αὐλὸν καὶ τὰς σύριγγας καὶ τὸν κτύπον καὶ τὴν τῶν ἀδόντων εὐφωνίαν προσέχουσιν οἱ θεαταί. Ὁ ὀρχηστής παρεκάλεισε τὸν Δημήτριον νὰ τὸν ἴδῃ πρότερον ὀρχούμενον καὶ ἔπειτα νὰ τὸν κατηγορῇ, καὶ ὑπέσχετο ὅτι ἄνευ ἁσμάτων καὶ αὐλοῦ ἤθελεν ἐπιδειχθῆ πρὸ αὐτοῦ καὶ οὕτως ἔπραξε· διότι παραγγείλας ἡσυχίαν καὶ τοῖς κτυποῦσι καὶ τοῖς αὐλοῦσι καὶ αὐτῷ τῷ χορῷ μόνος ὠρχήσατο τὴν Ἄφροδίτην καὶ Ἄρειος μοιχείαν, τὸν Ἥλιον μηνύοντα καὶ τὸν Ἡφαιστον ἐπιβουλεύοντα καὶ τοῖς δεσμοῖς ἀμφοτέρους καὶ τὴν Ἄφροδίτην καὶ τὸν Ἄρη σαγηνεύοντα καὶ τοὺς ἐφεστῶτας Θεοὺς ἕκαστον αὐτῶν, καὶ αἰδουμένην μὲν τὴν Ἄφροδίτην, ὑποδοεικόμενα δὲ καὶ ἰκετεύοντα τὸν Ἄρη, καθ' ὅλου πάντα ὅσα ἀναφέρονται εἰς τὴν ἱστορίαν ταύτην. Ἐνθουσιασθεὶς ὁ Δημήτριος ἐφώνησε πρὸς τὸν ὀρχηστὴν τὸν μέγιστον τοῦτον ἔπαινον· «Ἀκούω, ἄνθρωπε, ὅσα πράττε· δὲν βλέπω μόνον, ἀλλὰ νομίζω ὅτι μὲ αὐτὰς τὰς χεῖρας ὀμιλεῖς»⁵. Ἀκόμη χαρακτηριστικώτερον εἶνε τὸ εἰς τὸν Νέρωνα ἀναφερόμενον⁶. Ἐκ τῶν τοῦ Πόντου βαρβάρων

⁴ Λουκ. ἐνθα ἂν.

⁵ Λουκ. ἐνθα ἂν. 63.

⁶ Ἐνθα ἂν. 64.

ἡγεμόνων ἐλθῶν τις κατὰ τινὰ χρεῖαν πρὸς τὸν Νέρωνα ἰθεατο μετὰ τῶν ἄλλων ὀρχηστὴν σοφῶς ὀρχούμενον· καὶ τοι δὲ δὲν ἤκουέ τι τῶν ἀδόμενων—ἦτο ἡμιέλλην ὁ ἀνὴρ—ἐνόει ὅμως πάντα. Ὅτε δὲ ὁ Νέρων τὸν ἠρώτησε τί δῶρον θέλει «Τὸν ὀρχηστὴν ἐὰν μοι δώσης, τὰ μάλιστα θὰ μὲ εὐχαριστήσης», εἶπεν ὁ ἡμιθάρβαρος. Ἐρωτήσαντος δὲ τοῦ Νέρωνος εἰς τί δύναται νὰ τοῦ χρησιμεύσῃ ἐκεῖ, ἀπεκρίθη· «Ἐχω προσοίκους βαρβάρους οὐχὶ ὁμογλώσσους καὶ δὲν ἔχω ἐρμηνεῖς πρὸς αὐτούς· ἂν δ' ἔχω ἀνάγκην τινός, οὗτος διὰ νευμάτων (διανεύων) θὰ εἴπῃ τὰ πάντα.»

Ὅτι δὲ τὰ τοιαῦτα δὲν ἦσαν μόνον τῆς μεταγενεστέρας ἐποχῆς εὐρήματα καὶ δεξιότητες, δεικνύουσι μὲν καὶ ὅσα εἶπομεν ἤδη, δεικνύει δὲ καὶ ὁ Πλάτων λέγων «ὅτι τὸ ἄσμα ἐξέφραζε διὰ τῆς λέξεως, ὅτι ὀρχηστής ἐσήμαινε διὰ τοῦ σχήματος»⁴.

Ὑποκρίνεται δὲ ἡ ὀρχησις, καθὼς καὶ ὁ Λουκιανὸς λέγει, νῦν μὲν ἐρῶντα, νῦν δὲ ὀργιζόμενον τινὰ εἰσάγουσα καὶ ἄλλον μεμνηότα καὶ ἄλλον λευπημένον, τὸδὲ παραδοξότατον ὅτι κατὰ τὴν αὐτὴν ἡμέραν, ἄλλοτε μὲν ὁ ὀρχηστής παρίστανει Ἀθάμαντα ὀργιζόμενον, ἄλλοτε δὲ Ἴνώ τρέμουσαν καὶ φοβουμένην, ἄλλοτε δὲ τὸν Ἀτρέα ἢ τὸν Θυέστην καὶ μετὰ μικρὸν τὸν Αἰγισθον καὶ Ἀερόπην· καὶ ταῦτα πάντα εἰς καὶ μόνος παρίστανει ἄνθρωπος⁵. Ἐναφέρει δὲ ὁ Λουκιανὸς τὸ ἐξῆς ἀνεκδοτόν. Ἐπρόκειτό ποτε πέντε διάφορα πρόσωπα νὰ παραστήσῃ ὁ ὀρχηστής, βλέπων δὲ βάρβαρός τις ἕνα μόνον ὀρχηστὴν, ἐζήτηε τίνες θὰ εἶνε οἱ μέλλοντες νὰ χορεύσωσι καὶ νὰ ὑποκριθῶσι καὶ τὰ λοιπὰ πρόσωπα μαθὼν δ' ὅτι οὗτος μόνος θὰ ὑποκριθῆ ὅλα, ἀνέκραξεν, «Ἐν μὲν σῶμα, ὦ βέλτιστε, τοῦτο ἔχεις, πολλὰς δ' ὅμως ψυχὰς»⁶. Τὴν ψυχὴν ὁ Πλάτων εἰς τρία διαίρει μέρη· τὸ θυμικόν, τὸ ἐπιθυμητικόν καὶ τὸ λογιστικόν, καὶ τὰ τρία ταῦτα μέρη, λέγει ὁ Λουκιανὸς⁷, καλῶς ὁ ὀρχηστής δεικνύει, τὸ θυμικόν ὅταν προσποιῆται ὅτι ὀργίζεται, τὸ ἐπιθυμητικόν ὅταν ὑποκρίνηται ὅτι ἐρῶντα, τὸ λογιστικόν ὅταν χαλιναγωγῇ ἕκαστα τῶν παθῶν αὐτοῦ. Πάντα δὲ τᾶλλα ἔργα, ἅπερ δύναται ὁ ἄνθρωπος νὰ πράξῃ, εἶνε ἢ σωματικὰ ἢ ψυχικὰ· ἐν τῇ ὀρχήσει ὅμως ἀμφοτέρα ταῦτα εὐρίσκονται συμμεμιγμένα· διότι τὰ γινόμενα ἔχουσιν

⁴ Πλάτ. νομ. 7. 816.

⁵ Πρβλ. Ἱερώνυμον ἐν τῇ περὶ Ἰλαρίκης ἐπιστολῇ: «In scenis theatralibus unus atque idem histrio nunc mollis in Venerem frangitur, nunc tremulus in Cybelen».

⁶ Λουκ. περὶ ὀρχ. 66

⁷ Λουκ. ἐνθα ἂν. 70.

ἐπίδειξιν διανοίας καὶ ἐνέργειαν σωματικῆς ἀσκήσεως¹. Διὰ ταῦτα δὲ πάντα μεγάλην ἐπίδρασιν ἐπὶ τῶν θεωμένων ἔχει ἡ ὄρχησις. Ὁ θεώμενος συχνὰ τὰς μιμητικὰς ταύτας παραστάσεις γίνεται καλύτερος τὰ ἦθη, ὅταν βλέπῃ τὸ θεάτρον ὅτι μισεῖ μὲν τὰ κακῶς γινόμενα, ἐπιδακρῦει δὲ ὅταν βλέπῃ τινὰ πάσχοντα καὶ ἀδικούμενον.² Σωφρονίζεται δὲ ἐὰν ἐρῶν προσέλθῃ ἵνα ἴδῃ ὄρχηστὴν, ὅταν ἴδῃ τὰ κακὰ τοῦ ἔρωτος ἀποτελέσματα καὶ ἐὰν ἡ καρδία του κατέχεται ὑπὸ λύπης, ἐξέρχεται τοῦ θεάτρου φαιδρότερος ὡς ἐὰν, κατὰ τὸν ποιητὴν, ἔπιε φάρμακόν τι νηπενθές καὶ ἄχολον. Τόσον δὲ πολὺ καλῶς ἐγνώριζον καὶ ἐνόουν οἱ θεαταὶ πάντα ὅσα ἐδείκνυντο καὶ διὰ τῆς ὄρχήσεως παριστάνοντο ὥστε πολλάκις ἐδάκρυον, ὅποταν ἤθελον ἴδῃ τι οἰκτρὸν καὶ ἔλειπνόν³.

Κατὰ ταῦτα δυνάμεθα νὰ εἴπωμεν, ὅτι καὶ ἡ ἄλλη μὲν τῶν Ἑλλήνων ὄρχησις μέχρι τῶν λεπτοτάτων ἤτο ἀνεπτυγμένη οὐ μόνον πρακτικῶς ἀλλὰ καὶ θεωρητικῶς⁴, μάλιστα ὅμως ἡ παντόμιμος τῶν ἀρχαίων ὄρχησις ἔφθασε τὴν ὑψίστην αὐτῆς ἀνθησιν παρὰ τοῖς ἀρχαίοις, ὥστε ἡ τῶν σημερινῶν λαῶν μιμικὴ φαίνεται εἰς τὰ σπάργανα αὐτῆς εὐρισκομένη ἀκόμη⁵. Ποῖον μιμόρημα τῶν νεωτέρων χρόνων, ὅσους πολλοὺς καὶ ἀγαθοὺς καὶ νὰ περιλαμβάνῃ χορευτὰς καὶ χορευτριάς, θὰ δυνηθῇ ποτε νὰ παραστήσῃ πράξεις τόσον περιπλόκους, ἄς εἰς καὶ μόνος χορευτῆς παρίστανε, ἠδύνατο δὲ μὴ ἀκολουθούμενος οὔτε ὑπὸ ἄσματος, οὔτε ὑπ' αὐλῶν νὰ καταστήσῃ πᾶσι καταληπτὸν περὶ τίνος ἐπρόκειτο;

Ἐν ταῖς παντομιμικαῖς τῶν μεταγενεστέρων χρόνων παραστάσεσι πολλάκις τὸ θέμα ἐλαμβάνετο ἐκ κύκλου ὑπόπτου ἠθικῆς ἢ ἀρχαϊκῆς ἀπλότης ἐξέλειπε καὶ δὲν ἠρκοῦντο εἰς τὴν ψιλὴν συνοδίαν αὐλοῦ ἢ κιθάρας μόνης, ἀλλ' ὄχι μόνον ἠνωνον ταῦτα—ὅπερ ἄλλως καὶ ἐν τῇ τραγωδίᾳ συνέβαινε, διότι μαρτυρεῖται ὅτι οἱ Ἀθηναῖοι ἠγάπων τὴν συνένωσιν αὐλοῦ καὶ κιθάρας,—ἀλλὰ καὶ τύμπανα καὶ κύμβαλα συνώδευον, εἰς ἃ προσετίθετο καὶ τῶν ἀδόντων τὸ ἄσμα, ὥστε δικαίως ὁ Λουκιανὸς λέγει ἀνταῦθα συγχρόνως δύνασαι νὰ εὔρησῃ καὶ μελῶν εὐ-

¹ Λουκ. ἐνθα ἄν. 69. Εἶνε ἐκεῖνο, ὅπερ λέγει ὁ Krause, ὅτι ἡ ὄρχησις εἶνε ἡ γέφυρα ἢ ἐνώουσα τὸ ψυχικὸν καὶ σωματικὸν κάλλος.

² Λουκ. ἐνθα ἄν. 72.

³ Ἐνθα ἄν. 79.

⁴ Böckh Encyclopadie 497.

⁵ Göll Culturbilder σελ. 113, ὁ Bischer (αὐτόθι) λέγει: καὶ σήμερον αἱ ὄρχησις χορῶν εἶνε ὠραῖαι, ἀλλ' οἱ χοροὶ οἱ μονήρεις (solotänze) οὐδὲν ἐκφράζουσι—ἂν μὴ εἶνε ἐθνικοὶ χοροὶ—καὶ ἐπιτηδεύουσι μόνον τὴν ἐπίδειξιν ὑπερβαλλομένης δυσκολίας ἐπὶ βλάβῃ τῆς ὠραιότητος.

ρυθμίαν καὶ κήλησιν ὀφθαλμῶν καὶ ἀκοῆς καὶ τέλος ἀκουσμα πολυφώνωτατον καὶ ἐμμελέστατον.»¹

Ὁ Λουκιανὸς κατενθουσιασμένος ἐκ ταύτης τῆς ὄρχήσεως ἀνακράζει. «Πῶς οὖν παναρμόνιον χρῆμα ἡ ὄρχησις, θήγουσα μὲν τὴν ψυχὴν, ἀκούουσα δὲ καὶ τὸ σῶμα, τέρπουσα δὲ τοὺς ὄρωντας, διδάσκουσα δὲ πολλὰ τῶν πάλαι γενομένων ἐν συνοδίᾳ αὐλῶν καὶ κυμβάλων καὶ εὐρυθμῆς μελῶν καὶ κατακληθήσεως καὶ ὀφθαλμῶν καὶ ψυχῆς. Τὸ κάλλιστον δὲ τῆς ἰσχύος καὶ τῆς ὑγρότητος τῶν μελῶν δεικνύει ὁ ὄρχηστῆς συγχρόνως καὶ Ἡρακλέους ἰσχὺν καὶ Ἀφροδίτης ἀβρότητα»².

Κατὰ μικρὸν δὲ ἐπιλέγει, αὐξανόμενη καὶ αἰεὶ πρὸς τὸ βέλτιον ἐπιδίδουσα ἡ ὄρχηστικὴ εἰς τὸ ἀκρότατον σημεῖον ἀφίκετο ποικίλον καὶ παναρμόνιον καὶ πολύμουςον ἀγαθόν³.

Τελευτῶντες πρέπει νὰ κάμωμεν λόγον καὶ περὶ τῶν ὄρχηστρίδων ἐκείνων, ἄς θαυμάζωμεν ἐν ταῖς τοιχογραφίαις τῆς Πομπηίας. Ὅτε δηλ. ἡ ἀκολασία ἐν τῷ Ῥωμαϊκῷ κράτει ἐκορυφώθη μεταξὺ τῶν ἄλλων ἀκολάστων τέρψεων ἦσαν καὶ χοροὶ ὄρχηστρίδων, ἄς ἔφερον οἱ πλοῦσιοι ἐκ πάντων τῶν μερῶν τοῦ κόσμου καὶ δὴ ἐξ Ἰσπανίας. Ἰδίως ἐν τοῖς περιωνύμοις ἐκείνοις Ῥωμαϊκοῖς συμποσίοις, ἅτινα πολλάκις ἐνομιζετο ὅτι ἔπρεπε νὰ ἐξωραϊσθῶσι διὰ χύσεως αἵματος, ἠσμένιζον οἱ πλοῦσιοι εἰς τὸ νὰ βλέπωσι χοροὺς τοιούτων γυναικῶν ἀκολάστως καὶ ἀσέμνως ὀρχουμένων. Πολλοὶ ὅμως τῶν τοιούτων ὄρχηστρίδων ἀνήκον καὶ εἰς τὸ θεάτρον, ἔνθα παρίστανον καὶ αὐταὶ μυθολογικὰς παραδόσεις ἀναμιγνύουσαι τὸ ἐντεχνον καὶ δυσχερές μετὰ τοῦ ἀκολάστου καὶ ἀνηθικοῦ.

Αἱ πλεῖσται εὐρέθησαν γεγραμμέναι ἐν Πομπηίᾳ ἐπὶ τῶν ἐσωτερικῶν τοίχων οἰκίας, ἣτις ὠνομάσθη Casa delle danzatrici. «Αἱ χαρίεσσαι αὐταὶ εἰκόνας, λέγει ὁ συλλογεὺς τοῦ βουρβωνικοῦ μουσείου, προσφέρουσιν εἰς τὴν σπουδὴν καὶ τὴν μελέτην τοῦ καλλιτέχνου τὰ κάλλιστα πρότυπα, ἅτινα δύναται νὰ εὔρησῃ ἀπὸ τῆς ἀρχαίας γραφικῆς, εἴτε ἂν παρα-

¹ Ἐν Μωσαϊκῷ ἐκ Πομπηίας εὐρίσκομεν κρόταλα, αὐλὸν καὶ κιθάραν (Mus. Borbonico τόμ. 6'. πίν. 34) ἐκ τῆς Πομπηίας ἔχομεν καὶ ἄλλας παραστάσεις, διότι ἦτο γενικὴ ἢ συνένωσις αὕτη ἐν τοῖς Ῥωμ. χρόνοις.

² Λουκ. 72. Ὁ Λιβάνιος (ὑπὲρ ὄρχ. 357) «ποία γὰρ γραφή, τίς λειμῶν ἦδιον ὄρχήσεως καὶ ὄρχηστοῦ θέμα περιάγοντος ἐν ἄλλαι τὸν θεατὴν;» Ἐν ἐπιγράμματι δὲ τῆς Ἀνθολογίας φέρεται. «Ἐψαλέ τις τὸν Ἐκτορα, ἢ δ' Ἑλλαδία, ἐνδυθεῖσα χλαῖναν πρὸς τὸ μέλος ἐχόρευσεν (ἠντίασε), ὑπὸ πόνθου δὲ καὶ φόβου καταλαμβάνετο τις βλέπων αὐτήν» διότι μὲ τὴν ἄρσενά Ῥώμην ἀνemiγνυε θῆλυν χάριν. (4,25)

³ Λουκ. ἐνθα ἄν. 7.

τηρήση τὴν χάριν, καθ' ἣν αἱ ὀρχηστρίδες αὐταὶ εἶναι κατὰ μυρίας θέσεις ἐζωγραφημέναι, εἴτε ἂν προσέξῃ εἰς τὴν ἰδέαν τῆς ἐκτελέσεως.» Ἀληθῶς πρέπει νὰ ἴδῃ τις τὰς χαριέσσας ἐκείνας γυναῖκας, ἵνα ἐξηγήσῃ τὸν θαυμασμόν, ὃν καθ' ὅλον τὸν κόσμον ἐξήγειραν, ὥστε ἐπὶ τινα χρόνον οἱ κοσμηταὶ τῶν οἰκιῶν οὐδὲν ἄλλο ἢ τῶν ὀρχηστρίδων τούτων ἀντίγραφα ἐπὶ τῶν τοίχων ἐζωγράφιζον. Αἱ πλεῖστοι αὐτῶν γυμναὶ κρατοῦσι μανθῦαν, ὃν κατὰ μυρίους τρόπους περὶ τὸ σῶμα περιφέρουσαι, μυρία φανταστικά καὶ ἐξαισίας πλαστικῆς καλλονῆς λαμβάνουσι σχήματα· τὰ κινήματά τινος πολλὰ εἶναι ἄσεμνα, ἀλλὰ καὶ αὐτὴ ἡ ἀκοσμία προσθέτει εἰς τὴν καλλονὴν, ὥστε ἐνθυμεῖται τις τοὺς στίχους τοῦ Ἀριστοῦ ἐν τῷ Μανιώδει Ὀρλάνδῳ, ποιήματι ἐν ᾧ μετὰ θείας τέχνης ἀναμιγνύεται τὸ κωμικὸν καὶ σοβαρὸν, τὸ χαριέν καὶ φοβερόν :

«Danzan scherzando lascive donzelle,
Che se i rispetti debiti alle donne
Servasser più, sariau forse più belle.»

Ἐκ τινος παραστάσεως, καθ' ἣν ὀρχηστρίς μετὰ σατύρου χορεύει στροφικὸν βεβαίως χορόν, φαίνεται ὅτι σύνθηες ἦτο τὸ τοιοῦτον καὶ ἤδη οἱ Ῥωμαῖοι ἐβλεπον χορούς ἀναλόγους τῶν σημερινῶν στροφικῶν μας χορῶν. Αἱ πλεῖστοι παρίστανον ἐν τῷ θεάτρῳ Νύμφας, Νηρηίδας, Μούσας, Χάριτας¹ καὶ πᾶν ὅ,τι ἡ φαντασία ἢ ζωηρὰ τῆς γυναικὸς ἠδύνατο νὰ πλάσῃ καὶ ὅπερ ἐγνώριζεν ὅτι θ' ἀρέσκῃ καὶ εἰς τοὺς εὐμοιροῦντας καλλισθητικῆς κρίσεως καὶ εἰς τοὺς ὑπὸ τῆς τρυφῆς τετυφλωμένους.

Πολλοὺς ὅμως τοιούτους χορούς καὶ ἐν τοῖς συμποσίοις ἐξετέλουν· ὁ δὲ συλλογεὺς τοῦ αὐτοῦ μουσείου νομίζει ὅτι αἱ ὀρχηστρίδες αἱ φέρουσαι κἀνίστρα πλήρη καρπῶν ἢ καλαθίσκους κττ. παρέθετον ταῦτα εἰς τὴν πρᾶπέξαν ἢ παρελάμβανον ἐκ ταύτης χορεύουσαι καὶ παραβάλλει πρὸς τὸν ὑπὸ τοῦ Πολυδεύκου ἀναφερόμενον χορόν τῶν πινακίδων². Δὲν εἶναι παράδοξον ὅμως τοιοῦτοι χοροὶ μετὰ πινακίδων, κἀνίστρων, καλαθίσκων καὶ ἐν τοῖς θεάτροις νὰ ἐξετελοῦντο.

Εἶναι τόσαι πολλαὶ καὶ ποικίλαι αἱ στάσεις, τὰ κινήματα, τὰ σχήματα, ἢ ἔκφρασις τῶν εἰκόνων τούτων, ὥστε πολλὰ θὰ ἠδύνατό τις νὰ εὕρῃ ἐξ ἰδιαιτέρας περὶ αὐτὰς σπουδῆς.

¹ Ἴσως ἠδύνατο ἐδῶ νὰ γείνη λόγος καὶ περὶ τῶν θεαματικωτέρων καὶ κινδυνωδεστέρων ἐκείνων ὀρχήσεων, τῶν μετὰ οἴνου καὶ μέθης γι-

¹ Καὶ ἐν παλαιότεροις χρόνοις ἤγοντο παραστάσεις τοιαῦται (Ἀθῆν. 5.130)

² Πολ. Δ. 103.

νομένων, τῶν συμπεριλαμβανομένων πιθανῶς ὑπὸ τὸ κοινὸν ὄνομα «Φρύγιον τῆς ὀρχήσεως εἶδος», ἐν οἷς καταλέγω καὶ τοὺς «εἰς μαχαίρας κυβιστῶντας.» Πιθκνὸν καὶ ἐν τῷ θεάτρῳ νὰ ἐξετελοῦντο τοιοῦτοι χοροί· ἐπειδὴ ὅμως ἰδίως ἦσαν παρακολουθήματα δημηδῶν ἐορτῶν καὶ εὐθύμων συμποσίων, ἐν οἷς ἄφθονος ἔρρεεν ὁ οἶνος, θὰ κάμωμεν τὸν περὶ αὐτῶν λόγον ἐν ἄλλῃ κεφαλαίῳ.

Ἰωννίδης Ἀδαμαντίου.

ΜΑΝΙΑΤΙΚΑ ΜΟΙΡΟΛΟΓΙΑ

(ἀπὸ ἀνέκδοτη συλλογῆ).

ΤΡΙΤΗ ΣΕΙΡΑ

ΚΛΕΦΤΙΚΑ ΚΑΙ ἈΛΛΑ

ΜΟΙΡΟΛΟΓΙ ΤΟΥ ΓΙΩΡΓΗ ΚΟΣΟΝΑΚΟΥ¹

(1)

Ἀνάθεμά την τὴν ἀρχὴ τὸν Ἐπαρχο καὶ τὸ Βοῖδῆ
Πάβαλε λόγο στὴ βουλὴ νὰ μαζευτοῦν οἱ ἀρχηγοί.
Κι' ὁ Κοσονάκος προστινός, πούταν ἀπ' ὅλους γνωστικός,
Μάζεψε στράτευμα πολὺ καὶ πᾶ στοῦ Μαμουτσούμπαση·
Γιωργάκενα ἀγνάντεψε ἀπὸ τὸ μπαλκονάκι της :
— Μάνα, Γιωργάκης ἔρχεται καὶ φέρνει στράτευμα πολὺ
Δὲν εἶνε καὶ δουλειὰ καλὴ . . .
Κι' ὅσο νὰ μπῆ καὶ ὅσο νὰ βγῆ, γιόμισ' ἡ μάνδρα κ' ἡ αὐλή.
— Μάνα, ψωμί, μάνα, τυρὶ νὰ φᾶν τὰ παληκάρια μου,
Ἦρθα νὰ πάρω τὴν εὐχὴ ἀπὸ καρδιά κι' ἀπὸ ψυχὴ.
— Κάνω νὰ σὲ καταρασθῶ, μὰ πάλε θενά σ' εὐχηθῶ :
Καλὰ νὰ πᾶς, καλὰ νάρθῃς, γλήγορα νὰ προβιδασθῆς,
Νὰ γίνῃς πρῶτος ἀρχηγός καὶ πρῶτος ἀξιωματικός.
Γιωργάκενα σὰν τᾶκουσε, ἀμέσως λιγοθύμησε·
— Γιωργάκη, πού μάπαρატᾶς, χωρὶς τέκνα, χωρὶς παιδιὰ ;
Τόσο χρονῶν νοικοκυρὰ δὲν ἐσταυρώσαμε γενειά.
Γιωργάκης ἀνεχώρησε στὸ Γύθειο γιὰ νὰ πάῃ

¹ Ὁ Γιώργης Κοσονάκος ἐσκοτώθηκε στὸν πόλεμο τῆς Κρήτης.

Γιωργάκενα τοῦ μίλησεν ἀπὸ τὸ παραθύρι
—Γιώργη δός μου τὴ βουλά σου καὶ πάρ' τὴν ἐδική μου
Γιὰ νάχης θύμησι νὰ πῆς, γιὰ νάρθης πάλε νὰ μὲ βρῆς.
Ἄπέκει ὁ Γιώργης ἀναχωρεῖ, τρέχει κατὰ τὸ Γύθειο . . .

(2)

Σῶσε Μπραίμη ξάδερφε, Ρουμπῆ καὶ Καραμέλιο,
Νὰ μῶχετε ἔννοια τὰ παιδιὰ τὸν πύργο τῆς Κουρτσούνας
Νὰ μὴν τὸν πιάσῃ ὁ Χοντρολιάς κι' ὁ σκύλλος ὁ Ζουλούμης,
Τὶ μίνα μὲ λαβώσανε στῆς Σόφιας τὸ σεφέρι
Παίρνω τὴν πλάκα πεθερά, τὴ μαυρηγῆ γυναῖκα
Κι' ὅλα τὰ λιανοχάλικα ἀδέρφια καὶ ξαδέρφια.

(3)

Νὰ ἦταν ἡμέρα βροχερὴ κ' ἡ νύχτα ποντισμένη
Πόντες ἐβάλαν τὴν βουλή,
Ὁ Μούρτζινος καὶ Ζαχαριάς κι' ὁ Καπετάν—Γιωργάκης
Πᾶ νὰ χαλάσουν τὴ Φραγγιά (;) μέσα εἰν' κι' ὁ Θεοδωράκης.

(4)

Τῆς χήρας τὰρχοντόπουλο θέλει νὰ σεργιανίση·
Στῆς Ἐρηνιώς ἐδιάβαινε, στῆς Ἐρηνιώς πηγαίνει
—Ξαδέρφη, ψῆσέ μου καφέ, γιὰτ' εἶμαι μεθυσμένο
—Μετὰ χαρᾶς σου, ξάδερφε, κι' ὅ,τι μοῦ εἶπῆς νὰ κάμω . . .
—Σῦρε νὰ πιάσῃς νὰ μετράς κουκκί—κουκκί τὸν ἄμμο . . .
Μιά πιστολιά τῆς ἔρρηξε μὲ τρια-ἀσημένια βόλια,
Τὸ'να τὴν παίρνει στὴν καρδιά καὶ τᾶλλο στὰ πλεμόνια
Τὸ τρίτο τὸ χειρότερο τὴν παίρνει στὸ κεφάλι.
Ψιλὴ φωνίτσα ἔβγαλε, ψιλὴ φωνίτσα βγάνει,
—Φύγε ἀποδῶ βρέ . . . φύγε ἀπὸ δῶ βρέ . . .
Μὴν τὸ μάθουν τὰδέρφια μου κ' ἐρθοῦν καὶ σὲ σκοτώσουν . . .

Η ΕΙΠΠΑΣΜΕΝΗ

(5)

Ὅντας ἤμουνα μικρὴ, ἤμουν χαϊδάρα κι' ἀκριθὴ,
Κούρους καὶ κότες μοῦδιναν νὰ μεγαλώσω γλήγορα·
Ἄξιώθηκα μεγάλωσα καὶ πῆγαίνα στὰ πρόβατα.
Ἐπέρασε ἕνας γέροντας καὶ μᾶς καλοχαιρέτισε,
Καὶ γὼ ὡς καλὴ καὶ ἔξυπνος ἔπιασα τὸν ἐδέχτικα·
Ἐπῆγε στοῦ πατέρα μου καὶ γύρεψε συμπεθεριό.
Ἐπιασε καὶ μ' ἐπάντρεψε, μὲ πάντρεψεν ἀρχοντικά,
Ἦταν κι' ὁ ἄντρας μου καλὰ κ' ἔκαμα σερνικά παιδιὰ.
Μιὰ Κυριακὴ σηκώθηκα καὶ διάκαμα στὴν ἐκκλησιά.
Εἶδα γυμνοὺς, εἶδα λωθοὺς, εἶδα πολλοὺς ξυπόλυτους
Κ' ἐτότες ἐφαντάστηκα πῶς ἤμουν γὼ ἡ Παναγιὰ
Καὶ πῶς ὁ ἄντρας μου Χριστός.
Τοῦτο τὸ πῆρε ὁ Θεὸς βαριά, μοῦ πῆρε καὶ τὰ δυὸ παιδιὰ·
Μοῦ πῆρε καὶ τὰ δυὸ παιδιὰ, μοῦ πῆρε καὶ τὸν ἄντρα μου
Ἐπῆγα στὸν πνευματικὸ—Γιὰ νὰ μοῦ πῆς, πνευματικέ,
Νὰ φύγω, ἢ νὰ παντρευτῶ, ἢ καλογραῖα νὰ γενῶ ;
—Μὴ φεύγῃς, μὴν παντρεύεσαι, μόνο καλόγρηρα νὰ γενῆς
Τότε καλόγρηρα γίνηκα, τὰ σπίτια τᾶκαμα κελλιὰ
Στὸ μοναστήρι τᾶγραψα . . .

ΜΟΙΡΟΛΟΓΙ ΤΟΥ ΑΡΧΙΛΗΣΤΗ ΠΑΡΗΓΟΡΗ

(6)

Τρεῖς περδικούλες κάθουνταν πάνου στον Ἀθημητήρη,
Τὸν ἥλιον ἐθαμπώνανε ἀπὸ τὰ κλάυματά τους,
Μοιρολογοῦσαν κ' ἔλεγαν, μοιρολογοῦν καὶ λένε·
—Τὸ κρῖμα νάχῃ ὁ Μποτσονᾶς καὶ τ' ἄδικο ὁ ἀδελφός του,
Ποῦ πῆγανε στοὺς λοχαγούς στὸν Κωνσταντῆ Κυβέλο,
Τοῦπαν ὁ Γιώργης κάθεται μὲς τὰ Μουζιά στὴ ράχη·
Κι' ὁ Κωσταντῆς περήφανος, μᾶταν καὶ παλληκάρι,
Τὰ παλληκάρια του ἄρπαξε καὶ τάνηφὸρι πάει,
Στὴ ράχη ἀπάνου ἀνέβηκε, κ' εἶδε τὸν Παρηγόρη.
Μιά μπαταριά τοῦ ρήξανε οἱ ἄντρες τοῦ Κυβέλου,
Τίποτα δὲν τοῦ κάμανε, κι' ὁ Παρηγόρης φεύγει·

Κι' ὁ Κωσταντῆς τὸν κυνηγᾷ μὲ τὸ σαλμᾶ στὸ χέρι,
 — Γιώργη, γιὰ ρίξε τάρματα, προσκύνᾳ τὸν Κυβέλο...
 Κι' ὁ Παρηγόρης γύρισε σκοτώνει τὸν Κυβέλο.
 Πέσαν τὰ παλληκάρια του ἀπάνου στὸν Κυβέλο.
 Ἔνας Ῥουμελιώτης ἔμεινε, γιὰ τὸ κακό του μπάχτι,
 Μιά τουφεκιά τοῦ τίναξε, ἔπεσε ὁ Παρηγόρης.
 Τῆ συντροφιά του μίλησε : — Μικρούτση καὶ Κορώνη,
 Πισωγυρίστε, βρέ παιδιὰ, πάρτε μου τὸ κεφάλι,
 Νὰ μὴν τὸ πάρουν οἱ λοχαγοὶ κι' ὁ ἄτιμος Κυβέλος,
 Νὰ μὴν τὸ πᾶνε στὸ Μιστρά, νὰ μὴν τὸ πᾶν στὴ Σπάρτη,
 Γιατί ἔχω ὄχτροὺς καὶ χαίρονται, φίλους καὶ μὲ λυποῦνται,
 Ἔχω καὶ τὴ γυναῖκά μου, ποῦ θὰ μαυροφορέση...

ΜΟΙΡΟΛΟΓΙ ΣΤΟΝ ΡΟΥΜΕΛΙΩΤΗ ΓΙΑΝΝΗ ΓΡΙΤΖΑΛΗ

(7)

— Γρίτζαλη, τ' εἶσαι κίτρινος, γιὰτ' εἶσαι μαραμμένος ;
 Μὴν εἶς' ἀπὸ τὴ φυλακὴ, μὴν εἶς' ἀπὸ τὴ χάψι ;
 — Δὲν εἶμ' ἀπὸ τὴ φυλακὴ, δὲν εἶμ' ἀπὸ τὴ χάψι.
 Ἄποψ' εἶδα στὸν ὕπνο μου, στὴν ὕπνοφαντασιά μου,
 Εἶδα καὶ μᾶς ἐπιάσανε Μανιάτες σταυροφόροι,
 Στὴν Ἀρκαδιὰ μᾶς πήγανε, στὴ φυλακὴ μᾶς βάνουν,
 Καὶ τὴ δευτέρα τὴν αὐγὴ πιάνουν καὶ μᾶς ξετάζουν
 Τὰ ποῦθε παίρνομε ψωμί, ποῦ παίρνομε φουσέκια,
 Μαρτύρα τὸν Κολλιόπουλο καὶ τὸν Κολοκοτρώνη...

ΜΟΙΡΟΛΟΓΙ ΤΟΥ ΠΑΠΑ.

(8)

Παπᾶ, σὲ κλαῖν' ἢ ἐκκλησιές, σὲ κλαῖν' τὰ μοναστήρια,
 Σὲ κλαίει ἢ ἄγια-τράπεζα μὲλα τάγια μυστήρια.
 Παπᾶ μου, δοῦλε τοῦ θεοῦ καὶ τῆς κυρᾶς τῆς Παναγιάς,
 Κι' ἀφέντη δλωνῶνε μᾶς, ἀφέντη μου παπᾶ,
 Ποῖός τὴν καμπάνα θὰ βαρῆ, τὸ πετραχῆλι θὰ φορῆ;..

(9)

Καράβι μου τρικάρταρο μὲ τὰ ψηλὰ κατάρτια,
 Σὲ τί λιμιῶνα θενὰ μπῆς, σὲ τί νησί θάρραξης
 Γιὰ νᾶρθῃ ὁ πατέρας σου, νὰ σὲ ξαναγυρίση;...

Εἰς ἀδικοσκοτωμένο Νειογάμπρο

(10)

Ἄντῶνης ἐπαντρεύτηκε καὶ πῆρε μιὰ γυναῖκα,
 Κάνει τὴν πλάκα πεθερὰ τῆ μαύρη γῆ γυναῖκα,
 Κι' ὅλα τὰ μαυροχάλικα ἀδέρφια καὶ ξαδέρφια.
 Ἄντῶνη, ντουβάρη καὶ στοιχιὸ καὶ παλληκάρη διαλεχτό,
 Ὅπου δὲ σὺβγαῖνε κανεὶς στὰ κάλλη καὶ στὴν ὁμορφιά,
 Ὅμπρέλλα μου μεταξωτὴ, ποῦ ἀποσκιάζαμε πολλοί,
 Ἄσικη μου, χρυσὴ μου ἀητέ, καὶ μονοστέφανε γαμπρέ,
 Μὰ τὸν κακό σου θάνατο, ἀδικοσκοτωμένε μου,
 Στὸ αἷμα βουτημένε μου, δίχως αἰτία κι' ἀφορμή,
 Δίχως νὰ θέλῃς φονικό, ὦχ ! παλληκάρη διαλεχτό...

(11)

Γιαννάκη, τὴν ἀγάπη σου πές μου τί νὰ τὴν κάμω,
 Νὰ τὴν πουλήσω δὲ μπορῶ, νὰ τὴν χαρίσω ὄχι,
 Μὸν θὰ τὴν πάω στὸ χρυσικό, νὰ τὴν περιχρυσώσω,
 Νὰ φτειάσω γκόλφι καὶ σταυρό, πανώριο δαχτυλίδι,
 Τὸ δαχτυλίδι νὰ φορῶ, τὸ γκόλφι νάναγνῶνω,
 Καὶ τὸν σταυρὸ νὰ προσκυνῶ, τὸν ὄρκο μου νὰ κάνω,
 Γιατ' ὁ ἀδερφός εἶνε σταυρός, κι' ὁ ἄντρας ἢ κορῶνα,
 Καὶ τὸ παιδί εἶνε σκοταριά, ποῦ βγαίνει ἀπὸ τὸ σῶμα.
 Γιαννάκη ἀθάνατο νερό, παπόρι μου βασιλικό,
 Μὲ τὰ κατάρτια τὰ ψηλὰ, μὲ τὰ φουγάρα τὰ διπλά,
 Καὶ παλληκάρη διαλεχτό, μὲ τὸ μουστάκι τὸ στριφτό,
 Ποῦχες δυὸ μάτια σὰν ἐλιές, κ' ἦταν γιομᾶτα μαργιολιές,
 Ποῦχες τὴ γνώμη τὴν καλὴ κι' ἀποσερνόντανε πολλοί.

ΣΤΟΥ ΠΕΘΑΜΕΝΟΥ ΤΑΡΜΑΤΑ

(12)

Τοῦ πεθαμένου τάρματα δὲν πρέπει νὰ βασιτῶνται,
Μόν πρέπει νὰ τὰ ρίξουνε ἔς ἓνα βαθύ λαγαδί,
Νὰ τρώη ἡ σκουριά τὸ σίδηρο κι' ὁ σκόρος τὸ κοντάκι·
Κι' ὅσοι διαβάτες κι' ἂν περνοῦν ὄλοι νὰ τὰ βωτᾶνε·
— Ἄρματα, ποῦν ἀφέντης σας καὶ ποῦν τ'ἀφεντικό σας ;...
— Ὁ χάρος τὸν ἐκάλεσε, παντρεύει τὸν υἱό του,
Καλεῖ τοὺς νειοὺς γιὰ τὸ χορό, τὲς νειές γιὰ τὰ τραγούδια,
Κάλεσε καὶ τοὺς γέροντες νὰ σφάξῃ γιὰ κριάρια...
Στὸν Ἄδη καὶ στὴ μαυρηγῆ, δὲν εἶνε γλέντια καὶ χοροί...

(13)

Ἡ Μαυρηγῆ νὰ χαιρεται καὶ νὰ βαρῆ παιχνίδια,
Καὶ νᾶχη δυὸ ζυγιές βολιά, καὶ τρεῖς ζυγιές λαβοῦτα
Πῶχει τοὺς νειοὺς γιὰ τὸ χορό, τίς νειές γιὰ τὰ τραγούδια...
Τὸ κρίμα νᾶχη ὀπῶριξε φωτιά στὸν Κατουκόσμο,
Κ' ἔκαψε χίλια σάβανα καὶ μύρια μαξιλάρια,
Κεῖνα δὲν ἦταν σάβανα, δὲν ἦταν μαξιλάρια
Ἦταν μανάδωνε παιδιὰ, τῶν ἀδελφῶν τ'ἀδέλφια
Ἦταν καὶ τῶν χηράδωνε οἱ εὐλογητικοὶ τους...

ΣΤΟΝ ΠΑΝΑΓΙΩΤΑΡΟ ΚΑΙ ΚΟΛΟΚΟΤΡΩΝΗ

(14)

Μιά Κυριακὴ καὶ μιὰ γιορτὴ καὶ μιὰ καλὴν ἡμέρα
Μπῆκαν οἱ κλέφτες στὸ χορό, καὶ ρίχναν στὸ σημάδι·
Γύρισε ὁ Παναγιώταρος λέει τοῦ Κολοκοτρῶνη :
— Τοῦτ' ἡ χαρὰ ποῦ κάνουμε σὲ λύπη θὰ μᾶς βγάλῃ...
Κι' ὁ κύρ Νικήτας τᾶκουσε καὶ τὸν τσακᾶν τὰ γέλοια,
— Ἀκούς, τί λέει, συμπέθερε, μὲ τὸν Κολοκοτρῶνη ;
Τοῦτ' ἡ χαρὰ ποῦ κάνουμε σὲ λύπη θὰ μᾶς φέρῃ...
Ἦταν θάσπριση ὁ κόρακας καὶ γίνῃ περιστέρι,
Τότε καὶ μεῖς χανόμαστε ὄλ' οἱ καπετανεοί...
Παρασκευὴ τὸ λέγανε, Σαβᾶτο ξημερώνει,
Γιόμισε ὁ κάμπος ἄλογα, κι' ὁ Μπασαβᾶς τσαντήρια
Γιόμισε κι' ἡ Καστάνισα ὄλο παλιομουρτάτες

— Προσκύνα, Παναγιώταρε, μὲ τὸν Κολοκοτρῶνη...
Μὰ ὁ Θεωδωράκης πονηρός, πολὺ μαργιολεμένος
Πᾶει στὴ Ζάκυθο ὁ καυμένος...
Κι' ὁ Θεωδωράκης κάθεται στῆς Ζάκυθος τὸ κάστρο
Κ' εἶχε τὸ κιάλι στὴν ποδιά καὶ τὸ Μωριά ἀγναντεύει,
Κ' εἶδε τῆς Μάνης τὰ βουνά, εἶδε τὰ Πενταλώνια
Μὰ τοῦρθε σὰν παράπονο κι' ἀρχίνησε νὰ κλαίῃ
Καὶ τὰδελφοῦ του μίλησε καὶ τοῦ Γιαννάκη λέει:
— Γιαννάκη, ποῦν τὰδέρφια μου ὁ Γιάννος κι' ὁ Κουντάνης
Κι' ὁ Γιώργος ἀπὸ τὸν Ἄητὸ ποῦτανε παλληκᾶρι ;...
Μηδὲ στὴ Μάνη φαίνεται, μηδὲ στὰ Πενταλώνια,
Μηδὲ καὶ στ' Ἄρκουδόμερα ποῦταν τὸ πέρασμα τους...

Κωστῆς Πασσαγιάννης.

ΦΙΛΟΛΟΓΙΚΟΣ ΣΥΛΛΟΓΟΣ ΠΑΡΝΑΣΣΟΣ

ΦΕΒΡΟΥΑΡΙΟΣ 1895

ΕΡΓΑΣΙΑΙ ΣΥΛΛΟΓΟΥ

Συνεκροτήθη ἡ τακτικὴ συνεδρίασις τοῦ Συλλόγου.

Ἐγένοντο τὰ ἐξῆς ἀναγνώσματα.

Ὁ κ. Εὐάγγελος Παπαχατζῆς τακτικὸν μέλος ὠμίλησε περὶ τῶν πολιτευμάτων τῶν ἀρχαίων.

Ὁ κ. Ἡλίας Τσιτσέλης ἀντεπιστέλλον μέλος ἀνέγνω διατριβὴν περὶ δημωδῶν προλήψεων Κεφαλληνίας, α) ἄγγελοι καὶ δαίμονες.

Μαθήματα διὰ κυρίας ἐγένοντο τρία.

Ὁ κ. Πέτρος Ζαλοκώστας ἐδίδαξεν οἰκιακὴν χημείαν.

Ἦρξαντο αἱ θρησκευτικαὶ ἑμιλίας τῆς Μεγάλης Τεσσαρακοστῆς καὶ ἐγένοντο δύο τοιαῦται, μία ὑπὸ τοῦ κ. Α. Διομήδους Κυριακοῦ καὶ μία ὑπὸ τοῦ κ. Ἰγνατίου Μοσχάκη.

Κατ' ἐντολὴν τῆς Α. Β. Υ. τοῦ Διαδόχου ὁ πρόεδρος τοῦ Συλλόγου προσεκλήθη ὅπως λάβῃ μέρος ἐν τῇ ἐπιτροπῇ τῶν Ὀλυμπιακῶν ἀγώνων.

Συνέστη ἐν Βόλῳ σχολὴ ἀπόρων παίδων καὶ κοσμητόρες ἐξελέχθησαν οἱ κ. κ. Κ. Τοπάλης, Περ. Χ. Ἀποστολίδης, Μ. Μπολφίδης, Π. Πολίτης καὶ Δημ. Σπορίδης.

Ὁ κ. Μ. Λάμπρος προέτεινεν ὅπως τῇ πρωτοβουλίᾳ τοῦ Συλλόγου συνέλθῃ ἐν Ἀθήναις συνέδριον τῶν ἐν Ἑλλάδι συλλόγων. Πρὸς μελέ-

την τῆς προτάσεως ταύτης ἐξελέχθη ἐπιτροπὴ ἐκ τῶν κ. κ. Μιχ. Λάμπρου, Σπυρ. Λάμπρου, Π. Σκουζέ καὶ Τιμ. Ἡλιοπούλου.

Ἐγένοντο αἱ ἐξῆς μεταβολαὶ εἰς τὰ μέλη τοῦ Συλλόγου.

Οἱ κύριοι Ἰωάννης Π. Λάμπρος καὶ Σπυρ. Κ. Σακελλαρόπουλος ἀνέλαβον τῇ αἰτήσει των τὴν θέσιν των εἰς τὰ τακτικά μέλη μετὴν παλαιὰν ἀρχαιότητά των.

Οἱ κύριοι Περ. Βαρατάσης, Γ. Δ. Ἀντωνόπουλος, Στ. Βαλτῆς, Θάνος Μπασιάς μετετέθησαν ἀπὸ τῆς τάξεως τῶν παρέδρων εἰς τὰ τακτικά.

Μετετέθη ἀπὸ τῆς τάξεως τῶν ἀντεπιστελλόντων εἰς τὰ τακτικά ὁ κ. Ἰωάννης Σέρμπκος.

Ἐξελέχθησαν νέα μέλη πάρεδρα μὲν οἱ κ. κ. Ν. Ἀντωνιάδης, Κ. Ἀντωνόπουλος, Ἀνδ. Καμπάς, Μιλ. Καλθοκορέσις, Π. Κουντουριώτης, Π. Κουγιτέας, Γ. Μπαλατατζῆς, Μ. Μ. Νεγρεπόντης, Παντ. Ράλλης, Ἰάσ. Μπούμπουλης.

Ἐξελέχθη ἐπίτιμον μέλος ἡ κυρία Ἐλιζα Ἐδμονδς, ἀντεπιστέλλοντα δ' ἐν Βωμόν ὁ κ. Μ. Μιλλιέν, ἐν Πράγα ὁ κ. Ἰαροδλάβ Στάστνυ καὶ ἐν Βόλφ ὁ κ. Π. Πολίτης.

REVUE DES REVUES

Ἰδιαιτέρως συνιστῶμεν τὸ περιοδικὸν τοῦτο ἐκδιδόμενον δις τοῦ μηνὸς ἐν Παρισίοις (Rue Verneuil 32), περιέχον πάντοτε ὕλην τερπνὴν καὶ χρησιμωτάτην εἰς πάντα φιλομαθῆ.

Ἴδου τὸ περιεχόμενον τοῦ ἔρτι ἐκδοθέντος τεύχους. N° 21 1er Novembre 1894. Ve Année.—Vol. XI.

La Cité des grands morts (les masques des grands hommes).—Le Suicide par amour, par le professeur Ces. Lombroso. — La Corruption politique, par *Louis Proal* — Le Japon excentrique : I. Le Symbolisme japonais, par *Mme Salwey*. II. Les bizarreries japonaises. — Les Étudiants en Amérique, par *Th. Bentzon*.—Le Bébé à travers les âges, par *Dr Louis Robinson*.—Le Venin des serpents et son antidote, par le *Dr Calmette*.—La Vie au Saint-Sépulcre, par le *Rev. Godfrey Schilling*. — Feuilleton : Pierre Ivanovitch Dinkoff, par *M. V. Krestovsky*.—Le Père du Roman russe.—Physiologie de la Musique, par le professeur *Billroth*.—Théâtres et Concerts, par *Georges Lefèvre*.—Analyse des «*Revue*» françaises et étrangères.—Revue des Livres : Livres français.—Livres étrangers.—Caricatures politiques.—Dernières Inventions et Découvertes.